DOMINIKÁNI NA CESTE K INTELEKTUÁLNYM ELITÁM VRCHOLNÉHO STREDOVEKU

THE DOMINICANS ON THEIR WAY TO THE INTELLECTUAL ELITES OF THE HIGH MIDDLE AGES

DIE DOMINIKANER AUF DEM WEG ZU DEN INTELLEKTUELLEN ELITEN DES HOCHMITTELALTERS

Gabriel P. Hunčaga OP





Vydalo
© Centrum pre štúdium kresťanstva
vo vydavateľstve Chronos v spolupráci so Spolkom Slovákov v Poľsku
a so Slovenskou komisiou pre komparatívne cirkevné dejiny
v edícii Studia Christiana, zv. 7

© Gabriel P. Hunčaga OP

Recenzenti:
Doc. Vincent Múcska, PhD.
Doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS., PhD.

Jazyková spolupráca:
Mgr. Magdaléna Sedláčková
Mgr. Nela Molnárová

Technická spolupráca:
Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD.

Kontaktná adresa:
www.studia-christiana. net
huncaga@studia-christiana.net

Obrázok na obale knihy: Sv. Tomáš Akvinský na drevenom oltárnom obraze z konventu San Marco vo Florencii, fra Angelico, tempera, okolo roku 1440

1. vydanie
2013 Kraków – Bratislava

(Chronos) ISBN 978-80-89027-37-8; (TSP) ISBN 978-83-7490-581-7
EAN 9788089027378

2 Čo predchádzalo

V 10. a 11. storočí sa vykryštalizovalo nové európske spoločenstvo, ktoré v najbližších storočiach vykázalo ohromnú dynamiku a iniciatívu. Táto epocha zároveň predstavovala prvú etapu vzrastu celého kontinentu, vrcholiacu o dve storočia neskôr, ktorú anglický historik Robert I. Moore neváhal nazvať „prvou európskou revolúciou", zahŕňajúc v tomto konštatovaní celkovú podobu premien vo všetkých oblastiach každodenného života.[1] V náboženskom prostredí sa v okruhu duchovných hnutí už od polovice 11. storočia formovali predpoklady na naplnenie ideálu evanjeliovej chudoby, apoštolského života a kázania. V dôsledku týchto procesov sa aj monastické dejiny odohrávali v prepojení na všeobecné náboženské hnutia, ktoré ako sa neskôr ukázalo, zohrali rozhodujúcu úlohu. Boli to predovšetkým impulzy k utiahnutému a kontemplatívnemu životu, v protiklade s ktorými stála potreba pastoračnej práce v mestách i na vidieku. V praxi boli tieto impulzy v rovine hierarchickej cirkvi zavŕšené a inšpirované životmi sv. Františka a sv. Dominika, pričom sa v 13. storočí vyvinuli do žobravých reholí.[2] Dnes už vieme, že bez predchádzajúcich snáh hnutí chudoby a potulného kazateľstva by to nebolo možné.

O 13. storočí sa za istých okolností dá povedať, že mu dominovali mendikanti. Bolo tiež storočím, v ktorom rozkvitli veľkolepé mestá, univerzity so scholastickou vyučovacou metódou, gotické katedrály a cesty sa zaplnili putujúcimi študentmi, obchodníkmi, misionármi i križiakmi. Ešte v polovici 12. storočia bol kráľom všetkých kostolov vo Francúzsku kláštorný kostol v Saint Denis a nie mestská katedrála, čo sa už čoskoro malo zmeniť.[3] 13. storočie sa v cirkevných dejinách začalo už v roku 1198, keď sa pápežom stal Lothar Conti. Tento rímsky aristokrat študoval v Paríži, kde pobudol až do roku 1187, a neskôr, už ako Inocent III., intenzívne podporoval rozvoj parížskeho štúdia v získaní nezávislosti, patričnej autonómie a exempcie. Podľa jeho predstáv sa Parížska univerzita mala stať strediskom teologicko-filozofického bádania celého kresťanstva.[4] Tento reformný pápež a jedna z navýznamnejších osobností vrcholného stredoveku,[5] inicioval reorganizáciu cirkevných štruktúr tak, že viaceré predchádzajúce preja-

---

[1] Porov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 149 a 151.
[2] BROOKE, Rosalind – BROOKE, Christopher. *Popular Religion in the Middle Ages : Western Europe 1000 – 1300*, s. 49.
[3] DUBY, Georg. *Die Zeit der Kathedralen*. Frankfurt n/M : Suhrkamp, 1997, s. 170.
[4] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 168.
[5] BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*. Graz : Verlag Styria, 1984, s. 32 – 33.

vy náboženských hnutí našli svoju ortodoxnú realizáciu práve v žobravých reholiach, ktoré neskôr prevzali na svoje plecia agendu zápasu s herézou a prejavmi kacírstva.[6] Okrem Inocenta III. umožnilo toto obdobie vyniknúť takým osobnostiam ako sv. Ľudovít IX., Fridrich II., Marco Polo, Dante Alighieri a do kanonizačných aktov pribudli „moderné" archetypy svätých ako František z Assisi, Dominik Guzmán, Alžbeta Uhorská, Anton Paduánsky a ďalší.[7] Procesy, aké v cirkvi 13. storočia vyvrcholili vznikom Rehole kazateľov (*Ordo praedicatorum*) mali svoje jednotlivé etapy a pomerne silný vplyv na spoločenské dianie takmer na dvesto nasledujúcich rokov. Boli odpoveďou na potreby vývoja celej spoločnosti, ktorý dospel na križovatku ďalšej historickej epochy.

2. 1. Spoločenské prostredie a náboženské pomery

Cirkev a celá európska spoločnosť sa postupne začali prebúdzať z akéhosi miléniového ustrnutia. Pominutie sa jedného milénia a príchod nového, ktorý dával predovšetkým kresťanský Západ do súvisu s hrozivou blízkosťou posledného súdu, prinieslo Európe nový optimizmus. Eschatologické obavy z konca jedného tisícročia a začiatku nového pominuli a aj táto skutočnosť spôsobila, že sa cirkev i spoločnosť prebudili. Je to charakteristické pre obdobie od konca 10. do konca 12. storočia a zároveň je to čas, keď sa západný svet dostáva zo stagnácie raného stredoveku a nastupuje cestu úspešného demografického, ekonomického a sociálneho rozvoja.[8] Najmä pápežstvo sa spamätalo z tzv. temného storočia intrigánskych zápasov o Petrov stolec a v období medzi rokmi 1050 a 1215 nastúpilo latinské kresťanstvo na cestu aggiornamenta (ako tomuto procesu hovorí Jacques Le Goff)[9] alebo renesancie 12. storočia (takto túto epochu nazýva Peter Dinzelbacher).[10] Toto reformné úsilie, v prameňoch nazývané ako *renovatio*, *reformatio*, *transformatio*, *reversio* či *reflectio*, v sebe popri kultúrnych a spoločenských prejavoch nieslo aj silný náboženský aspekt.[11] Kresťanstvo sa ním v čase milénia po „očistných skúškach",[12] zaodelo akoby do „bieleho rúcha obnovených kostolov".[13] Inými slovami povedané, kresťanský Západ sa zhlboka nadýchol k novému rozkvetu.[14] Dovtedy prevažne agrárnu civilizáciu začali narušovať mestá a rodil sa pre Európu síce dobre známy, ale pre stredovek nový typ urbánnej civilizácie. Od konca 11. do 13. storočia sa v niektorých oblastiach počet obyvateľov takmer zdvojnásobil a stúpol na odhadovaných asi 60 miliónov.[15] Aj preto sa časť oby-

---

[6] Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 10 – 11.
[7] HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order I*, Introduction.
[8] LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy.* Praha : Odeon, 1991, s. 191.
[9] Tamže, s. 103.
[10] DINZELBACHER, Peter. *Europa im Hochmittelalter 1050 – 1250: Eine Kultur – und Mentalitätsgeschichte*. Darmstadt : Primus Verlag, 2003, s. 6.
[11] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie,* s. 162.
[12] DUBY, Georges. *Rok tisíc*. Praha : Argo, 2007, s. 120.
[13] DUBY, Georges. *Umění a společnost ve středověku.* Praha : Paseka, 2002, s. 27.
[14] LE GOFF, Jacques. Středověký člověk. In LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět.* Praha : Vyšehrad, 1999, s.10.
[15] BEDOUELLE OP, Guy. *História cirkvi*, s. 78.

vateľstva mohla uvoľniť z agrárnej výroby pre remeslá a obchod. Práve vďaka týmto dvom činnostiam – remeselnej výrobe a obchodu – sa mestá v sledovanom období prudko rozvíjali. Stredoveká kultúra sa vďaka ním nielen mení, ale dochádza k prehlbovaniu a zrýchľovaniu jej vývoja.[16]

Mesto

Mestské zmýšľanie bolo v niektorých ohľadoch spočiatku založené na horizontálnej rovnoprávnosti. Postupne sa však značne diferencovalo a obraz mesta bol určovaný skutočným nástupom peňažného hospodárstva a zvyšujúcou sa hustotou osídlenia.[17] Bol ním svet zvoníc, katedrál, domov aristokratov a vtedajších zbohatlíkov, tržníc a hostincov. Takáto spoločnosť nadobudla na zložitosti, pribudlo stavov, ich profily sa ešte viac diferencovali, vzrástol význam bohatstva ako zdroja alebo dôsledku moci.[18] Mestám už nestačila len ekonomická moc a rozličné privilégiá, zabezpečujúce im rôzne stupne autonómie. Vrcholný stredovek sa pre mestské obyvateľstvo stal zápasom o nadobudnutie politickej moci a upevnenie ekonomickej dominancie.[19] S tým sa často spájal aj zápas o získanie postavenia dobovej duchovnej elity, keď sa ťažisko kresťanstva presťahovalo z autarkného kláštora do katedrály, ako to svojho času načrtol Georges Duby. Mesto vytvorilo čulý životný priestor obohnaný hradbami a v jeho vnútri žili vedľa seba v rôznom pomere, závisiacom od veľkosti mesta, klerici a študenti, šľachtici a vinári, patricijovia a chudáci, bohatí kupci a malí obchodníci, vysoko kvalifikovaní remeselníci a nádenníci, mrzáci a kurtizány. Je pochopiteľné, že chudobných obyvateľov bolo podstatne viac než bohatých a že tvorili akúsi odvrátenú tvár pestrofarebného mestského prostredia. Roľník, prichádzajúci z vidieka, vnímal mesto ako symbol neobyčajnosti, čím spočiatku skutočne bolo. Javilo sa ako zvláštny fenomén a stalo sa v určitom zmysle deliacou čiarou stredovekej spoločnosti. Kontrast medzi vidiekom a mestom bol v tomto období väčší než vo väčšine predchádzajúcich historických období.[20]

Mestá, tieto pulzujúce centrá vtedajšej spoločnosti, sa stali kolískou mnohých sociálnych zmien. Ich hospodársky rozmach mal za následok vyprofilovanie gramotnej vrstvy laikov,[21] ktorí narušili tradičnú trojčlennú schému spoločnosti, zloženú z *oratores*, *bellatores* a *laboratores*, považovanú za nespochybniteľnú už od stvorenia sveta.[22] Rozmach jasne vymedzenej vrstvy laikov sídliacich v mestách, kriticky sa stavajúcich k rozumovým a mravným nedostatkom duchovenstva, vyniesol na povrch napätie medzi zaužívanými premisami mníšskej spirituality

[16] LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 18.
[17] Porov. LE GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha : Argo, 2005, s. 11.
[18] Porov. ROSSIAUD, Jacques. Měšťan a život ve městě. In LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. s. 123 – 155.
[19] Porov. ENNEN, Edith. *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Göttingen : Sammlung Vandenhoeck, 1978, s. 207 – 224.
[20] Porov. LE GOFF, Jacques. Město. In LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 378 – 391.
[21] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. Praha : CDK, 2002, s. 237.
[22] DUBY, Georges. *Rok tisíc*, s. 47.

a túžbami laického ľudu,[23] v ktorom sa práve prebudilo vedomie jeho kresťanského povolania.[24] Stredovek so svojimi typickými protikladmi musel vďaka mestám niektoré z nich pozmeniť. Napr. z dvojice *potens – pauper*[25] sa stala dvojica *dives* (*locuples*) – *pauper*.[26]

Marta versus Mária

Jednou z najdôležitejších zmien však bola tá, ktorá ovplyvnila a pozmenila duchovnú klímu kresťanstva. Pod tlakom ekonomického a sociálneho rozvoja, s následnou deľbou práce a povznesením remesiel, došlo k ideologickému ospravedlneniu Marty k Márii (Lk 10, 38 – 42),[27] čiže činorodého života, aký na portáloch gotických katedrál začal tvoriť dôstojný protiklad k rozjímavému životu.[28] Jednalo sa o závažný posun v chápaní sporu o výber tzv. lepšieho podielu, o voľbu medzi Martou a Máriou, v zmysle prežívanej a uskutočňovanej spirituality.[29] Dovtedajšie formy mníšstva a rehoľného života volili vo vzťahu k svetu

[23] Laický element vo vrcholnom stredoveku v náboženskej angažovanosti natoľko zosilnel, že niektorí teológovia uvažovali i o manželskom živote v kontexte *vita ordinis*. Jeden z najznámejších kazateľov v Nemecku v polovici 13. storočia, františkán Berthold z Regensbugu dokonca hovoril o *ordo matrimonii*, ako o živote podľa evanjeliových rád v manželstve. Manželstvo v tomto zmysle považoval za nanajvýš Bohom posvätený spôsob života a tvrdil, že rehoľný život ako taký je Bohom len odporúčaný, kdežto manželstvo je Bohom priamo nariadené. Porov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 184. Podobne dominikán Henrich z Provinis v roku 1273 v kázni o svatbe v Káne prehlásil, že františkáni i dominikáni vznikli len nedávno, podobne aj iné rehole vznikli až po vtelení Božieho Slova, ale manželský stav existuje od počiatku sveta. Dokonca konštatoval, že zakladateľmi náboženských rádov sú smrteľníci, ale manželstvo svoril sám Boh, a to nie na konci sveta, ale na jeho samom počiatku. Porov. SPIEŻ OP, Jan. Dominikáni a cisterciáci ve 13. století. In *Salve-revue pro teologii a dyuchovní život*, 2001, 11, č. 3, s. 51, pozn. 70. Taktiež iný dominikán, Peregrinus z Opole († 1333) v kázni na Druhú nedeľu po Zjavení Pána hovorí, že manželstvo je spoločenstvo, ktoré ustanovil sám Boh, zatiaľ čo iné spoločenstvá zakladali svätci. Šťastní sú preto tí, ktorým je v manželstve opátom Boh. „*Dignitas vero eius notatur primo in hoc, quia est religio, quam ipse Deus constituit, alias enim religiones instituerunt sancti. Sed ipsum solum Deus. Felices enim sunt, qui habent tantum abbatem propter tantam dignitatem.*“ Dominica secunda post Epiphaniam Domini. TATARZYŃSKI, Richardus. *Peregrini de Opole sermones de tempore et de sanctis*. Warszawa : Instytut Tomistyczny, 1997, s. 48.

[24] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 237.

[25] FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*. Düsseldorf : Patmos, 1990, s. 74 a DINZELBACHER, Peter. *Europa im Hochmittelalter 1050 – 1250*, s. 140.

[26] LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk*, s. 17

[27] LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 300.

[28] Tamže, s. 98.

[29] K tomuto novozákonnému motívu patrí aj jeho starozákonná predloha o krásnej, ale neplodnej Ráchel a o jej staršej sestre, plodnej Lii (Gn 29-30). Príbeh dvoch sestier má dokumentovať schopnosť prinášať ovocie, resp. plody kresťanského duchovného a rehoľného života s tým, že Ráchel symbolizuje kontemplatívnu formu života a Lia aktívnu. VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 112. V cirkevných dokumentoch sa táto metafora objavuje najneskôr od pontifikátu Celestína III. „*Quia vero incoeptae doctrinae fructus agnoscis, qui coelestem panem legem Domini ignorantibus gustandum cum sudore et labore plurimo praebuisti; quamvis Rachelis amplexus, quo recreaberis in claustro, te quodammodo retrahat, exercitia tamen suscepta laboriosae Liae, quae per divinam gratiam fecundior exstat in prole, nullo modo abhorreas, sed tanto potius ac fiducialius amplexeris, quanto ex eis fructus provenit copiosior, et plurimum utilitati deservit.*“ Epistole et privilegia genuina, CXXI, Meinardo, Livoniae gentis episcopo de incoeptae praedicationis profectu gratulatur, etc. (Laterani, April. 27, 1193), PL 206, col. 0995 D. Vyskytuje sa aj u Inocenta III. „*Licet solitae solitudinis locum affectes,*

(laikom a spoločnosti) Máriin podiel, teda od sveta odlúčený spôsob viac menej kontemplatívneho života, pričom tento motív sa prejavil aj v dobe sv. Bernarda v sporoch medzi cistercitmi a clunyjskými mníchmi.[30] Zakladatelia nových reholí, predovšetkým Dominik a František, ukázali, že je možné vybrať si i Martin aktívny podiel, ba dokonca, že v danej dobe je to nevyhnutné.[31]

V duchu tohto zápasu medzi kontemplatívnym a aktívnym je možné vo vrcholnom stredoveku sledovať zvýšenú angažovanosť laikov na vzniku náboženských hnutí, heterodoxných i ortodoxných. Vzájomnou črtou oboch bolo, že vychádzali zo spoločných cirkevných foriem vtedajšieho *vita religiosa*[32] a ich prejavy zbožnosti zahŕňali potrebu očisty, zjavnú obzvlášť medzi katarmi, snahu o život v kajúcnej kolektívnej chudobe známu neskôr predovšetkým z prostredia rôznorodých tzv. chudobných napr. z Lyonu a Milána.[33] Už prelom 12. a 13. storočia naznačil, že to bude storočie laikov, ktorí hľadajú svoju vnútornú *fuga mundi*.[34] V tejto zmesi kanonického juridismu a neplodnej náboženskej rutiny sa

---

fugans vel fugiens potius tumultus saecularium potestatum, ut Rachelis fovearis amplexu et in lege divina jugiter mediteris, sedens secus pedes Domini cum Maria, cum tamen in lege mandatorum ipsius legeris quod obedientia praeferenda sit victimis, et proximum diligere debeas ut te ipsum, nec potes nec debes sic vivere soli tibi ut vel recedas ab obedientia praesidentis vel proximorum salutem negligere videaris ... .“ Regesta sive epistolae, CXXII, Fratri Rainerio, apostolicae sedis legato. Creat ipsum legatum apostolicae sedis in nonnullis provinciis Gallicanis. (Laterani, IV Id. Julii, 1199), PL 214, col. 0675 D; *„Debitum charitatis, quae non quae sua sunt quaerit, exposcit, ut is, qui Rachelem amplectitur contemplationis speculum ascendendo, in necessitatis articulo, Liae, quamvis lippae, non refutet amplexus, actionis onera subeundo; quia, licet illa sit pulchra, haec tamen est utilis propter gratiam filiorum, sibi et aliis commodum afferens et profectum. Licet enim Mariae sedentis secus pedes Domini otium, Marthae ministerio praeferatur, eo quod sit status ille securior, utpote a saecularium strepitu segregatus: activa tamen potest utilior judicari, eo quod sibi proficiens et aliis, tribulationes sustinet, et pressuras, per quas virtutes suscipiunt incrementum; quoniam, sicut ait apostolus: Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit.*“ Regesta sive epostolae, CCX, Fratri P. de Castronovo, apostolicae sedis legato. De patienter et acriter fungenda legatione. (Apud S. Petrum, VII Kal. Februarii, 1204), PL 215, col. 0525 B. Použil ju tiež Jordán Saský, keď opisuje, ako sa sv. Dominik stal súčasťou misijného tímu biskupa Diega z Osmy. Jeho život v skrytosti pôvabnej Ráchel prirovnáva k istej pasivite, čo Lia nemohla strpieť a začala Dominika súriť, aby prišiel k nej, lebo ona prekryje Ráchelinu hanbu jej uplakaných očí bohatou úrodou na potomstve. Inými slovami povedané, Jordán chcel zaznamenať Dominikov prechod zo starej formy života k novej na príklade vyústenia kontemplatívneho života do života aktívneho. „*Cum vero, dum in hunc modum decore Rachelis foveretur amplexibus, Lia non sustinens cepit ipsum impetere, quatenus ad ipsius ingressum prole fecundata multiplici sue lippitudinis sopiret opprobrium.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 14, s. 33.

[30] SPIEŻ OP, Jan. *Dominikáni a cisterciáci ve 13. století*, s. 50.

[31] U dominikánov táto téma rezonovala po celé 13. a 14. storočie. Aktívny model mníšskeho spôsobu života obhajoval aj sv. Tomáš Akvinský. Z jednej jeho tézy v tejto súvislosti vzniklo akési heslo pre celú dominikánsku rehoľu *Contemplata allis tradere* – Odovzávať plody kontemplácie iným. „*Sicut enim majus est illuminare, quam lucem solum videre, ita majus est contemplata aliis tradere, quam solum contemplari.*“ Summa theologica (ďalej ST), II^{a}, II, 188, 6 c. O storočie neskôr sa k tejto problematike ešte vrátil dominikánsky mystik Majster Eckhard, ktorý vo svojej kázni „*Intravit Iesus in quoddam castellum*“ predkladá čitateľovi opozíciu panny a manželky, odvodenú z biblického príbehu o Márii a Marte, pričom panna je symbolom odpútavania sa a manželka symbolom aktivity Boha prostredníctvom odpútaného človeka. ECKHART MEISTER, Pr. 2, DW I, s. 27,1 – 9.

[32] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 6.

[33] MOLLAT, Michel. Les formes populaires de la piété au moyen age. Introduction au colloque sur la piété populaire. In MOLLAT, Michel (ed.). *La piété populaire au Moyen Age*. tome I, Paris : Bibliothèque nationale, 1977, s. 18.

[34] Porov. Tamže, s. 19.

stále častejšie vyskytovalo hľadanie duchovnej interiority a personality. Vďaka duchovnému napätiu, aké z toho vyplynulo, sa vrcholnému stredoveku darilo nachádzať vyjadrenie dokonalej praxe kresťanského života v „ceste kríža“, končiacej na „mystickom vrchu“, veriac, že kresťanstvo smeruje k mystickému i skutočnému uznaniu Kristovho kráľovstva, víťaza nad smrťou, triumfátora a osloboditeľa. S tým bola v katolíckej cirkvi spojená náboženská úcta adresovaná predovšetkým uctievaniu kríža a eucharistie živená aj počiatočnými križiackymi úspechmi na Blízkom východe.[35] Nie všetky duchovné prúdy z tohto obdobia však zdieľali takéto náboženské postoje. Cirkev, aj napriek tomu, že sa snažila o aggiornamento, nebola schopná v širšej rovine niektoré javy odchyľujúce sa od jej oficiálneho učenia dostať pod kontrolu. Spoločenský vývoj prebiehal rýchlejšie, ako ho bola schopná zachytiť a prispôsobiť sa mu.[36] Hoci počet skutočných heretikov so všetkými výsostnými znakmi v tejto dobe nebol ešte príliš vysoký, hierarchia podľa všetkého nemala v tom čase žiadnu koncepciu, ako výzvam heretikov čeliť.[37] Práve obyvatelia miest poskytovali úrodnú pôdu pre myšlienky antiklerikalizmu a náboženského nonkonformizmu.[38]

Odklon od monastických tradícií

Ani tradičné mníšske rehole, doteraz veľmi prospešné nielen cirkvi, ale európskej civilizácii vôbec, neboli schopné reagovať na nové výzvy. Ešte v 11. storočí, v menšej miere i v 12. storočí, symbolizovalo dominantné postavenie tradičných foriem mníšstva najmä Cluny opáta Huga (1049 – 1109),[39] tohto „najváženejšieho muža celého kresťanstva“.[40] Zásadný rozdiel medzi hnutiami 11. a 12. storočia spočíval v tom, že clunyjská mníšska reforma sa nepresadzovala v zápase s inými náboženskými ideami, ale v boji proti nárokom a požiadavkám svetskej moci. Cluny zároveň „stanovilo“ isté znaky ortodoxie súdobého mníšstva, spočívajúce v centralizovanom zväze zjednotených samostatných kláštorov, v ich napojení na cirkevnú hierarchiu a v podriadenosti vedúcich kláštorov priamo rímskej kúrii.[41] Clunyjské a iné staršie kláštory s ich kláštornými školami, ktoré si ešte od čias Karola Veľkého udržali schopnosť rozvíjať kultúru, či administratívne a hospodársky spravovať územia, akoby vo vzťahu k novej spoločnosti strácali na význame a už od konca 11. storočia prechádzali krízou.[42] Nestačilo byť len vzdelancom, ochrancom klasickej kultúry a vďaka kláštornému skriptóriu, knižnici a dielni opisovačov (kopistov) a iluminátorov znalcom čítania a písania.

Hybnú silu mníšstva známu od kresťanského staroveku ako *fuga mundi*[43] bolo treba doplniť, nie zrušiť, ani nahradiť niečím novým. Do nového sveta, budujúce-

[35] Tamže, s. 24.
[36] Porov. LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*. München : C. H. Beck, 2004, s. 190.
[37] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha : Argo, 2000, s. 127.
[38] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 236.
[39] LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 97.
[40] ANGENENDT, Arnold. *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*. Darmstadt : Primus Verlag, 2000², s. 55.
[41] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 13.
[42] Porov. SPUNAR, Pavel. Středověké školství a knihovny. In SPUNAR, Pavel (ed.). *Kultura středověku*. Praha : Academia, 1995, s. 85.
[43] LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 143 a 190.

ho a zanechávajúceho po sebe ako memento hmotné statky, nestačilo vniesť len mníšsky *contempus mundi*,[44] tvoriaci spolu s *fuga mundi* a *stabilitas loci*[45] „savoire vivre" stredovekého monasticizmu (mníšskeho spôsobu života – *vita monasteria*) – piliere starých mníšskych foriem. Takýto klasický monastický systém sa postupne od 12. storočia začínal rozkladať zvnútra i zvonka. Pôvodné stotožnenia sa rehoľného života s pravým kresťanským životom a výlučné nárokovanie ideálu *vita evangelica* a *vita apostolica* rôznymi mníšskymi spoločenstvami formovalo kresťanské životné postoje podľa mníšskeho vzoru. Životná realita aj realita cirkvi boli od takého ideálu v tom čase už veľmi vzdialené a vôľa nechať sa podľa neho formovať nebola prijímaná všade. V tomto prostredí sa početní klerici ocitli vo zvláštnej pozícii. Proticirkevné heretické kruhy popisovali príkro a ostro protiklady v živote duchovenstva, bičovali spoločenské neporiadky a kléru odopierali práva a hodnosti. Východisko spočívalo v reforme kléru podľa mníšskeho vzoru, aby si tak cirkev zabezpečila etiketu *vita evangelica* a *vita apostolica*.[46]

Požiadavka zrieknutia sa osobného majetku a života na základe regule, ktorá stála na počiatku formovania stredovekého mníšstva, so sebou neprinášala potrebu dobrovoľnej úplnej chudoby, ani apoštolského života naviazaného na kazateľskú činnosť. Uplatňovanie ekonomickej sebestačnosti a nezávislosti kláštorov zviazaných s Benediktovou regulou (*Regula sancti Benedicti*) viedlo k rastu bohatstva niektorých kláštorov a spelo k neudržateľnému rozporu s proklamovaným ideálom chudoby. Napr. clunyjský mních Rodulfus Glaber († 1047) v spojení kláštorného života a bohatstva nevidel žiadne protirečenie. Naopak, blahobyt kláštora považoval za spravodlivý zisk a spôsob odmeny za prísnu formu zbožnosti.[47] Vonkajšími dôvodmi reformy boli obnovené požiadavky na pokresťančenie spoločnosti v duchu *communis vita ad formam primitivae ecclesiae*.[48] Upozorňovali na dvojznačnosť a nedostatočnosť zhody medzi pojmami *vita apostolica* verzus *vita monasteria*. Z tohto napätia medzi cirkvou inštitucionálnou a evanjeliovou sa rodila požiadavka každodenného kresťanského života, nespočívajúca v ničom inom, ako v poslušnosti evanjeliovým pokynom. V duchu zmieneného hľadania lepšieho podielu medzi Martou a Máriou to znamenalo aj isté docenenie kresťanov žijúcich vo svete a prahnúcich po realizovaní evanjelia v prostredí, v akom žijú. Celý tento proces vyústil do rozlišovania zbožnosti, ktorá zahŕňala modlitby, liturgiu a kult, a zároveň náboženských praktík, kam patrili púte, procesie, testamentálna prax atď.[49]

---

[44] DINZELBACHER, Peter. Mönchtum und Kultur im Mittelalter. In DINZELBACHER, Peter – HOGG, James-Lester (edd.). *Kulturgeschichte der christlichen Orden*. Stuttgart : Kröner, 1997, s. 2.

[45] DINZELBACHER, Peter. *Europa im Hochmittelalter 1050 – 1250*, s. 40.

[46] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha; Břevnov : Benediktinské arciopatství, 2003, s. 75.

[47] „*Qui quoniam his, quae dei sunt, videlicet justiciae et pietatis operibus incessanter adheserunt, idcirco bonis omnibus repleri meruerunt.*" Nemalé majetkové zázemie clynijských kláštorov ilustruje aj udalosť z roku 972, keď Saracéni uniesli opáta z Cluny Maiolusa a ako výkupné dostali 1000 funtov striebra. Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 15, pozn. 3.

[48] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 186.

[49] VAUCHEZ, André. La piété populaire au moyen age. État de travuax et positiondes problèmes. In MOLLAT, Michel (ed.). *La piété populaire au Moyen Age*. tome I, Paris : Bibliothèque nationale, 1977, s. 31.

Angažovanosť laických kresťanov nadobúdala na intenzite. Mestské katedrálne školy, stále viac navštevované, sa otvorili teológii. O nej sa diskutovalo pred publikom nie vždy dostatočne poučeným, pričom súčasne dochádzalo k tomu, čo by sme mohli nazvať smerovaním k „zľudoveniu" kresťanstva, obzvlášť citlivého na posolstvo evanjelií v ich prostote a univerzalizme. Rastúci počet klerikov i vzdelaných laikov sa ich snažil čítať a šíriť podľa svojich predstáv.[50] V početných textoch z 12. a 13. storočia o tom môžeme nájsť množstvo zmienok. Jeden z najčítanejších autorov stredoveku, sám ľudový kazateľ a biskup, Jakub z Vitry († 1240), v jednom zo svojich spisov poukazuje na to, že pojem *regulares* sa nevzťahuje len na tých, ktorí vstupujú do kláštora, ale na všetkých, ktorí žijú verne podľa reguly samotného evanjelia.[51] Na splnenie výzvy duchovného vedenia veriacich podľa evanjelia mnísi reagovať nedokázali. Významnú úlohu tu zohral taktiež rámec farskej pastorácie.[52] Ten bol predovšetkým v mestskom prostredí doménou svetských duchovných. Pod vplyvom pastoračných potrieb podľa vzoru farskej pastorácie došlo v niektorých oblastiach k odchodu mníchov z kláštorov, aby sa z nich stali kazatelia, zapojení do starostlivosti o duše[53] (*cura animarum*),[54] čo na druhej strane odporovalo vtedajšej kláštornej tradícii.[55] Ako ukázal vývoj v najbližších desaťročiach, cisterciti, benediktíni a iní mnísi odlúčení od sveta, žijúci za múrmi kláštorov, neboli na takéto pôsobenie v novom prostredí dostatočne pripravení.

Vzostup heterodoxie

Cirkev čelila vážnej kríze a kacírstvo, prejavujúce sa v politickej, sociálnej aj náboženskej rovine,[56] začínalo byť takmer všade.[57] Reakciou na tento stav bol tzv. evanjelizmus, snaha o nasledovanie Krista v chudobe, založená na svojskom výklade Biblie.[58] Bolo jasné, že už nestačí za všetkých kresťanov len modliť a postiť sa, ale treba ísť medzi nich a venovať sa ich náboženskej výchove.[59] V tejto

---

[50] ZERNER, Monique. Hereze. In LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 193.

[51] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 183.

[52] VAUCHEZ, André. *La piété populaire au moyen age*, 1977, s. 41.

[53] MICCOLI, Giovanni. Mniši. In LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 66.

[54] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 169.

[55] MICCOLI, Giovanni. *Mniši*, s. 66.

[56] BROOKE, Rosalind - BROOKE, Christopher. *Popular Religion in the Middle Ages : Western Europe 1000 – 1300*. London : Thames and Hudson, 1984, s. 95.

[57] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 238. Napríklad v liste kléru z diecézy Liège/ Lüttych pápežovi Luciovi II. z roku 1145 sa uvádza: „*Haeresis, quae adeo varia et multiplex est, ut sub unius certo vocabulo minime comprehendi posse videatur*." Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 50 – 51, pozn. 85. Aj Bernard z Clairvaux konštatoval hojné rozšírenie heréz: „*Clerici et sacerdotes, populis ecclesiisque relictis, intonsi et barbati apud eos inter textores et textrices plerumque inventi sunt. An non gravis demolitio ista? an non opera vulpium haec?*" Sermo LXV. De clandestinis haereticis, quorum praeposteram religionem et studium occultandi mysteria sua, nec non scandalosum feminarum contubernium perstringit, PL 183, col. 1092 B.

[58] FINK, Karl A. *Papstum und Kirche im abendländischen Mittelalter*. München : Bockmann Verlag, 1994, s. 193.

[59] SOKOL, Jan. *Mistr Eckhart a středověká mystika*. Praha : Zvon, 1993, s. 26. Pre dobových teológov

oscilácii sa zo skúsenosti s obnovou ľudovej zbožnosti zrodil fenomén potulného kazateľstva, z čoho neskôr vyplynuli určité dejinné konzekvencie.[60] Sformovali sa nové hnutia, z ktorých niektoré skĺzli do heréz a dostali sa mimo cirkev,[61] iné zostali v jej štruktúrach. Tie najznámejšie, ktoré sa po čase ocitli mimo cirkev, sa dajú rozdeliť do dvoch základných skupín.

Najskôr sú to hnutia zastávajúce manichejský dualizmus. Tieto sa v špekulatívnych sporoch rozštiepili do rozličných názorových frakcií podľa toho, nakoľko akceptovali dualizmus. Potom sú to skupiny hlásiace sa vo väčšej miere k hnutiu chudoby a apoštolského potulného kázania, ktoré dualistické nazeranie na svet nezdieľali. Tieto skupiny dokonca proti dualizmu vystupovali a cirkvou boli prensledované pre svoje apoštolské požiadavky. V ich prípade neboli zo strany cirkvi kľúčovou prekážkou ortodoxnosti dogmaticko – svetonázorové otázky, ale praktizovanie ich náboženského života a predstava „pravej cirkvi".[62] Do prvej skupiny patrili predovšetkým katari (albigénci) a do druhej valdénci, katolícki chudobní, lombardskí chudobní, vilhelmiti, humiliáti a rôzne iné hnutia tzv. chudobných a flagelantov.[63] Obzvlášť pálčivým problémom, ktorý v priebehu niekoľkých desaťročí prekročil hranice regiónov, bolo pôsobenie katarov v Languedoku v juhozápadnej časti Francúzska, so strediskami v Toulouse a Albi (odtiaľ názov albigénci), ďalej v údolí Rýna, v okolí Liège, v Champagne a Lombardii.[64] Reakcia cirkvi sa javila naliehavejšia po tom, ako sa v rokoch 1174 – 1176 v Sainte Félix de Caraman uskutočnila katarská synoda pod vedením biskupa Niketu. Tento medzi katarmi ešte posilnil krajných zástancov dualizmu.[65] Rigorózna každodenná askéza, zriekanie sa mnohých materiálnych dobier a neustála modlitba spôsobili, že mnohí ľudia v kataroch videli prakticky realizovaný návrat k ideálom prvotného kresťanstva. Jedinou nimi ustanovenou sviatosťou (*consolamentum* – požehnanie vkladaním rúk, ponechali si ešte akúsi formu nesakramentálnej spovede, verejného vyznania hriechov – *apparellamentum*) nahrádzali krst, eucharistiu, prijatie Ducha Svätého i kňazskú vysviacku. Každý, kto *consolamentum* prijal, stal sa členom pravdivej „Kristovej cirkvi" a svoje členstvo v komunite opieral aj o kazateľskú činnosť. Vďaka uskutočňovanej misii si katari, ktorých počet odhadol italský exheretik Rainier Sacchoni na 4000,[66] získali

---

zostával obyčajný človek v náboženských otázkach stále *homo rudis et grossus* a sami teológovia i štatúty stredovekých synod sa často vracali k požiadavkam na základné znalosti Otčenáša, Kréda, Desatora, neskôr aj Anjel Pána, jednoty Trojice, o narodení, utrpení a zmŕtvychvstaní Ježiša Krista. OEDIGER, W. Fridrich. Über die Bildung der Geistlichen im späten Mittelalter. In *Studien und Texte zur Geschichte des Mittelalters*, Köln : E. J. Brill, 1953, s. 51 – 52. Pozri aj ST, II^{a}, II, qu. 2, a. 6 – 8.

[60] Porov. MANSELLI, Raoul. *La religion populaire au moyen âge : Problèmes de méthode et d'histoire*, s. 136.

[61] Už od roku 1119, od toulouského koncilu, jednotlivé provinciálne synody, pod predsedníctvom pápeža, upozorňovali na prítomnosť heréz a naliehali na miestnych veľmožov, aby heretikom neposkytovali ochranu. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 106.

[62] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, 1935, s. 27 – 28.

[63] Porov. ZERNEN, Monique. Hereze. In *Encyklopedie středověku*, s. 181 – 194; FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 154 – 160.

[64] Porov. PAUL, Jacques. *Histoire intellectuelle de l`Occident médiéval*. Paris : Armand colin, 1998, s. 246.

[65] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 246.

[66] Rainier Sacchoni (†1258) bol v mladosti sám katarom. Po konverzii ku katolicizmu sa stal dominikánom a okolo roku 1250 napísal dielo *Summa contra catharos*, v ktorom popisuje aj zvyky a životný štýl katarov. ZERNER, Monique. Hereze. In *Encyklopedie středověku*, s. 192. Porov. RUNCIMAN,

popularitu vo všetkých vrstvách obyvateľstva.[67]

V tomto období sa objavujú aj prvé zmienky súčasníkov o skupinách usilujúcich sa o apoštolský život, pričom sú spájané s kacírstvom.[68] V roku 1114 boli v Bucy (medzi Soissons a Remešom) zadržaní dvaja muži, považovaní za heretikov a hlásiaci sa k malému spoločenstvu (*conventicula*).[69] Počas vypočúvania im nebolo dokázané žiadne kacírstvo, len Norbert z Nogent († 1125), opát benediktínskeho kláštora v Nogent-sous-Coucy a účastník výsluchu, sa na ich adresu vyjadril, že pôvodne vzdelaní ľudia klesli medzi nevzdelancov po tom, ako sa „vystatovali, že vedú život apoštolov".[70] Podobných prípadov pribúdalo prakticky na celom území latinského Západu.[71] Z okolia Périgueux v Akvitánii zaznamenal niekedy okolo roku 1163 tamojší cistercitský mních Heribert[72] pohyb asketicky založených heretikov taktiež žijúcich podľa vzoru apoštolov.[73] Aj v korešpondencii premonštrátskeho opáta Everína zo Steinfeldu († 1151/1153) a Bernarda z Clairvaux († 1153) z roku 1143 o vypočutí dvoch kacírov v Kolíne[74] je zjavne prítomné dobové presvedčenie o spojitosti kacírstva a snahy žiť apoštolským spôsobom života.[75] Opát Everín vo svojom liste presne vystihol a definoval motiváciu laikov pre tento spôsob života – „viesť život vo svätosti, odriekaní a pôste, v chudobe a prenasledovaní ako ovce medzi vlkmi, podľa vzoru Krista, putujúc z mesta do mesta ako apoštoli a mučeníci v nedostatku a núdzi, zotrvávať dňom i nocou na modlitbách a v práci, spokojní len so zadovážením si nevyhnutných vecí pre živobytie."[76] Dokonca v inej zachovanej verzii tohto listu podľa znenia

---

Steven. *Häresie und Christentum*. München : Wilhelm Fink Verlag, 1988, s. 105 – 106, 110, 121, 126 – 158, 180, 183, 201 a 221.

[67] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 247.

[68] Radulf z Arden († okolo 1200), kaplán na dvore Richarda Levie Srdce a autor významného teologického diela *Speculum universale* upozorňoval na manichejských heretikov, ktorí svojou prítomnosťou a učením pošpinili okolie Agenu, pričom sa považujú za tých, ktorí zachovávajú apoštolský život. „*Tales sunt hodie, fratres mei, haeretici Manichaei, qui sua haeresi patriam Agennensem maculaverunt, qui mentiuntur se vitam tenere apostolorum.*" Homilia XIX. Dominica octava post Trinitatem, PL 155, col. 2011 A.

[69] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 17.

[70] „*Quae olim coepta a doctioribus, residuum demisit ad rusticos, qui vitam se apostolicam tenere jactantes, eorum actus solos legere amplectuntur.*" Guibertus S. Mariae de Novigento, De vita sua, caput XVII, PL 156, col. 951 D.

[71] Sekta nazývaná *Publicani* sa v roku 1160 preplavila z Flandier do Anglicka a na synode v Oxforde dokonca dosiahla vypočutie, v ktorom zdôraznila, že: „*Christianos se esse et doctrinam apostolicam venerari.*" GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 22, pozn. 16.

[72] Tamže, s. 18.

[73] „*Surrexerunt enim in Petragoriensi regione quamplures haeretici, qui se dicunt apostolicam vitam ducere: carnes non comedunt, vinum non bibunt, nisi permodicum tertia die; centies in die flectunt genua, pecuniam non recipiunt.*" Heriberti Monachi Epistola de haereticis Petragoricis, PL 181, col. 1721 A.

[74] Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 18 – 20. .

[75] „*Nuper apud nos juxta Coloniam quidam haeretici detecti sunt, quorum quidam cum satisfactione ad Ecclesiam redierunt. Duo ex eis, scilicet qui dicebatur episcopus eorum cum socio suo, nobis restiterunt in conventu clericorum et laicorum, praesente ipso domino archiepiscopo cum magnis viris nobilibus, haeresim suam defendentes ex verbis Christi et Apostoli. Haec est haeresis illorum. Dicunt apud se tantum Ecclesiam esse, eo quod ipsi soli vestigiis Christi inhaereant; et apostolicae vitae veri sectatores permaneant.*" Epistola CDLXXII. Evervini Steinfeldensis praepositi ad S. Bernardum, PL 182, col. 677 C a 677 D.

[76] „*Nos pauperes Christi, instabiles, de civitate in civitatem fugientes, sicut oves in medio luporum, cum apostolis et martyribus persecutionem patimur: cum tamen sanctam et arctissimam vitam ducamus in jejunio et abstinentiis, in orationibus et laboribus die ac nocte persistentes, et tantum necessaria ex eis vitae*

z análov opátstva v Margane je ešte dovetok o tom, ako sa títo heretici potulovali bosí a neunávne kázali.[77] S istou mierou dešpektu sa na adresu potulných skupín laikov vyjadril aj Bernard z Clairvaux, keď ich obvinil z vystatovania sa, že sú nástupcami apoštolov, ba dokonca, že sa za apoštolov sami označujú.[78]

Ako určujúce faktory, ktoré v ideologickej rovine spolurozhodovali o tom, či niektoré hnutie je heretické, boli oficiálnou cirkvou prijaté nasledovné parametre. Po prvé kritika učenia a tradície cirkvi, najmä uctievania svätých, učenia o očistci a odmietanie sviatostí v ich katolíckej forme. Po druhé spochybnenie hierarchického usporiadania cirkvi, budovanie vlastných štruktúr analogických ku katolíckej cirkvi a zotrvávanie na princípoch života v apoštolskej chudobe. Po tretie previazanie myšlienky putovného kazateľstva s dualistickým svetonázorom spätým s manichejskou kozmogóniou a mytológiou. Na tieto tri ukazovatele kládla katolícka polemika dôraz počas celého 12. storočia, z čoho vznikla akási charakteristika kacírstva.[79] Jeho poznávacími znakmi sa okrem už uvedeného stali život podľa vzoru apoštolov, zrieknutie sa všetkých svetských dobier a život v chudobe, neúnavné putovné kázanie evanjelia za účelom obnovy kresťanského života a kritika hierarchickej cirkvi a kléru v prípade, že nežije plnohodnotným náboženským životom.[80]

Ortodoxní predchodcovia mendikantov

V tejto náboženskej atmosfére bolo medzi predchodcami mendikantov niekoľko osobností, pohybujúcich sa na hrane pravovernosti a herézy, no svojím programom anticipujúcich viaceré základné motívy činnosti mendikantov, predovšetkým v otázke chudoby, mobility a aktívnej úlohy misionára – kazateľa.[81] Z hľadiska podobnosti nimi vyslovených náboženských požiadaviek a neskoršej doktríny dominikánov si pozornosť zaslúžia obzvlášť sv. Norbert z Xantenu († 1134) – zakladateľ premonštrátov, Róbert z Arbrisselu († 1116), Bernard z Tiron († 1117) a Vitalis zo Savigny († 1122).[82]

Bernard z Tiron bol benediktínskym mníchom clunyjskej afiliácie v St. Cyprian pri Poitiers. Bol jedným z tých, ktorí opustili domovský kláštor a odišli do severného Bretónska. Tu žil ako pustovník a stretol sa tu s Vitalisom zo Savigny a Róbertom z Arbrisselu. Po troch rokoch pustovníčenia bol objavený členmi svojej niekdajšej komunity, ktorí ho nabádali k návratu. Bernard im utiekol a potom, ako získal od pápeža Paschala II. povolenie kázať,[83] sa spojil s Vitalisom a Ró-

quaerentes.“ Tamže, col. 678 A.

[77] GRUNDMANN, Herbert. Religiöse Bewegungen im Mittelalter, s. 21.

[78] „*Nempe jactant se esse successores apostolorum, et apostolicos nominant, nullum tamen apostolatus sui signum valentes ostendere.*“ Sermo LXVI. De erroribus haereticorum circa nuptias, baptismum parvulorum, purgatorium, orationes pro defunctis et invocationem sanctorum, PL 183, col. 1098 B.

[79] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 23 – 24.

[80] Tamže, s. 28.

[81] Porov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 167.

[82] Menší význam mali aj aktivity Girauda zo Sales a Viliama Firmata. Porov. VICAIRE OP, Humbert. *Dominik i jego Bracia Kaznodzieje*. Poznań : W drodze, 1985, s. 237.

[83] Bernardov životopisec Gaufridus Grossus mu de facto udeľuje titul *predicator publicus*. V jeho životopise popisuje udalosť aprobácie kazateľského privilégia nasledovne: „*Papa autem tantae constantiae*

bertom a spolu sa vydali naprieč Francúzskom, aby „putujúc hlásali Božie slovo v mestách a dedinách, pričom všetci traja boli priamočiari kazatelia odsudzujúci hriechy.“[84] Neskôr, pod ťarchou zvyšujúceho sa počtu svojich prívržencov, bol nútený spísať pravidlá rehoľného života a vybral si pre ne RSB.[85] Pre svojich nasledovníkov založil niekoľko kláštorov. Z nich sa po čase vytvorila kongregácia, sústredená okolo opátstva Sv. Trojice neďaleko Tironu a zahŕňajúca 23 opátstiev a 80 priorátov.[86] Život kongregácie sa prísnosťou i výberom osídlenia v neobývaných a husto zalesnených lokalitách podobal na život cistercitov. Vitalis zo Savigny bol pôvodne sekulárnym kanonikom na dvore grófa z Mortain a od roku 1095 sa rozhodol pre apoštolský spôsob života.[87] Po tom, ako prežil určitý čas po boku Róberta z Arbrissel a Bernarda z Tironu, založil v lesoch pri Savigny v roku 1112 kláštor riadený podľa RSB. Tento už v roku 1147, aj s jeho fíliami, stratil vlastnú identitu a splynul s cistercitmi.[88]

Z predošlej trojice reformátorov sa stal najznámejším Róbert z Arbrisselu. Pôsobil ako radca a hodnostár biskupa z Rennes. V roku 1095 sa stiahol z verejného cirkevného života a utiahol sa ako pustovník neďaleko Craonu (medzi Rennes a Angers). O rok neskôr získal formálny súhlas pápeža Urbana II. († 1099) na kazateľskú činnosť. Rovnako ako jeho spoločníci (neskôr i Norbert z Xantenu), aj Róbert z Arbrisselu po niekoľkých rokoch putovného kazateľstva pristúpil k vzniku organizovaného a regulou podloženého spoločného spôsobu života. Jeho životný štýl pritiahol zástup sympatizantov, pričom ich prítomnosť, predovšetkým v mestách, vzbudzovala nevôľu duchovenstva.[89] Po štyroch rokoch verejnej činnosti bol Róbert v roku 1100 predvolaný na synodu v Poitiers. Tá ho zaviazala k zriadeniu trvalého miesta pobytu pre svojich nasledovníkov.[90] Z tejto inicatívy vznikol vo Fontevrault (neďaleko Saumuru) zmiešaný, tzv. dvojitý kláštor, v ktorom spoločne, ale oddelene žili muži i ženy. Myšlienka spoločného kláštora sa rozšírila natoľko, že pod vedením kláštora vo Fontevrault vznikla samostatná rehoľa (*Ordo fontis Evraldi*), svojho času združujúca asi 100 komunít vo Francúzsku, Anglicku a na Pyrenejskom polostrove. Generálnou predstavenou bola abatyša materského kláštora, často príslušníčka najvyššej šľachty. Jadro komunít tvorili ich ženské časti, v čele ktorých stála abatyša kláštora, pričom ženská časť rehole sa riadila RSB a mužská časť (v spoločných komunitách zabezpečovala duchovnú starostlivosť) RSA (*Regula sancti Augustini*). V čele mužskej časti komunity stál prior, menovaný abatyšou. V 14. storočí prežilo toto kláštorné spoločenstvo ťažkú krízu a po revolú-

tantaeque sanctitatis hominem, qui nihil in mundo cuperet, nihil nisi Deum solummodo quaereret, quia secum retinere non potuit, ei hujusmodi officium injunxit: scilicet ut populis praedicaret, confessiones acciperet, poenitentias injungeret, baptizaret, regiones circuiret, et omnia quae publico praedicatori sunt agenda sollicitus expleret.“ Vita Beati Bernardi fundatoris Congregationis De Tironio in Gallia auctore Gaufrido Grosso, PL 172, col. 1403 A.

[84] Porov. BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*. London : George Allen & UNWIN LTD, 1975, s. 50 – 52.

[85] Tamže, s. 56.

[86] LexMa, Bernhard, 44, B.v.Tiron, U. VONES – LIEBENSTEIN.

[87] LexMa, Vitalis, 3 V. (Vital) v. Savigny, B. POULLE.

[88] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 50.

[89] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 43.

[90] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 58.

cii 1789 bolo Fontevrault aj s niekoľkými existujúcimi kláštormi zrušené.[91]

Prehľad postáv, ktoré rozvírili hladinu náboženských hnutí apoštolským spôsobom života, a aj napriek podozreniam zotrvali v rovine ortodoxie, pričom svoje snahy ukončili založením novej kongregácie alebo rehole, uzatvára v tejto časti sv. Norbert z Xantenu. Norbert pochádzal z významnej šľachtickej rodiny, čo mu umožnilo získať dobré vzdelanie a otvorilo mu možnosti pre pôsobenie na dvore cisára Henricha V. († 1125). V roku 1115 zažil osobnú konverziu a po prijatí kňazského svätenia a krátkom účinkovaní medzi kanonikmi sv. Viktora v Xantene sa rozhodol najskôr pre pustovnícky, potom pre putovný spôsob života.[92] Podobne ako v prípade jeho predchodcov neuniklo cirkevným predstaviteľom, že okolo seba združil skupinu ľudí, mal si uzurpovať právo kazateľskej služby a pri tom všetkom ešte „predstierať aj zvyky klerikov".[93] Norbertovi sa obvinenia podarilo vyvrátiť na synode vo Fritzlare a v roku 1118 mal obdržať od pápeža Gelázia II. povolenie ku kazateľstvu.[94] Po ročnom kazateľskom putovaní Francúzskom sa v roku 1119 pokúsil o opätovné potvrdenie dovolenia kázať, ale podľa všetkého mu udelené nebolo. Naopak, synoda v Remeši sa rozhodla zakročiť a naliehela na Norberta, aby svoje vznikajúce hnutie začlenil do rámca existujúcej cirkevnej organizácie.[95] Pod podmienkou, že bude môcť viesť apoštolský život podľa evanjelia, súhlasil.[96] Odporúčanie synody realizoval v roku 1120, keď v Prémontré (neďaleko Laonu) založil kláštor,[97] z ktorého v priebehu niekoľkých rokov vzišlo ďalších 10 dcérskych komunít.

Norbert, na rozdiel od svojich predchodcov, nechcel len modifikovať známe spôsoby rehoľného života podľa RSB a RSA, líšiace sa len miestnymi detailami. Jeho zámerom bol vznik novej rehole – premonštrátov (*Ordo Praemonstratensis*), čo v roku 1126, zatiaľ bez existencie písomnej reguly, schválil pápež Honorius II. († 1130).[98] Podobne ako v prípade kongregácie z Fontevrault kooexistovali v kláštoroch mužské a ženské komunity. Rozdiel spočíval v tom, že v čele komunity stál opát a ženy žili v prísnej klauzúre a nesmeli sa zúčastňovať chórových služieb.[99] V tom istom roku sa Norbert stal arcibiskupom v Magdeburgu a zároveň sa zriekol vedenia novovzniknutých kláštorov (medzičasom ich bolo už 60). Jeho nástupcom sa stal Hugo z Fosses († 1161) vo funkcii generálneho opáta. Práve on sformoval zväčšujúce sa spoločenstvo kláštorov s novou regulou (tzv. *Statuta*, neskôr známe ako *Statuta quinque distinctionum*), spájajúcou prvky cistercitskej spirituality (*Consuetudines*) s RSA a so zriadením tzv. cirkárií, akýchsi provincií,

---

[91] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden.* Stuttgart : Reclam, 2005, s. 128 – 129.

[92] LexMa, Norbert v. Xanten, 1. Leben und Wirken, K. ELM.

[93] „*Quare praedicationis officium usurpasset et quare religionis habitum praetenderet.*" Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 41, pozn. 62.

[94] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 58. „*Liberam praedicandi facultatem obtinuit, quam ei dominus papa litteratum suarum auctoritate firmavit.*" Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 42, pozn. 63.

[95] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 44.

[96] „*Secundum seniorem intellectum pure avangelica et apostolica vita praeelegi vivere.*" Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 44, pozn. 69.

[97] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 226.

[98] Tamže, s. 249.

[99] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 49.

ktoré rozrastajúcu sa rehoľu členili do územných celkov. Okolo roku 1200 zanikol u premonštrátov aj princíp dvojitých kláštorov a došlo k štandardnému rozdeleniu rehole na samostanú mužskú a ženskú časť.[100] V priebehu jedného storočia sa nová rehoľa rozšírila podobne rýchlo ako cisterciti a v roku 1230 už existovalo viac ako 1000 jej kláštorov.[101] Napriek tomu, že u premonštrátov je zjavný posun od výhradne mníšskeho modelu kláštorného života v ich pastoračnej činnosti na vidieku (spravovanie farností v okolí opátstiev, prípadne menších komunít – kanónií) i v založení laickej vetvy rehole, tzv. terciárov,[102] nepriniesol ich vznik žiadnu dobovú monastickú „revolúciu". Kombináciou mníšskych a kanonických prvkov života sa im v Štatútoch podarilo sprítomniť isté prvky, ktoré ako uvidíme, mali vplyv na vznik dominikánskych LCO (*Liber constitutionum et ordinationum*).

Heterodoxní predchodcovia mendikantov

Okrem týchto postáv zotrvajúcich v cirkevných štruktúrach, aj napriek počiatočným podozreniam z kacírstva, si našu pozornosť zaslúžia aj tie osobnosti a hnutia, ktoré sa v svojej pôvodnej podobe vyhranili ako jednoznačne neortodoxné, antiklerikálne a antisakramentálne. Svoju úlohu pri ich vzniku zohrala aj osemročná pápežská schizma v rokoch 1130 až 1138. Počas jej trvania využili zdanlivú nezávislosť od Petrovho stolca rozličné radikálne elementy, aby upriamili na seba pozornosť.[103]

Jeden z nich reprezentoval Peter z Bruis († 1132/33). O jeho účinkovaní sa dozvedáme z listov Petra Ctihodného (opát v Cluny v rokoch 1122 – 1156), no predovšetkým z jeho *Tractatus contra Petrobrusianos hereticos*. Peter z Bruis začal svoju činnosť v regióne Hauptes-Alpes a po pokusoch miestneho episkopátu a šľachty o potlačenie jeho aktivít sa presunul do hustejšie osídlených lokalít v Toulouse a Narbonne, ako aj v diecézach Die, Gap, Gascogne a Embrun. Jeho učenie patrilo medzi najradikálnejšie prejavy heterodoxných hnutí v stredoveku vôbec. Pokiaľ sa môžeme spoľahnúť na správu Petra Ctihodného, tak petrobrusiáni, ako prívržencov Petra z Bruis nazýva, zhromažďovali a pálili kríže (nástroje umučenia nesmeli byť podľa nich objektom uctievania), na Veľký Piatok poriadali verejné pečenie mäsa, ktoré ponúkali okoloidúcim, bičovali kňazov, väznili mníchov a nútili ich vziať si ženy, nanovo krstili už pokrstených (neuznávali krst detí), v kostoloch rúcali oltáre a pokúsili sa o profanizovanie cirkvi.[104] Petrobrusiáni síce akceptovali evanjeliá, ale popierali autoritu Nového i Starého zákona spolu s cirkevnými Otcami ako celkom. Spochybňovali účinky almužien a zádušných omší, ktoré zomrelému hriešnikovi nijako nepomôžu, a rovnako odmietali aj spostredkovateľskú úlohu cirkvi.[105] Okrem toho, že je známe ich potulné kazateľstvo a radikálny odpor voči hierarchickej cirkvi a mníšskemu spôsobu života,

[100] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden,* s. 249.
[101] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 74.
[102] LÁSZLÓOVÁ, Henrieta. Premonštráti a ich vývoj v stredoveku. In KOŽIAK, Rastislav – MÚCSKA, Vincent (edd.). *Rehole a kláštory v stredoveku*. B. Bystrica; Bratislava : Chronos, 2002, s. 114 – 115.
[103] Porov. JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5151.
[104] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 64 – 65.
[105] LexMa, Petrus, 18. P. v. Bruis, G. BARONE.

nič bližšie o ich živote nevieme. Peter Ctihodný charakterizuje ich učenie ako „stupídne“, „bezbožné“, „nákazlivé“ a „smrtonosné ako zhubná epidémia.“[106] Nakoniec sa Petrovi z Bruis stalo verejné pálenie krížov osudným v Saint-Gilles, kde sa ho pohoršení prizerajúci zmocnili a vrhli do plameňov, v ktorých skonal.[107]

K ďalšiemu posilneniu vlny radikálnych heretických hnutí došlo po roku 1135 v južných a západných častiach kresťanského Západu.[108] Reprezentoval ich Henrich z Lausanne († 1145?), francúzsky mních z kláštora v Cîteaux. Svoje kazateľské aktivity zahájil s povolením biskupa Hildeberta z Le Mans v roku 1116. Pôvodne veľmi úspešný morálny obsah[109] jeho kázania nadobúdal antiklerikálny a proticirkevný charakter. Je možné, že sa stretol aj s Petrom z Bruis, lebo jeho učenie je veľmi podobné. Taktiež neuznával krst detí, manželstvo nepovažoval za sviatosť, spochybňoval autoritu sviatostného pokánia, kritizoval majetky duchovných a naliehal na biskupov, aby sa zriekli insignií. Zdôrazňoval potrebu osobnej misie, čo neskôr hlásal aj sv. František. Na koncile v Pise mu bolo nariadené, aby sa vzdal potulného života a vrátil sa do kláštora v Cîteaux, čo odmietol. Druhý lateránsky koncil ho odsúdil ako heretika[110] a posledné spávy o jeho činnosti sú z roku 1145, keď mal pôsobiť v Toulouse. Potom sa jeho stopy strácajú. Je pravdepodobné, že bol uväznený.[111] Sv. Bernard z Clairvaux pri jeho charakteristike naznačil jednu neprehliadnuteľnú črtu, a síce, že žobral a evanjelizoval, aby sa najedol.[112] Inými slovami, za ohlasovanie Božieho slova si zrejme nechával „zaplatiť“ jedlom. Sv. Bernardovi to stačilo na to, aby sa o Henrichovi vyjadril s dešpektom a ako heretika ho prirovnal k „vlkovi v ovčom rúchu“.[113] Svojím osobitým prístupom k misii a kazateľstvu v podaní chudobného a potulného kléru sa Henrich v určitej miere stal aj modelom mendikantského spôsobu života.[114]

Najznámejší medzi radikálnymi reformátormi týchto rokov bol Arnold z Brescie († 1154), žiak Petra Abelárda († 1142), regulárny kanonik, požadujúci chudobnú a putujúcu cirkev, ktorej biskupi opovrhnú svetom a budú žiť podľa apoštolského modelu.[115] O jeho živote a pôsobení máme informácie od Jána zo Salisbury († 1180, *Historia Pontificalis*) a z listov sv. Bernarda z Clairvaux. Od svo-

---

[106] „*Stulta illa et impia haeresis more pestis validae multos interfecit, plures infecit.*“ Petri Venerabilis Cluniacensis Abbatis noni epistola sive Tractatus adversus Petrobrusianos haereticos. PL 189, col. 0721 B.

[107] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 65.

[108] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5151.

[109] Na určitú dobu sa mu podarilo prelomiť spoločenské bariéry, keď priviedol miestne prostitútky k pokániu a primäl mladých mužov, aby sa s nimi oženili. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 25.

[110] Kánon XXIII *De his qui sacramenta damnant* síce nespomína Henricha z Lausanne menovite, ale jeho obsah je namierený proti jeho učeniu a proti učeniu Petra z Bruis. *Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312)*. Edd. Arkadius BARON – Henryk PIETRAS SJ. Kraków : WAM, 2003, s. 158, pozn. 52.

[111] Porov. BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 66 – 69.

[112] „*Factus gyrovagus et profugus super terram. Cumque mendicare coepisset, posuit in sumptu Evangelium (nam litteratus erat), et venale distrahens verbum Dei, evangelizabat ut manducaret.*“ Epistola CCXLI. Ad hildefonsum comitem Sancti Aegidii, De Henrico Haeretico, PL 182, col. 0435C.

[113] „*Deprehensi sunt lupi, qui venientes ad vos in vestimentis ovium, devorabant plebem vestram sicut escam panis, sicut oves occisionis: deprehensae vulpes, quae demoliebantur pretiosissimam vineam Domini, civitatem vestram.*“ Epistola CCXLII. Ad Tolosanos, Post reditum suum, PL 182, col. 0636D.

[114] Porov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 78 – 79.

[115] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5152.

jich súčasníkov sa Arnold líšil tým, že mal pomerne veľký akčný rádius. Najskôr sa dostal do konfliktu s pápežom Inocentom II. Ten ho neskôr vyhostil z Itálie pre nepokoje, ktoré vyvolal v Brescii. Arnold tam poštval verejnosť proti biskupovi a pokúšal sa v meste nastoliť spoločenský poriadok podľa vzoru milánskej Patarie.[116] Odišiel do Paríža, a po Abelardovom odchode zo vznikajúcej univerzity sa stal pokračovateľom a zástancom jeho diela, čím sa dostal do konflitku so sv. Bernardom. Na jeho naliehanie a po rozhodnutí koncilu v Sens v roku 1140 odišiel do Zürichu a po čase do Ríma.[117] Tu sa stretol s pápežom Eugenom III. († 1153), s ktorým sa zmieril, a v roku 1146 zložil do jeho rúk akýsi sľub poslušnosti.[118] V Ríme, počas pápežovej neprítomnosti, sa zaplietol s miestnym obyvateľstvom do revolty namierenej voči majetkovým pomerom rímskej kúrie, čo mu poskytlo politický i náboženský podklad pre jeho učenie o chudobe a o odstránení cirkevného majetku.[119] Rímskeho pontifika pritom neváhal nazvať vrahom a kardinálsky zbor pelechom zlodejov.[120] Jeho obžaloba kléru zo zanedbávania apoštolského spôsobu života, z nenásytnosti, zneužívania moci a peňazí siahala na najvyššie cirkevné miesta, čo Eugena III. viedlo v roku 1148 k tomu, že Arnolda exkomunikoval. Revolta v Ríme dosiahla vrchol a pápež stratil nad mestom kontrolu. Vstúpiť do vzbúreného mesta sa napokon podarilo až pápežovi Hadriánovi IV. († 1159), ktorý spolu s Fridrichom I. Barbarossom († 1190) opanoval mesto, Arnolda zajal a nechal popraviť. V osobe a názoroch Arnolda z Brescie sa miera radikality a cirkevnej kritiky vystupňovala do vtedy najväčšej miery[121] a on sám patrí medzi vrcholné prejavy radikálneho evanjelizmu 12. storočia.[122] Hoci nebol nikdy formálne obžalovaný z herézy[123] a svojimi postojmi sa príliš neodlišoval od predchodcov, dokázal svoje schopnosti uplatniť v spoločenskom meradle v takej miere, že si „vyslúžil“ pozornosť pápeža i cisára súčasne. Bol príliš radikálny, a preto sa pre sv. Bernarda stal nebezpečným buričom, ktorého „spôsob života bol ako med, ale doktrína otráveným nápojom, jeho hlava ako hlava holubice, no údy ako údy škorpióna; ktorého Brescia vyvrhla, Rímom zatriasol, Francúzsko ho vyrazilo, Nemecku sa zhnusil a Itália ho nechcela prijať naspäť.“[124]

Laickí predchodcovia mendikantov

Hlavní protagonisti doteraz predstavených náboženských hnutí boli všetci buď mnísi, kňazi, alebo nižší klerici. Ortodoxné reformné hnutia, ktoré zotrvali v rámci cirkevných hierarchických štruktúr, začali hýbať aj svedomím zbožných

[116] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 70.
[117] LexMa, Arnold, 19. A. v. Brescia, R. MANSELLI.
[118] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 70.
[119] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 25.
[120] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 70.
[121] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5152.
[122] LexMa, Arnold, 19. A. v. Brescia, R. MANSELLI.
[123] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 86.
[124] *„Arnaldus de Brixia, cujus conversatio mel, et doctrina venenum: cui caput columbae, cauda scorpionis est; quem Brixia evomuit, Roma exhorruit, Francia repulit, Germania abominatur, Italia non vult recipere.*“ Epistola CXCVI. Ad Guidonem legatum de eodem, PL 182, 0363D.

laikov.[125] Preto neprekvapí, že aj v ich prostredí sa kryštalizovali požiadavky evanjelizmu. Obzvlášť na území dnešného Talianska (Lombardia, Piemont, Savojsko) a Francúzska (Provence, Burgundsko) viedli k sformovaniu dvoch hnutí – valdéncov a humiliátov, so zásadným vplyvom na vnútrocirkevné postoje k ortodoxii a heterodoxii v posledných desaťročiach 12. a prvých desaťročiach 13. storočia.

Humiliáti

V severnej Itálii, v prostredí Pádskej nížiny, sa v druhej polovici 12. storočia sformovalo pôvodne laické hnutie súkenníkov a tkáčov nazývané humiliáti.[126] Rovnako ako iné kajúcne hnutia, usilovali sa aj oni o mravný, od svetských záležitostí oslobodený život v súlade s evanjeliom. Na rozdiel od iných podobných hnutí (napr. katarov) sa nezriekali manželstva, vyhýbali sa úžere a na živobytie si zarábali manuálnou prácou v dielňach na spracovanie vlny. Ich pomenovanie pochádza z nosenia odevu z nefarbenej vlny a odriekavého spôsobu života. Striktne odmietali prísahu, právne spory, lož, hromadenie bohatstva a prípadný získaný prebytok rozdávali v almužnách. Personálna základňa hnutia bola pomerne pestrá a tvorili ju príslušníci rôznych spoločenských vrstiev od mešťanov, cez nižšie sociálne skupiny až po klerikov a kňazov.[127] V rámci týchto „klasických" ukazovateľov fungovania ľudových náboženských hnutí sa u humiliátov objavuje jedna nová požiadavka: účinne pôsobiť proti heterodoxii a tým podporiť obranu katolíckej viery. Zároveň týmto svojim postojom sledovali získanie podpory kúrie a koncilu pre ich spôsob života. Úsilím o *cura animarum* sa zase sami chceli zbaviť podozrenia z herézy a získať povolenie na kazateľskú činnosť v záujme boja proti kacírstvu.[128] Smelá požiadavka medzi členmi cirkevnej hierarchie nenašla pozitívnu odozvu. Práve naopak, pápež aj koncil humiliátov odsúdili a v jednotlivých dokumentoch ich zaradili medzi ostatných kacírov. Vzhľadom na ich vieroučnú ortodoxnosť sa kánon XXIII z II. lateránskeho koncilu na nich nevzťahoval (pozn. 110), ale kánon XXVII *De haereticis* z III. lateránskeho koncilu, kde sa menovite síce nespomínajú, bol na nich aplikovateľný.

Jednoznačne ich odsúdila bula pápeža Lucia III. († 1185) *Ad abolendam*, ktorá predpokladala spoluprácu cisára Fridricha I. Barbarossu vo vysporiadaní sa s herézou z nadnárodného uhla pohľadu.[129] Bula, vydaná 4. novembra 1184, vznikla „na odstránenie rozličných heretických zvráteností, ktoré sa v tom čase rozrastali a zaberali veľkú časť sveta",[130] a medzi heretikmi menuje aj humiliátov.[131] Dôležitá je v bule zmienka o tom, že okrem osôb, ktoré sú na to cirkvou or-

---

[125] Porov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 63.

[126] HEIM, Manfred. *Von Ablass bis Zölibat. Kleines Lexikon der Kirchengeschichte*. München : C. H. Beck, 2008, s. 185.

[127] Porov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 105.

[128] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 65.

[129] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 105.

[130] „*Ad abolendam diversam haeresium pravitatem, quae in plerisque mundi partibus modernis coepit temporibus pullulare.*" SS Lucius III - *Ad abolendam*, <http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1184-11-04_SS_Lucius_III_Ad_Abolendam_Diversam_Haeresium_Pravitatem_LT.doc.html>.

[131] „*Imprimis ergo Catharos et Patarinos et eos, qui se Humiliatos vel Pauperes de Ludguno falso nomine mentiuntur, Passaginos, Iosephinos, Arnaldistas perpetuo decernimus anathemati subiacere.*" Tamže.

dinované, sa ostatným prísne zakazuje akákoľvek kazateľská činnosť. V prípade, že neuposlúchnu, budú takéto osoby považované za heretikov a vyobcované.[132] Bula sa zároveň stala prostriedkom na udelenie právomoci pri rozlišovaní, prenasledovaní a trestaní kacírov do rúk diecéznych biskupov a diecézneho kléru.[133] Napriek svojej ambícii prispieť k riešeniu neutešenej situácie s neortodoxnými hnutiami, bula tým, že im striktne odoprela možnosť kázať a spochybnila ich život v pokore a chudobe, pokiaľ nebude podriadený poslušnosťou cirkevnej autorite, spôsobila pravý opak. Humiliáti a valdénci boli zahrnutí do spoločného anatematu a začlenení do jednej skupiny s katarmi, voči ktorým stáli v ostrej opozícii.[134] Zo svojho spôsobu života nepoľavili, ale ocitli sa na zozname heretikov, čím sa na nich mohol uplatniť trest vyhnania z domovov.

Za následok to malo ich rozšírenie a pôsobenie v mestách, alebo ich bezprostrednom okolí, aj inde ako len v Lombardii, o čom svedčí prípad z Verony, z roku 1199.[135] 6. decembra tohto roku napísal pápež Inocent III. tamojšiemu biskupovi list. V ňom žiada energický postup proti kacírom, zároveň však požaduje *distinctio* – rozlíšenie medzi tými, ktorí sú skutočnými heretikmi a tými, ktorí sú pravoverní veriaci. Klérus z Verony nebral zreteľ na toto napomenutie k rozlišovaniu a bez toho, že by medzi príslušníkmi jednotlivých náboženských hnutí spravil rozdiely, uvalil na všetkých exkomunikáciu. Medzi odsúdenými boli aj humiliáti. Tí pritom pred biskupom prisahali poslušnosť rímskej kúrii a podľa pápežského výnosu sa vrátili do lona cirkvi. Biskup ich mal podľa pápeža ešte raz preskúšať ohľadom viery a keď sa podozrenia preukážu ako neopodstatnené, mal ich prehlásiť za katolíckych a opatrenia proti nim zastaviť. V prípade, že sa od pravoverného učenia odchýlili, museli sa omylov zrieckť a preukázať poslušnosť cirkvi.[136] Inocent v tomto liste hovorí o dvoch úlohách rímskej kúrie: prísne postupovať proti herézam, aby skutočne vinní nezostali nepotrestaní, ale na druhej

---

[132] *„Et quoniam nonnulli, sub specie pietatis virtutum eius, iuxta quod ait Apostolus, denegantes, auctoritatem sibi vendicant praedicandi: quum idem Apostolus dicat: "quomodo praedicabunt, nisi mittantur?" omnes, qui vel prohibiti, vel non missi, praeter auctoritatem, ab apostolica sede vel ab episcopo loci susceptam, publice vel privatim praedicare praesumpserint, et universos, qui de sacramento corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi, vel de baptismate, seu de peccatorum confessione, matrimonio vel reliquis ecclesiasticis sacramentis aliter sentire aut docere non metuunt, quam sacrosanta Romana ecclesia praedicat et observat, et generaliter, quoscumque eadem Romana ecclesia vel singuli episcopi per dioceses suas cum consilio clericorum, vel clerici ipsi sede vacante cum consilio, si oportuerit, vicinorum episcoporum haereticos iudicaverint, pari vinculo perpetui anathematis innodamus.*" Tamže.

[133] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 68 – 69.

[134] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 105.

[135] GRUNDMANN, Herbert. Religiöse Bewegungen im Mittelalter, s. 72.

[136] *„Quia vero non est nostrae intentionis innoxios cum nocentibus condemnare, fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus atque praecipimus quatenus tales ad tuam praesentiam convoces et inquiras tam ab aliis de vita et conversatione ipsorum quam ab eis de articulis fidei et aliis quae videris inquirenda; et si nihil senserint quod sapiat haereticam pravitatem, eos Catholicos esse denunties et praedicta sententia non teneri. Quod si forsan aliquid contra fidem sapiant orthodoxam et parati fuerint ab errore discedere ac mandatis apostolicis obedire, recepto ab eis juxta formam Ecclesiae juramento, quod solet a talibus exhiberi, beneficium eis absolutionis impendas: mandans eisdem sub debito juramenti praestiti ut errorem quem approbaverant, publice improbent et in aliis studeant pro viribus confutare; de caetero etiam fidem orthodoxam servent, et sedem apostolicam venerentur.*" Regesta sive epistolae CCXXVIII. Veronensi episcopo, Romanae Ecclesiae cardinali, Ut pertinaces haeretici puniantur, et resipiscere volentibus gremium Ecclesiae non praecludatur (Laterani, VIII Id. Decembris, 1099), PL 214, col. 0789 C.

srane zdôrazňuje *discretio* – rozoznávanie vo veci kacírstva, aby nevinní neboli odsúdení.[137] List poukazuje aj na zmenu prístupu Inocenta III. k humiliátom v Hornej Itálii, ktorých jeho predchodcovia Alexander III. († 1181) a Lucius III. († 1185) exkomunikovali, a jeho úsilie zjednotiť ich, prinajmenšom čiastočne, s ortodoxiou.[138]

Príležitosť na to sa naskytla už v roku 1199, keď sa dvaja zástupcovia humiliátskych spoločenstiev dostavili do Ríma k pápežovi, aby mu predložili na posúdenie ich *propositum regulare* – zámer na oficálne cirkevné potvrdenie ich spôsobu života.[139] Skúmanie požiadavky trvalo takmer dva roky, no napokon v júni 1201 bola humiliátska regula potvrdená, pričom pozostávala zo spojenia prvkov RSB a RSA s niektorými vlastnými humiliátskymi doplnkami.[140] Humiliáti žili v dvoch druhoch spoločenstiev: ako spoločné komunitné skupiny laikov mužov i žien tzv. druhého rádu a ako rehoľné skupiny tzv. prvého rádu na spôsob chórových kanonikov (muži a ženy oddelene). Okrem toho k humiliátom patrila aj skupina ženatých laikov s rodinami tzv. tretieho rádu.[141] Títo nedisponovali regulou v pravom slova zmysle, ale od Inocenta III. obdržali osobitné *propositum* – krátky súhrn ich náboženských a etických noriem. Tých sa mali pridŕžať vo väzbe na ich tzv. prvý a druhý rád.[142] Ide vôbec o prvý takýto prípad pápežského potvrdenia pre laické spoločenstvo, naviazané na niektorú z aprobovaných foriem náboženského hnutia alebo rehole. Inocent III. týmto svojím krokom a prístupom predznamenal vznik mendikantov a s nimi previazaných laických spoločenstiev – terciárov.[143]

Oveľa väčší význam v zmysle formovania postojov rímskej kúrie smerom k budúcim mendikantom mala skutočnosť, že sa humiliátom dostalo pomerne veľkorysého a presne naformulovaného kazateľského privilégia. V texte im určeného *proposita* sa vyslovene uvádza, že je im dovolené v nedele organizovať zhromaždenia na vhodnom mieste, kde môžu s povolením biskupa nechať kázať náležite vhodného a schopného brata. Uplatniť museli pritom podmienku, že kázne smú byť obmedzené na mravnostnú tematiku a napomínanie k čestnému životu a zbožnému konaniu. Teologické témy boli v kázňach zakázané. Kazateľské privilégium zašlo tak ďaleko, že poúčalo biskupov o neodopieraní tohto povolenia. *Propositum* sa dá interpretovať aj v tom duchu, že súhlas na nedeľné kazateľské zhromaždenie sa viac týka vlastného miesta a času, kde sa toto zhromaždenie uskutoční, ako samotného dovolenia kázať.[144] Aj keď pápež presne vy-

---

[137] „*Licet in agro patris familias evangelici zizania saepe pullulent inter messes, et vineam Domini Sabaoth interdum nitatur tinea demoliri; sic tamen prudens agricola vinitorque discretus salubre debet remedium invenire, ne vel triticum evellatur inter zizania, vel in dejectione tineae vinea corrumpatur. Similiter etiam, licet ad abolendam haereticam pravitatem invigilare debeat sollicitudo pastoris, sollicite tamen debet attendere ne vel damnet innoxios vel nocentes absolvat.*“ Tamže, col. 0789 A.

[138] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 75.

[139] Tamže, s. 75 – 76.

[140] Tamže, s. 76.

[141] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 140.

[142] „*Cum vetsrum nobis fuisset propositum presentatum, illud coram nobis et fratribus nostris perlegi fecimus diligenter et correctis quibusdam illud in favorem vestrum curavimus approbare.*“ Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 79, pozn. 20.

[143] Porov. HEIM, Manfred. *Von Ablass bis Zölibat. Kleines Lexikon der Kirchengeschichte*, s. 185.

[144] „*Vestri quoque de cetero moris erit, singulis diebus dominicis ad audiendum Dei verbum in loco idoneo convenire, ubi aliquis vel aliqui fratrum probate fidei et experte religionis, qui potentes sint in opere ac*

medzil hranice medzi tým, kto smie kázať mravoučné kázne a kto vieroučné (tie zostávali stále doménou ordinovaných klerikov), humiliátom toto privilégium umožnilo zapojiť sa do obrany katolíckej viery v zápase s kacírstvom v rámcoch ortodoxného a do cirkvi začleneného hnutia.[145] Povolenie kázať neušlo pozornosti ani niektorým súšasníkom. Jakub z Vitry († 1240) v diele *Historia orientalis et occidentalis* uviedol, že mohli kázať na základe privilégia, a to nielen v rámci svojej kongregácie, ale aj v kostoloch svetských duchovných.[146]

Za povšimnutie stojí aj vnútorná organizácia humiliátov. V dokumentoch, ktoré pre nich pápeži vydali, sa uvádza, že v čele každej z troch skupín (rádov) stoja štyria volení zástupcovia. V prípade tzv. prvého rádu to boli *praepositi maiores*, v prípade tzv. druhého rádu *praelati maiores* a v prípade tzv. tretieho rádu *ministri maiores*. Títo dvanásti predstavení sa mali každý rok stretnúť na „generálnej kapitule" a prerokovať záležitosti hnutia. V roku 1246 im pápež Inocent IV. († 1254) udelil aj výsadu mať v čele celého hnutia jedného predstaveného nazývaného *Magister generalis totius ordinis Humiliatorum*.[147]

Humiliáti predstavovali z organizačného hľadiska novú cirkevnoprávnu formu existencie, akú neskôr prekonali a vystriedali mendikanti. Cirkvi tento ťah vyšiel a až na menšie skupiny sa humiliáti ako pôvodne laické náboženské hnutie podozrivé z herézy včlenili do štruktúr cirkevnej ortodoxie.[148] Boli dokonca jedným z mála spoločenstiev, ktoré pomerne úspešne bojovalo proti heréze. Vďaka ich dôveryhodnosti a čestnosti sa stali vyhľadávanými kandidátmi na zastávanie úradov v mestských radách a v regiónoch Toskánska a Umbrie, veľkoryso poskytovali vlnu a súkno chudobným skupinám obyvateľstva.[149] V roku 1288 boli vyňatí z právomocí biskupa a získali privilégium exempcie a o tri roky neskôr, v roku 1291, získal ich „tretí rád" nové štatúty. Pod tlakom úspechu a šírenia sa mendikantov strácali koncom 13. storočia na význame a ich laické spoločenstvá sa stále viac podobali na bratstvá, aké spravovali žobravé rehole. V čase najväč-

---

sermone, licentia diocesani episcopi verbum exhortationis proponent hiis, qui convenerit ad audiendum verbum Dei, monentes et inducentes eos ad mores honestos et opera pietatis, ita quod de articulis fidei et sacramentis ecclesie non loquantur. Prohibemus autem ne quis episcopus contra prescriptam formam impediat huiusmodi fratres verbum exhortationis proponere, cum secundum apostolum non sit spiritus extinguendus." Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 81, pozn. 24.

145 Tamže, s. 82.

146 „*Fratres eorum tam clerici quam laici litterati a summo pontifice, qui regulam eorum et canonica instituta confirmavit, auctoritatem habent predicandi non solum in sua congregatione, sed in plateis et civitatibus, in ecclesiis secularibus, requisito tamen consensu eorum qui presunt locis illis prelatorum.*" Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalte*r, s. 90, pozn. 36.

147 Tamže, s. 86, pozn. 82.

148 Radikálnejšie skupinky Humiliátov sa z hlavného prúdu oddelili a spolu s valdéncami vytvorili v severnej Itálii náboženské zoskupenie známe ako lombardskí chudobní. Stali sa aktívnymi misionármi najmä na nemecky hovoriacom území. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 571. V roku 1206 Inocent III. v liste z 12. decembra magistrát mesta Faenza splnomocňuje k zásahu proti heretikom, medzi ktorými menuje aj humiliátov. „*Per quod intendunt a civitate sua haereticae pravitatis eliminare spurcitiam. ad haereticorum perniciem confundendam unanimiter assumentes, humiliatos pauperes de Lugduno, seu quoslibet pravitatis haereticae sectatores*." Regesta sive epistolae CCIV. Potestati, consulibus, et consilio faventino. Quod pauperes de Lugduno, et alios haereticos, depellant de finibus eorum (Romae, II Idus Decembris, 1206), PL 214, col. 1043 A a 1043 B.

149 LexMa, Humiliaten, E. PÁSZTOR.

šieho rozkvetu mohli mať v severnej Itálii okolo 150 komunít.[150] Ani pomerne úspešné pôsobenie v 13. storočí ich v roku 1571 nezachránilo od toho, aby boli zrušení a ich „tretí rád" bol prevzatý mendikantmi.[151] Každopádne experiment s nimi bol prvým vážnym pokusom na preklenutie priepasti medzi hierarchickou cirkvou a náboženskými hnutiami stredoveku.[152] Viaceré zmienené skutočnosti z ich postojov, vývoja, organizácie a vzťahu s rímskou kúriou predznamenali tendencie smerujúce ku konštituovaniu žobravých reholí.

Valdénci

Podobnú, ale menej ortodoxnú, cestu si v presadení požiadavky apoštolského života zvolil bohatý kupec z Lyonu, Peter Valdes († 1205/1207). Po konverzii v roku 1173, keď rozdal svoj majetok, venom zaopatril svoje dve dcéry a poslal ich do Fontevrault, zabezpečil manželku a sám sa rozhodol pre život v chudobe podľa vzoru apoštolov.[153] Už o dva roky sa okolo jeho osoby zhromaždila skupina sympatizantov, s ktorou začal kázať, a spolu s klerikmi spomedzi jeho prívržencov nechal preložiť žalmy a niektoré časti Biblie do provensálčiny. Pôvodne mravoučné kázne vyzývajúce ku kajúcemu spôsobu života sa zmenili na kritiku spoločenských pomerov, duchovenstva a platnej náboženskej doktríny.[154] Vstupom na tento tenký ľad sa započali jeho ťažkosti. Najskôr prišiel zákaz neoprávnenej verejnej činnosti od lyonského arcibiskupa, aj s nariadením opustiť diecézu v roku 1179.[155] Valdes odchod odmietol s tým, že „Boha je nevyhnutné počúvať viac, ako ľudí" (Sk, 5,29), čím si vyslúžil exkomunikáciu a oficiálne rozšíril rady heretikov.[156]

V snahe zbaviť sa podozrení z kacírstva, sa dvaja zástupcovia Valdesovho spoločenstva vydali na cestu do Ríma, kde sa na prebiehajúcom koncile pokúsili presvedčiť pápeža Alexandra III. o potrebe uznať ich spôsob života v chudobe a dosiahnuť povolenie pre kazateľskú činnosť a preklad Biblie.[157] Správa Waltera Mapa,[158] hoci akokoľvek satirická a voči delegácii valdéncov posmievačná, prezrádza kuriálny postoj plný nepochopenia a neochoty vážne sa zaoberať požia-

[150] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 81.
[151] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 158.
[152] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 91.
[153] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 71.
[154] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5156.
[155] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 57.
[156] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 71.
[157] „*Vidimus in concilio Romano sub Alexandro papa tercio celebrato Valdesios, homines ydiotas, illiteratos a primate ipsorum Valde dictos, qui fuerat civius Lugduni super Rodanum, qui librum domino pape presentaverunt lingua conscriptum Gallica, in quo textus et glosa Psalterii plurimorumque legis utriusque librorum continebantur. Hii multa petebant instancia predicationis auctoritatem sibi confirmari., quod periti sibi videbantur, cum vix essent scioli.*" MAP, Walter. *De Nugis Curialium*. Ed. Montague R. JAMES. XXXI, De secta Valdesiorum, Oxford : University press, 2002[2], s. 124
[158] Walter Map († 1209/1210), populárny dobový básnik a vzdelanec, kancelár v Lincolne, arcidiakon v Oxforde, vyslanec anglického kráľa Henricha II. († 1189) na III. lateránskom koncile. Jemu je pripisované autorstvo diela *De Nugis Curialium,* v ktorom informuje o pokuse valdénskych zástupcov získať od pápeža povolenie pre ich spôsob života.

davkami formujúceho sa náboženského hnutia.[159] Otázky, ktoré im Map kládol, či veria v Boha Otca, Syna a Ducha Svätého, boli zodpovedané správne. Nakoniec nasledovala otázka, či veria aj v matku Krista, čo bol zjavný teologický „chyták", keďže prvé otázky vyplývali z kanonického znenia Kréda, kde sa viera v Matku Božiu vyslovene nevyznáva, ale je zahrnutá v článku vyznania viery v svätých. Valdénska odpoveď v tomto kontexte stavala Pannu Máriu na úroveň Trojice, čo by bol zjavný blud.[160] Prítomní valdénci aj na túto otázku odpovedali „*credimus*", čo u prelátov malo vyvolať smiech.[161]

Podľa autora tohto záznamu sa skúškou podarilo dokázať akurát teologickú neschopnosť valdéncov, čím sa im zároveň odopreli akékoľvek kazateľské privilégiá.[162] Pre Waltera Mapa, a zrejme aj pre ostatných svedkov dialógu, zostávali valdénci „hlúpi" a „nevzdelaní" laici, ktorým právo kázať nepatrí. V pozadí takéhoto prístupu mohla stáť aj obava z ohrozenia platného, nemeniteľného a nedotknuteľného poriadku hierarchickej cirkvi v rozdelení kompetencií a toho, čo sa smie a čo nie.[163] Podľa Mapovho záznamu panovala v radoch hierarchie aj obava z možného narušenia tradicionalistického prístupu a vplyvu valdénskeho hnutia na ortodoxiu, lebo ako píše autor správy: „Teraz sú ešte pokorní a nesmelí a aj konajú tak, akoby sa sotva odvážili vystúpiť. Keď ich ale necháme vstúpiť, potom nás vyhodia von."[164]

Valdénci sa s takýmto odmietavým postojom zjavne nezmierili a napriek nevôli hierarchickej cirkvi vo svojej činnosti ďalej pokračovali. V roku 1180 sa Valdes zúčastnil na synode v Lyone, kde zložil ortodoxné vyznanie viery.[165] Tento počin bol jedným z posledných známych aktov vykonaných na strane ortodoxie. Postupom času v jeho hnutí pribúdali horlivci, ktorých už nedokázal zvládnuť a lyonský arcibiskup Ján z Canterbury napokon ich kázne zakázal, exkomunikoval ich a vykázal z územia pod jeho správou.[166] Valdes a jeho spoločníci sa stále viac radikalizovali a odchyľovali od oficiálneho cirkevného učenia, čo sa prejavovalo aj svojvoľným vytváraním vlastnej hierarchie, svätením biskupov, kňazov a diakonov.[167] Definitívne zaradenie valdéncov medzi heretické hnutia zavŕšila bula Lucia III. *Ad abolendam* (pozn. 130 – 132),[168] ktorej obsah poslúžil k ich vy-

---

[159] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 60.

[160] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 102.

[161] „*Creditis in Deum patrem? Responderunt: Credimus. Et in Filium? Responderunt: Credimus. Et in Spiritum sanctum? Responderunt: Credimus. Iteravi: Et in matrem Christi? et illi item: Credimus. Et ab omnibus multiplici sunt clamore derisi.*" De Nugis Curialium, s. 126.

[162] Walter Map sa o tom nijako nezmieňuje. Rovnako ani né dokumenty. Len v *Chronicon universale Anonymi Laudunensis* (anonymná kronika z mníšskeho prostredia v Laone zo začiatku 13. storočia) je zmienka o tom, že valdénci mohli kázať len vtedy, keď boli k tomu vyzvaní kňazmi: „*Inhibens eidem (waldesio), ne vel ipse aut socii sui predicacionis officium presumerent nisi rogantibus sacerdotibus.*" Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 61, pozn. 110.

[163] Tamže, s. 63.

[164] „*Humillimo nunc incipiunt modo, quia pedem inferre nequeunt; quos si admiscrimus, expellemur.*" De Nugis Curialium, s. 126.

[165] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 72.

[166] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 104.

[167] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5157.

[168] Bula nazýva valdéncov „chudobní z Lyonu" keďže pod týmto názvom boli tiež známi. BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 74.

šetrovaniu a prenasledovaniu v Languedoku, Montpellier, Narbonne a Aragónsku v 80. a 90. rokoch 12. storočia.[169]

Postoj rímskej kúrie

Stanovisko rímskej kúrie k herézam sa zmenilo až za Inocenta III., a to trojakým spôsobom: pápež zavŕšil právnu definíciu herézy, vyslal na juh Francúzska križiacku výpravu a pokúsil sa nastoliť umiernený postoj tam, kde sa dovtedy zavrhované formy zbožnosti mohli dať integrovať.[170] Heréza bola kanonickým právom definovaná stále jasnejšie a rozhodujúcim krokom sa pri jej posudzovaní stala aplikácia rímskeho práva. V bule *Vergentis in senium* z 1. marca 1199,[171] ktorú zaslal predstaviteľom Viterba, prirovnal herézu ku zločinom urážky majestátu, čo znamenalo možnosť uplatnenia celého arzenálu trestov od konfiškácie majetku až po vydedenie.[172] Postoj pápeža k činnosti valdéncov ešte v tom istom roku ilustrovala aj jeho reakcia na sťažnosť biskupa z Mét. Tento informoval o tajných zhromaždeniach laikov a o tom, ako používajú francúzsky preklad Písma a ako ignorujú zákazy kňazov kázať.[173] Z ďalšieho pápežovho listu, zaslaného biskupovi z Mét a jeho kapitule, je zjavné úsilie porozumieť okolnostiam, za akých sekta používa preklad Písma, odkiaľ preklad pochádza, ako to vyzerá s vierou jej členov a napokon, či sa dá ich úcte k pápežovi a cirkvi preukázať previnenie, alebo nie.[174] Inocent III. sa snažil získať viac informácií o skupine skôr, ako mal rozhodnúť, či sú heretikmi, alebo nie. Rozhodol sa zriadiť akúsi komisiu zloženú z troch cistercitských opátov, ktorí mali celú záležitosť prešetriť. V ich kompetencii bolo, v prípade, že uznajú skupinu za sektu, spolu s biskupom podľa okolností zaviesť opatrenia na ich elemináciu, alebo celú vec prenechať na objasnenie pápežovi.[175] Inocent sektu v liste opátom predstavil ako tých, ktorí si tajne a nikým neposlaní uzurpovali právo kázať, a ktorí sa tajne zhromažďovali.[176] Opáti napokon

[169] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 107 – 108.

[170] Porov. ZERNEN, Monique. *Hereze*, s. 189.

[171] Clero, consulibus, et populo Viterbien. De persecutione et poena haereticorum. <http://www.documentacatholicaomnia.eu/01p/1198-1216,_SS_Innocentius_III,_Regestorum_Sive_Epistolarum_%5BAD_1198-1202%5D,_MLT.pdf>, s. 269.

[172] ZERNEN, Monique. *Hereze*, s. 189.

[173] „*Frater noster Metensis episcopus per litteras suas quod tam in dioecesi quam urbe Metensi laicorum et mulierum multitudo non modica tracta quodammodo desiderio Scripturarum, Evangelia, Epistolas Pauli, Psalterium, moralia Job et plures alios libros sibi fecit in Gallico sermone transferri, translationi hujusmodi adeo libenter, utinam autem et prudenter, intendens, ut secretis conventionibus talia inter se laici et mulieres eructare praesumant, et sibi invicem praedicare.*“ Regesta sive epistolae CXLI. Universis Christi fidelibus tam in urbe Metensi quam ejus dioecesi constitutis. Laici non praedicent, nec occulta conventicula faciant, nec sacerdotes reprehendant, PL 214, col. 0695 D.

[174] „*Inquiratis etiam sollicite veritatem: quis fuerit auctor translationis illius, quae intentio transferentis, quae fides utentium, quae causa docendi, si sedem apostolicam et catholicam Ecclesiam venerentur; ut super his et aliis quae necessaria sunt ad indagandam plenius veritatem per litteras vestras sufficienter instructi, quid statui debeat melius intelligere valeamus.*“ Regesta sive epistolae CXLII. Episcopo et capitulo Metensibus. De eodem argumento, PL 214, col. 0699 C.

[175] Regesta sive epistolae CCXXXV. Cisterciensi, Morimundensi, et de Crista abbatibus. Ut cum Metensi episcopo de haeresi suspectos examinent, PL 214, col. 0793 D – 0795 A.

[176] „*Ab occultis etiam conventiculis non cessantes, officium praedicationis occulte, licet a nullo mittantur, prohibiti etiam, sibi non metuunt usurpare.*“ Regesta sive epistolae CCXXXV. Cisterciensi, Morimun-

vyhlásili skupinu za kacírov, preklady textov Písma spálili a heretikov v diecéze eliminovali.[177]

V liste biskupovi a kapitule Inocent III. pragmaticky zhodnotil, aký ma byť cirkevný postoj. Podľa neho má cirkev povinnosť chytiť „líšky", ktoré sa snažia zničiť Pánovu vinicu, t.j. zničiť kacírov s tým, že nesmie kvôli tejto úlohe ohroziť, ochromiť a zmiasť pravú a jednoduchú zbožnosť i náboženský cit obyčajných veriacich. Musí sa mať napozore pred náboženskou naivitou kacírov a zároveň načrtol potrebu heretikov obrátiť.[178] Ako tieto slová naznačujú, Inocent od začiatku svojho pontifikátu rozpoznal nebezpečentsvo heréz, no zároveň sa odchýlil od dovtedajšej meravej pápežskej politiky, ktorá považovala takmer každé náboženské hnutie za kacírstvo. S nebezpečenstvom plynúcim zo vzniku náboženských ľudových hnutí chcel zaobchádzať premyslene a energicky rozlišovať medzi skutočnou herézou a cirkvi verným ortodoxným náboženským hnutím. Tento posun postojov k zjednoteným skupinám valdéncov a humiliátom je od prelomu 12. a 13. storočia zrejmý. Svoj vrchol našiel v myšlienke vzniku mendikantov, čo sa uskutočnilo v druhej dekáde 13. storočia.[179] Napokon tým, čo valdéncom v zachovanej korešpondencii Inocent III. asi najviac vytýkal, bola skutočnosť, že si neoprávnene privlastňovali právo na vykonávanie kazateľskej činnosti.[180]

Obe tieto hnutia, valdéncov i humiliátov, niektoré postoje spájali, iné zase rozdeľovali. Humiliáti boli menej mobilní, žili z toho, čo sami prácou nadobudli a minimálne od roku 1201 zakladali spoločenstvá na spôsob domácich rehoľných komunít. Valdénci boli potulní kazatelia bez domova a bez pevných príjmov, odkázaní na almužny svojich poslucháčov. Vďaka svojej mobilite boli schopní rozšíriť svoje náboženské idey podstatne ďalej ako humiliáti.[181] Valdénci kládli dôraz aj na kazateľskú prípravu, ktorá vyústila do zakladania a prevádzkovania vlastných škôl. V nich sa adepti na kázanie pripravovali na francúzskej strane Álp päť až šesť rokov, na strane lombardskej jeden až dva roky a samotná príprava spočívala v učení sa biblických textov naspamäť.[182] Valdénci mali na svoju dobu pomerne dobre prepracovaný kazateľský systém, na čele ktorého stáli tzv. *pauperes spiritu*, *fratres*, *sorores*, alebo v nemecky hovoriacich krajinách a v Lom-

---

densi, et de Crista abbatibus. Ut cum Metensi episcopo de haeresi suspectos examinent, PL 214, col. 0794 C.

177 GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 99.

178 „*Sicut Ecclesiarum praelatis incumbit ad capiendas vulpes parvulas, quae demoliri vineam Domini moliuntur, prudenter et diligenter intendere: sic est eis summopere praecavendum ne ante messem zizania colligantur, ne forsan, quod absit! cum eis etiam triticum evellatur. Sane sicut non debet haeretica pravitas tolerari, sic enervari non debet religiosa simplicitas; ne vel patientia nostra haereticis audaciam subministret, vel simplices impatientia multa confundat, ut nobis diruptis convertantur in arcum perversum, et in haereticos de simplicibus commutentur.*" Regesta sive epistolae CXLII. Episcopo et capitulo Metensibus. De eodem argumento, PL 214, col. 0699 B.

179 GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 100.

180 „*Officium sibi praedicationis usurpant.*" Regesta sive epistolae CXLI. Universis Christi fidelibus tam in urbe Metensi quam ejus dioecesi constitutis. Laici non praedicent, nec occulta conventicula faciant, nec sacerdotes reprehendant, PL 214, col. 0696 A; ako aj v liste trom cistercitským opátom „*Officium praedicationis usurpant.*" Regesta sive epistolae CCXXXV. Cisterciensi, Morimundensi, et de Crista abbatibus. Ut cum Metensi episcopo de haeresi suspectos examinent, PL 214, col. 0794 D.

181 GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 92.

182 LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 112.

bardii *magistri*, *magistrae* a „apoštoli“, či „páni“ (Herren).[183] Obidve hnutia spájala aj myšlienka boja proti dualistickému učeniu katarov, proti ktorým sa, hoci to znie nanajvýš paradoxne, stavali bok po boku katolíckych kňazov.[184] Napriek počiatočnej jednote si valdénske hnutie neudržalo celistvosť a niekedy v období medzi bulou *Ad abolendam* a rokom 1205 sa rozdelilo ma menšie časti. Najväčšie z nich boli lombardské a francúzske krídlo.[185] Niektoré valdénske prístupy, predovšetkým v kazateľskom nasadení a príprave členov na to určených, predznamenávajú čiastočne postoje k výkonu kazateľského úradu u neskorších mendikantov.[186] Z uvedeného vyplýva, že požiadavka apoštolskej chudoby a života ako potulných kazateľov sa pre inštitucionálnych predstaviteľov cirkvi stala bytostnou náplňou kacírstva a ako hlavný motív pre posudzovanie heretickosti a pravovernosti sa udržala až do začiatku 13. storočia.[187]

Reformovaní kanonici

Okrem neortodoxných hnutí však v cirkvi paralelne existovali a vyvýjali sa hnutia, ktoré sa nevymykali zo súdobých cirkevných štruktúr. Túto skupinu tvorili predovšetkým rôzni reformovaní kanonici (o niečo neskôr aj ženské hnutia bekýň),[188] čo inštitucionálne prispelo k vzniku tzv. *ordo canonicus*,[189] hnutia reformovaných (regulovaných) kanonikov, ktorí ako *ordo novus*[190] tvorili protiklad k *ordo antiquus*,[191] inými slovami povedané *ordo monasticus*.[192] Reforma kanonikov započala na lateránskej synode v roku 1059 schválením nových pravidiel pre život kanonikov pri lateránskom chráme v Ríme.[193] Reformovaní kanonici, na rozdiel od dómskych a kolegiátnych kapitúl, sa zrieknutím súkromného vlastníctva a spoločným životom mali stať nositeľmi myšlienok apoštolského života a evanjelizmu v rovine ortodoxie. Reformovaný kanonický klérus sa rozdelil na kanonikov

[183] Tamže, s. 109.
[184] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 96.
[185] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 114.
[186] Porov. FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 308.
[187] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 21.
[188] FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 195; Porov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 230 – 234 a FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 72 – 73.
[189] Isté rozdiely medzi kanonickým spôsobom rehoľného života a staršími rádmi sa pokúsil definovať anonymný autor traktátu *Liber de diversis ordinibus qui sunt in Ecclesia* z rokov 1125 – 1130 keď bez váhania napísal, že kanonici sa delia na tri skupiny, na tých, ktorí žijú ďaleko od ľudí, v blízkosti ľudí a priamo medzi nimi. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 208 – 209.
[190] Predstavitelia nového spôsobu rehoľného života si boli vedomí zmien v porovnaní s predchádzajúcimi formami mníšstva a mali predstavu o nahradení, zastúpení starších foriem novými. VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 94, pozn. 46 a LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*, s. 204.
[191] *Ordo antiquus* reprezentuje popri „klasických“ formách mníšstva aj strediská mníšskych reforiem v Itálii a Francúzsku. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 208.
[192] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 177, 220 a 259.
[193] BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemí II*, I. svazek, Praha : Libri, 2003, s. 17.

rehoľných a svetských.[194] Pre kanonikov žijúcich v mníšskom režime zostávala aj naďalej v platnosti RSB a ostatní kanonici si čím ďalej, tým viac osvojovali duchovné dedičstvo sv. Augustína. Jeho vplyv vyústil do konštituovania tzv. RSA (neskôr nazývaná ako *Regula secunda*),[195] čo bol v tom čase súbor svätcových výrokov týkajúcich sa monasticko-asketického spôsobu života. Tento vzťah kanonikov k Augustínovi viedol k vzniku augustiniánskych kanonikov, teda tých, pre ktorých sa formou rehoľného predpisu stala RSA. K nej si postupne pripájali vlastné konštitúcie určujúce konkrétnu podobu života v komunite, prípadne v komunitných zväzkoch.[196] Z tohto spojenia sa v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 12. storočia vyvinuli Rehoľní kanonici sv. Augustína, ktorých azda najznámejším rehoľným domom bolo opátstvo sv. Viktora, založené roku 1108 v Paríži.[197]

Kanonický spôsob života sa voči klasickému monastickému vyhranil ako nový, čo so sebou prinieslo aj diskusie o tom, ktorý z nich má väčšiu váhu. Hoci tieto polemiky nenadobudli taký rozmer ako o storočie neskôr spory medzi mendikantmi a svetským duchovenstvom, tzv. staré i nové rehole si nárokovali právo na prvenstvo v pomyselnom historickom poradí foriem zasväteného života. V spise *De vita vere apostolica*, pripisovanému opátovi Rupertovi z Deutz († 1129), autor konštatuje: „Ako ďaleko je nebo vzdialené od zeme a židovská synagóga od kresťanskej cirkvi, tak je rozdielny život klerikov a rehoľných kanonikov.“[198] Ten istý benediktínsky opát v inom svojom spise s istou dávkou irónie parafrázuje apoštola Pavla (1 Kor 1, 12), keď hovorí: „Ja sa držím Augustína, ja Benedikta. Ja stojím pri tejto regule a ja pri tamtej – ja ale pri regule Kristovej. Augustín je biskup, Benedikt mních. Biskup je nepochybne viac ako mních. Nie je teda môj rád vyšší ako tvoj?“[199] Z radov premonštrátov, ako predstaviteľov novej rehole, sa k tejto téme vyjadroval Anzelm z Havelbergu († 1158). V liste opátovi Ekbertovi z Hausbergu vyzdvihuje dôstojnosť kňazstva, ktorým sa kanonici vyznačovali, keďže medzi mníchmi bolo pomerne dosť laikov, t. j. mníchov – nekňazov. Napokon však zmierlivo uznal, že to, či je niečo staré alebo nové, nemôže byť kritériom toho, či je niečo lepšie alebo horšie.[200]

Každopádne sa kanonici ako *ordo novus* tešili podpore pápežov a od konca 12. do začiatku 13. storočia sa ich kláštory zapojili do ríšskej i cirkevnej politi-

---

[194] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 76.

[195] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 4749.

[196] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 76.

[197] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 259.

[198] „*Quantum distat coelum a terra, et Synagoga Judaeorum ab Ecclesia Christianorum, tantum vita clericorum a vita regularium canonicorum.*“ De vita vere apostolica dialogorum libri V. Auctore ut videtur Ruperto abbate Tuitiensi, PL 170, col. 0638 D.

[199] „*Ego quidem sum Augustini, ego autem Benedicti, ego vero Regulae hujus, vel illius, ego autem Christi. Augustinus episcopus est, Benedictus autem monachus est; episcopus, sine dubio major est monacho. Nonne ergo meus ordo altior est ordine tuo?*“ R. D. D. Ruperti abbatis Tuisiensis Super qaedam capitula regulae divi Benedicti abbatis. PL 170, col. 0525D a 0526A.

[200] „*Sunt enim antiqua bona, sunt et nova bona, et sunt antiqua mala, et sunt nova mala: et certe, sicut antiquitas vel novitas malorum nullam eis affert auctoritatem, ita nihilominus nulla antiquitas vel novitas bonorum suam eis aufert dignitatem*„ Epistola venerabilis Anselmi Havelbergensis episcopi ad Ecbertum abbatem Huysborgensem contra eos qui importune contendunt, monasticum ordinem digniorem esse in Ecclesia quam canonicum. PL 188, col. 1123 A.

ky.[201] Až do IV. lateránskeho koncilu zostali kanonici ako širší celok neorganizovaní, keďže sa predstavení jednotlivých kláštorov či ich zoskupení nestretávali na najvyššej úrovni. Až tento koncil nariadil všetkým reholiam, v ktorých absentoval inštitút generálnej kapituly, aby sa aspoň každé tri roky zišli predstavení všetkých ústavov a prerokovali otázky disciplíny a iných záležitostí. Tento model sa u kanonikov v praxi nepresadil a preto ani nikdy nedošlo k vzniku jednotnej univerzálnej kanonickej rehole.[202] V dobe ich najväčšieho rozkvetu bol vplyv kanonikov na dobovú zbožnosť a teológiu značný, nástupom mendikantov sa znížil a žobravé rehole niektoré z aktivít kanonikov v 13. storočí prevzali do vlastnej réžie.[203]

Aj pričinením odkazu týchto spoločenstiev a rehoľných zväzov v duchu premenlivosti rehoľnej myšlienky a jej schopnosti prispôsobiť sa, vzišli o storočie neskôr nové, žobravé rehole. V tomto období cirkevných noviniek,[204] nie náhodou je ním práve obdobie rokov 1170–1220, ktoré takmer presne zodpovedá životom dvoch najväčších zakladateľov žobravých reholí sv. Dominika (1173/5–1221) a sv. Františka (1181/2–1226), došlo podľa Jacquesa Le Goffa k hlbokým zmenám mentálnych a intelektuálnych štruktúr kresťanstva.[205] V atmosfére istého napätia medzi ortodoxiou a heterodoxiou je zrejmé prelínanie obidvoch vplyvov, ako aj ich vnútorných prúdov navzájom. Tak ako na spoločenstvá vzniknuté v priebehu 11. storočia nie je možné nazerať oddelene od cirkevného vývoja,[206] je rovnako nevyhnutné vidieť aj skutočnosť, že sa v druhom a treťom desaťročí 13. storočia podarilo vznikom mendikantov nájsť ortodoxnú odpoveď na požiadavku realizácie apoštolského života, tak usilovne hľadaného po niekoľko generácií. Možno smelo konštatovať, že v mendikantoch dozrelo ovocie procesov započatých reformátormi v 11. storočí a nepretržite pokračujúcich naprieč celým 12. storočím.[207]

2. 2. Sv. Dominik a založenie rehole

Sv. Dominik

Dominik Guzman sa narodil v období medzi rokmi 1173 a 1175 v Caleruege, v kastílskej diecéze Osma, v rodine šľachtica Félixa Guzmana a matky Jany z Asy. Narodil sa v dobe, keď reconquista pokračovala smerom od rieky Tajo na juh a obyvatelia Kastílie niesli hlavné bremeno v boji s tamojšou islamskou dominanciou.[208] O jeho detstve a mladosti toho veľa nevieme. Študoval v Palencii

[201] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 78.
[202] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 166.
[203] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 259.
[204] Anzelm z Havelbergu si vo svojich Dialógoch povzdychol nad tým, aké novoty sa to v Božej cirkvi v poslednom období udiali: „*Quare tot novitates in Ecclesia Dei fiunt*?“Anselmi Havelbergensis episcopi Dialogi. PL 188, col. 1142 C.
[205] LE GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*, s. 83.
[206] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 75.
[207] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 187.
[208] KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova.* Tišnov : Sursum, 1992, s. 9.

septem artes[209] a niekedy okolo roku 1196[210] sa stal členom reformovanej kapituly v Osme,[211] kde bol blízkym spolupracovníkom biskupa Diega Azebesa. To malo zásadný význam pre ďalšie formovanie jeho osobnosti a postojov.[212] V rokoch 1204 a 1206 sa na popud Alfonza IX. Kastílskeho († 1230) ako Diegov sprievodca[213] zúčastnil dvoch diplomatických ciest nasmerovaných na územie Rímskej ríše (*Romanum imperium*) v oblasti dnešného severného Nemecka,[214] kde sa stretol s oddielmi kočovných bojovníkov – Kumánov. Toto stretnutie malo pre mladého kanonika taký význam, že po návrate žiadal o pápežské povolenie na začatie misie medzi Kumánmi.[215] Jeho misijné úsilie poznamenalo budúcu rehoľu natoľko, že v celom priebehu jej existencie je pre ňu charakteristická snaha o kristianizáciu nekresťanov.[216]

Ešte zásadnejší význam však pre Dominika malo stretnutie s albigéncami a s neúspešnou misiou cistercitských mníchov, ktorí sa snažili obrátiť ich od roku 1204 z poverenia Inocenta III.[217] Už na začiatku 13. storočia pripisoval Dominik triumf herézy na juhu Francúzska vzdelanostným a pastoračným nedostatkom tamojšieho kléru.[218] Posun v tejto veci nastal, keď v roku 1206 Inocent III. vydal pre Radulfa ďalšiu listinu. V nej konkretizoval postup pápežských kazateľov proti miestnym heretikom a pomerne zreteľne naznačil smer, akým sa katolícka misia na tamojšom kacírskom území mala uberať. Pápež vyzval k vyslaniu vhodných kazateľov medzi kacírov, ktorí by v opovrhujúcom zovňajšku a so zapáleným duchom napodobňovali chudobného Krista a prostredníctvom príkladu

---

[209] Jordán Saský nás o tom informuje v súvislosti s vypuknutým hladomorom v Španielsku a opisuje udalosť, keď Dominik zo súcitu s hladujúcimi predáva svoje knihy určené na štúdium: „*Eodem tempore, cum Palentie studens persisteret, oborta est fames valida fere per universam Hispaniam. Vendens itaque libros, quos sibi oppido necessarios possidebat cum omni supellectili sua eleemosinam quandam instituens dispersit dedit pauperibus.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 10, s. 30 – 31. Štúdium v Palencii potvrdil v kanonizačnom procese aj Štefan, provinciál lombardskej provincie: „*Studebat apud Palentiam in divina pagina.*“ MOPH XVI, Testimonium fratris Stephani, n. 35, s. 153.

[210] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 111.

[211] Vôbec prvá zmienka o sv. Dominikovi je v písomných prameňoch zaznamenaná v súvislosti s kanonikmi v Osme. Sv. Dominik sa objavuje v listine zo 16. augusta 1199 ako sakristián kostola kanonikov v Osme a ako jeden zo svedkov: „*Praesente cum aliis testibus Dominico, sacrista capituli Oxomensis.*“ O dva roky neskôr sa medzi svedkami v listine z 13. januára 1201 Dominik spomína už ako subprior tej istej kapituly: „*Praesente cum aliis testibus fratre Dominico, subpriore Oxomensi.*“ MOPH XXV, n. 1, s. 4; n. 2, s. 5.

[212] „*Esset prior vel supprior ecclesie Oxomensis, cuius erat canonicus.*“ MOPH XXV, Testimonium fratris Stephani, n. 35, s. 153. Porov. VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 81 – 112.

[213] OBERSTE, Jörg. *Der Kreuzug gegen die Albigenser*. Berlin : Primus Verlag, 2003, s. 47.

[214] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 127 a **BOUCHET OP, Jean – René. Wizerunek świętego Dominika.** In BARBAJ OP, Andrzej (ed.). *Dominikanie – skice z dziejów zakonu.* Poznań : W drodze, 1986. s. 324 – 325.

[215] „*Et sepe dixerat huic testi: Postquam ordinaverimus et instruxerimus ordinem nostrum ibimus ad Cumanos, et predicabimus eis fidem Christi, et acquiremus eos Domino.*“ MOPH XVI, Testimonium fratris Pauli Veneti, n. 43, s. 162.

[216] „*Item dixit quod multum zelebat salutem animarum non solum christianorum, sed etiam saracenorum et aliorum infidelium.*“ MOPH XVI, Testimonium fratris Frugerii Pennensis, n. 47, s. 165 – 166.

[217] 31. mája 1204 poveril Inocent III. cistercitského opáta Arnalda a ďalších dvoch cistercitov Petra a Radulfa z kláštora Fontfroid misiou proti kacírom, pričom sa mali v slovách a skutkoch vyvarovať všetkého, čo by mohlo heretikovi poslúžiť na zavrhnutie. „*Nec appareat quicquam in verbis vel actibus vestris quod hereticus etiam valeat reprobare.*“ MOPH XXV, n. 3, s. 8 – 11.

[218] MANSELLI, Raoul. *La religion populaire au moyen âge : Problèmes de méthode et d'histoire*, s. 194.

a rozhovorov odvracali heretikov od ich omylov.[219] Inocent III. sa touto myšlienkou mal zaoberať už od roku 1203[220] a v uvedenej formulácii skutočne stanovil akúsi metodológiu, podľa ktorej sa dá postupovať proti heterodoxným hnutiam chudoby a potulného kazateľstva ich vlastnými zbraňami: apoštolskou chudobou a dômyselným presviedčaním.[221] Takýto postup si neskôr osvojil aj biskup Diego a jeho spolupracovník sv. Dominik. Obaja si uvedomili, že v snahe obrátiť bludárov nestačí len samotné slovo, ale je potrebný aj príklad, a tak niekedy v rokoch 1206/1207,[222] keď umiera jeho učiteľ a priateľ biskup Diego,[223] začína Dominik žiť podľa vzoru apoštolov a prvotnej cirkvi *vita apostolica*,[224] aby *verbo*[225] et *exemplo*[226] priviedol späť na cestu pravovernosti albigénskych kacírov.

Ešte v tom istom roku sa Dominik zúčastnil dôležitej dišputy v Pamiers, ktorá sa uskutočnila vo veľkej zasadacej miestnosti na zámku grófa z Foix. Okrem Dominika na nej hájili katolícke učenie aj biskupi Diego a Fulko,[227] spolu s ďalšími dvomi zástupcami episkopátu z Navarry a Couserans.[228] Proti nim stálo niekoľko katarov a valdéncov. Po diskusii sa diecézny duchovný a sympatizant s valdéncami, Arnold de Crampagnac, a s ním aj Durand Huesca, navrátili do štruktúr katolíckej cirkvi. Durand, autor protikacírskych diel *Liber contra manicheos* a *Liber*

---

[219] „*Qui paupertatem Christi pauperis imitando in despecto habitu et ardenti spiritu … ad eosdem hereticos festinantes per exemplum operis et documentum sermonis eos concedente Domino sic revocent ab errore.*“ MOPH XXV, n. 4, s. 13.

[220] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 355.

[221] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 105.

[222] Porov. BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*, s. 50; KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 10.

[223] Zomrel 30. decembra 1207. VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 273.

[224] Porov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 160 – 166; FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 83 a LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 100.

[225] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II*. Paris : Cerf, 1957, s. 11.

[226] „*Audito igitur abbates, qui missi fuerant, huiuscemodi consilio et animati exemplo acquieverunt et ipsi simile aggredi…*“ MOPH XVI, Libellus, n. 22, s. 37.

[227] Fulko (Folquet de Marseille), skôr ako sa stal biskupom, bol kupcom, ženatým otcom dvoch detí a v rokoch 1179 – 1195 bol známym trubadúrom, ktorému sa pripisuje asi 30 zachovaných milostných piesní a ktorý sa pohyboval v blízkosti takých významných osobností ako Richard Levie Srdce († 1199), či Alfonz VIII. Kastílsky († 1214). Niekedy okolo roku 1196 spolu s manželkou i dvoma deťmi vstúpil k cistercitom. V roku 1199 sa stal opátom kláštora Notre Dame v Thoronet a počas jeho účasti na generálnej kapitule cistercitov v Cîteaux v roku 1205 ho zvolili za biskupa v Toulouse. Bol jedným z najzapálenejších zástancov ortodoxie v zápase s katarmi. Svojho úradu sa ujal vo februári 1206 a zastával ho až do smrti v roku 1231. ROUX, Julie – BRENON, Anne. *Les Cathares*. Toulouse : MSM, 2000, s. 122 – 123; CABAU, Patrice. Foulque, marchand et trobadour de Marseille, moine et abbé du Thoronet, évêque de Toulouse, In *Cahiers de Fanjeaux*, 1986, 21, s. 151 – 179. Aj Dante poznal dielo a osud Fulka a v Božskej komédii, v deviatom verši Raja, mu venoval tieto riadky: „Folcom ma ľudia nazývali zhodne a mnou sa teraz skvie tu sféra skvelá, ako sa prv mi ona skvela zhodne.“ ALIGHIERI, Dante. *Božská komédia*. Raj. Bratislava : Tatran, 1986, s. 82. Dante dokonca vzdal Fulkovmu básnickému umeniu poklonu aj v diele *De vulgari eloquentia*, keď jeho stupeň väzieb nazval najvznešenejším. „*Hunc gradum constructionis excellentissimum nominamus, et hic est, quem querimus, cum suprema venemur, ut dictum est. Folquetus de Marsilia: Tan m'abellis l'amoros pensamen.*“ ALIGHIERI, Dante. *De vulgari eloquentia*. Praha : Oikoymenh, 2004, s. 142. Dante pravdepodobne študoval u dominikánov na ich škole pri konvente Santa Maria Novella vo Florencii a je možné, že sa v tomto prostredí dozvedel niečo viac aj o Fulkovi. Porov. MULCHAHEY, Michèle. „*First the Bow is Bent in Study …*“, s. IX.

[228] ROUX, Julie – BRENON, Anne. *Les Cathares*, s. 126.

antiheresis[229] i praktický polemik s misionárskymi cieľmi,[230] stojac na pozíciách valdénstva, bol významným kritikom katarstva. Po svojom návrate do lona katolíckej cirkvi odišiel v roku 1208 do Ríma, kde pápežovi predložil svoje *propositum conversationis*.[231] Prísahou potvrdil lojalitu Rímu, vyjadril nenávisť k heréze a zaviazal sa, že proti nej bude bojovať.[232] Durand obdržal od Inocenta III. pre svoju činnosť náležité povolenie a v roku 1208 sa mohol postaviť do čela Katolíckych chudobných.[233]

Katolícki chudobní

Ordo pauperum catholicum sa stalo významným spojencom misionárov v Languedoku v zápase s katarmi. Svojou úprimnou horlivosťou však jeho príslušníci na niektorých miestach vzbudzovali v očiach tamojšieho episkopátu nedôveru a podozrenia, ktoré museli v roku 1210 obhájiť pred rímskou kúriou.[234] Hlavným problémom bola ich kazateľská činnosť odohrávajúca sa mimo farských kostolov a zrieknutie sa vlastníctva a príjmov spojených so životom z darov veriacich. Nakoniec sa im podarilo obhájiť s tým, že povolenie ku kazateľskej činnosti sa u nich týkalo kázania proti heretikom, nepriateľom cirkvi a pápežstva, prípadov poučenia zblúdilých veriacich a na vyučovanie v nimi prevádzkovaných školách.[235]

Katolícki chudobní neboli chápaní ako *ordo*, teda rehoľa v pravom slova zmysle – *nullam eis concessit de regulis approbatis*.[236] Ich štatút bol štatútom organizovaného kazateľského spoločenstva[237] a ich úlohou bolo prostredníctvom kajúcich kázní priviesť čo najviac ľudí k riadnemu kresťanskému životu. O tom, že sa im v tejto činnosti darilo a mali úspech, svedčí aj písomne doložený prípad z diecézy v Elne (dnes diecéza Perpignan – Elne), kde pri kázňach katolíckych chudobných konalo pokánie množstvo ľudí, vyznávali svoje hriechy a oblečení v jednoduchom odeve sa zaväzovali k životu v čistote.[238] Prípad v Elne nadobudol také rozmery a význam, že Inocent III. v liste tamojšiemu biskupovi nariadil, aby obrátení kajúcnici boli podriadení duchovnému vedeniu Katolíckych chudobných.[239] Z tejto iniciatívy nakoniec v Elne vzišla komunita mužov a žien žijúcich oddelene v jednom dome s priľahlým špitálom a kostolom.[240] Zdokumentovaný prípad z Elne umožňuje predpokladať podobný priebeh aktivít Kato-

[229] Tamže.
[230] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 114.
[231] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 106.
[232] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 84.
[233] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II*, s. 271.
[234] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 85.
[235] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 109.
[236] Listina Gregota IX. z 26. júna 1237 – *Provincialis Ordinis Praedicatorum in Tarraconensi Provincia constituto, ut Ordinem Catholicorum Pauperum nuper approbatum visitet, ac reformet.* BOP I, n. 171, s. 96.
[237] Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 106 – 107, pozn. 70.
[238] Tamže, s. 111.
[239] „*Illudque diligenter observa, quod memorati viri dicuntur sub disciplina et visitatione catholicorum pauperum permansuri, ut hujusmodi disciplina et visitatio sanae doctrinae conveniant et ecclesiasticae honestati.*“ Regesta sive epistulae LXXXII. Helenensi episcopo. De negotio Durandi de Osca et sociorum. (Laterani, VII Kal. Junii, 1212), PL 216, col. 0602 B.
[240] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 112.

líckych chudobných aj v iných regionóch, kde pôsobili (Katalánsko, Narbonne a Lombardia).[241]

Napriek lokálnym úspechom nezažili Katolícki chudobní taký masívny rozvoj, ako humiliáti a valdénci a po roku 1212 sa dokonca vytrácajú z pápežskej korešpondencie Inocenta III. V roku 1237 sa pokúsili v diecéze Tarragona a Narbonne získať od pápeža Gregora IX. († 1241) potvrdenie pre spoločný život s vlastnou regulou. Ich požiadavke nebolo vyhovené a provinciálovi dominikánskej provincie Aragónia bolo 26. júna nariadené, aby toto spoločenstvo vizitoval a primäl ho k prijatiu niektorej už aprobovanej reguly.[242] Poslednou známou zmienkou o Katolíckych chudobných bola odpoveď Inocenta IV. z roku 1247 na sťažnosť arcibiskupa z Narbonne a biskupa z Elne na tamojších Katolíckych chudobných pre ich nevzdelanosť, život bez schválenej reguly a šírenie bludnej náuky.[243] Inocent IV. naliehal, aby prijali niektorú už schválenú regulu. Lombardská vetva Katolíckych chudobných tak učinila v roku 1256, keď splynula s augustinánmi – eremitmi.[244]

Napriek tomu, že Katolíckym chudobným časť hierarchie vyčítala, že medzi seba prijímajú zbehnutých mníchov, že svojím odevom vyvolávajú pohoršenie, že kážu vo svojich školách a svojimi kázňami zdržiavajú veriacich od účasti na regulárnych bohoslužbách,[245] predstavujú ďalší podstatný medzičlánok v konštituovaní mendikantov. Pápežským schválením Durandovho *proposita* sa ich život veľmi podobal mendikantskému regulovanému životu podľa sľubov chudoby, čistoty a poslušnosti.[246] Misijný zápal a snaha pôsobiť kvalifikovane budovaním škôl a šírením antiheretickej literatúry, rozdelením členov na tých, ktorí kázali a na konvertovaných laikov predznamenali niektoré fundamentálne črty žobravých reholí.[247] To isté možno konštatovať aj o Durandovom chápaní akejsi kazateľskej chudoby, pre ktorú sa pokúsil vytvoriť fungujúci systém. Podľa neho kazateľ ako ohlasovateľ evanjelia mal právo nechať sa vydržiavať veriacimi. Teda tí, čo kážu, majú právo, aby im nevyhnutné veci pre živobytie zabezpečili poslucháči, čím v takto chápanej chudobe prijíma možnosť zrieknutia sa manuálnej práce.[248] Táto argumentácia o postoji ku kazateľskej žobravej chudobe sa nápadne podobá na argument sv. Tomáša, prečo kazatelia nepracujú vlastnými rukami, ale prijímajú dary od svojich poslucháčov (pozn. 377).

---

[241] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 85.

[242] „*Sed retento Pauperum catholicorum nomine, ipsis, ut procederent in Azymis sinceritatis, veritatis, injunxit, nobis humiliter supplicarunt, ut vel eis nomen catholicorum Pauperum confirmare, vel unam de approbatis Regulis concedere curaremus.*“ BOP I, n. 171, s. 96.

[243] „*Nec vivant sub regula approbata, usurpentque sibi officium praedicationis, quamquam sint penitus idiotae ac errores praesumant praedicare.*“ Inocent IV. v liste z 5. júna 1247. Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 117, pozn. 93.

[244] Tamže, s. 117.

[245] Tamže, s. 113.

[246] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 140 a VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 345.

[247] Porov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 143.

[248] Porov. MANSELLI, Raoul. *La religion populaire au moyen âge : Problèmes de méthode et d'histoire*, s. 150.

Bernard Prim

Popri humiliátoch a Katolíckych chudobných zohralo úlohu akéhosi ideového sprostredkovateľa medzi náboženskými hnutiami 12. a 13. storočia a vznikom mendikantov aj spoločenstvo sformované okolo Bernarda Prima. Podobne ako Durand aj Bernard bol žiakom Petra Valdesa[249] a rovnako ako Durand, aj on sa mal obrátiť z valdénstva na podnet sv. Dominika.[250] Už niekedy okolo roku 1208 kázal na juhu Francúzska proti katarom[251] a o dva roky neskôr žiadal u pápeža uznanie svojej skupiny tak ako sv. František.[252] Bernard sa spolu s jeho spoločníkmi zriekol valdénskych bludov a do rúk pápeža zložil *confessio fidei*.[253] Od Inocentra III. sa jeho skupine 18. júna 1210 dostalo uznania ako konvertitom z valdénstva[254] a o ďalšie dva roky, 23. júla 1212, im bola potvrdená forma spoločného života podľa vzoru *propositum conversationis* vydaného svojho času pre Katolíckych chudobných.[255] Uznanie chudoby a vzdanie sa vlastníctva je zhodné s tým, aké bolo priznané aj Durandovi a jeho spoločníkom.[256] Okrem toho pápežský dokument objasňuje, že ďalšími hlavnými úlohami Bernardovho spoločenstva sú štúdium Svätého písma a venovanie sa ručnej práci,[257] čím Bernard Prim obdržal od rímskej kúrie takmer identické privilégiá ako Durand Huesca.[258] Primova skupina uviedla do služieb cirkvi apoštolát založený na živote v chudobe (la vie apostolique mendiante)[259] s napomenutiami a určitými výzvami k manuálnej práci, čo

[249] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 86.

[250] LexMa, Bernard, 2. B. Prim, MANSELLI, R.

[251] V zázname inkvizičného procesu z 5. decembra 1245 v Laurac-le-Grand je o tom zmienka: „*Dixit, quod vidit apud Lauracum in platea Isarnum de Castris hereticum disputatem cum Bernardo Prim Valdense presente populo eiusdem castri ... et sunt 37 anni*." Citované podľa GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 119, pozn. 96.

[252] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 86.

[253] „*Cum olim dilectus filius Bernardus primus et socii ejus, qui super haeresis crimine fuerant infamati, ad magisterium sacrosanctae Romanae Ecclesiae confugissent, proponentes se fore paratos nostrae correctionis disciplinam recipere humiliter ac devote, fidem eorum examinavimus diligenter, ac demum investigavimus perspicaciter propositum eorum.*" Regesta sive epistulae CXLVI. Episcopo Cremonensi. De negotio Bernardi primi et sociorum, PL 216, col. 0668 C.

[254] „*Ego, inquit, Bernardus primus, appositis Evangeliis, et scripto confessionis imposito super illa, hoc praesto inter manus tuas, summe pontifex, juramentum, Deum invocando testem in animam meam, quod ita, etc., sicut in ipsa usque pro posse resistam. Hoc autem profiteor non esse juramentum quale Christus legitur prohibuisse in Evangelio, sed quale a sanctis doctoribus Augustino et aliis perhibetur esse praestandum causa necessitatis cum veritate et justitia et judicio.*" Regesta sive epistulae XCIV. Universis archiepiscopis et episcopis ad quos litterae istae pervenerint. De negotio Valdensium conversorum (Laterani, XVIII Kal. Julii, 1210), PL 216, col. 0289 C.

[255] „*Ne quis de caetero vestrum valeat calumniari propositum, sicut olim diligenter examinavimus fidem vestram, ita nunc conversationem vestram prudenter investigare curavimus, et utramque litteris apostolicis fecimus comprehendi, ut illa in testimonium habeatis*." Regesta sive epistulae CXXXV. B.II. Bernardo Primo et fratribus ejus. Forma religionis quam tenent describitur (Signiae, X Kal. Augusti, 1212), PL 216, col. 0648 B.

[256] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 122.

[257] „*Et quanquam officium nostrum sit praecipue ut omnes discant Scripturas sacras et omnes idonei, exhortentur tamen, dum tempus ingruit, propriis manibus laboramus*." Regesta sive epistulae CXXXV. B.II. Bernardo Primo et fratribus ejus. Forma religionis quam tenent describitur (Signiae, X Kal. Augusti, 1212), PL 216, col. 0648 D.

[258] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 272.

[259] Tamže, s. 356.

nasvedčuje o lombardskom pôvode tejto platformy, kde sa v podobných hnutiach princíp manuálnej práce zachovával.[260] Durandovi chudobní sa snažili o kvalifikovanejšie pôsobenie spojené so šírením protikacírskej literatúry.[261] S povolením duchovných smeli „primovci" kázať a učiť tak, aby mohli obracať heretikov.[262]

Okrem toho text pápežského dokumentu obsahuje niektoré nariadenia týkajúce sa observancií pre toto spoločenstvo, ako je zachovávanie silencia, oddelené komunitné priestory pre mužov a ženy, prijímanie sviatostí od duchovenstva diecéz a farností, na území ktorých sa zdržiavajú, a podobne.[263] Istou novinkou vo vzťahu pápežstva k dobovým hnutiam v prípade Bernarda Prima bola garancia ochrany a odporúčanie biskupovi z Cremony, aby im poskytol pomoc a radu. To všetko samozrejme v prípade, že sa budú pridržiavať ortodoxnej katolíckej viery.[264] Okrem citovaných pápežských dokumentov nie je o osude Bernardových prívržencov nič viac známe. Mlčanie dokumentov si niektorí autori (napr. H. Grundmann) vysvetľujú tým, že jeho hnutie v predvečer vzniku a bleskového rozšírenia mendikantov nedosiahlo väčší úspech a nezískalo širšie teritoriálne zázemie.[265]

Uvedený pápežov postup naznačuje, že aj Bernarda, spolu so skupinou pohybujúcou sa v jeho okolí, vnímal ako užitočné spoločenstvo s potenciálom použiteľným na pôsobenie na kacírmi rozvrátenom juhu Francúzska. V tomto ústretovom prístupe, ktorý vyčlenil z hnutia valdénskych kazateľov skupinu umiernených a zachránil pre cirkev aj mnoho humiliátov,[266] vyvrcholila jedna fáza zaobchádzania s pôvodne neortodoxnými náboženskými hnnutiami. Naznačovala vývojové tendencie smerujúce k finálnemu riešeniu otázky, ktorá zamestnávala rímsku kúriu takmer celé jedno storočie.

Úspech s obrátením Duranda Huesca a pravdepodobne aj Bernarda Prima povzbudil Dominika natoľko, že sa na katarskom území rozhodol pôsobiť aj v ďalšom období.[267] O dva roky neskôr, 14. januára 1208, do jeho apoštolátu

---

[260] GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 123.

[261] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 143

[262] „*Cum praelatorum vero licentia et veneratione debita per idoneos fratres et in sacra pagina instructos, qui potentes sint in sana doctrina arguere gentem errantem, et ad fidem modis omnibus trahere, et in gremio sacrosanctae Romanae Ecclesiae studebimus revocare. Fratribus et amicis, clericis et laicis, ut discant necessaria pro haereticis convertendis.*" Regesta sive epistulae CXXXV. B.II. Bernardo Primo et fratribus ejus. Forma religionis quam tenent describitur (Signiae, X Kal. Augusti, 1212), PL 216, col. 0649 B a 0649 C.

[263] „*Silentium similiter data benedictione usque ad peragendas gratias observandum; nunquam in una domo fratres et sorores praesumant dormire, nunquam ad unam mensam residere; ecclesiastica sacramenta suscipiemus ab episcopis et sacerdotibus in quorum dioecesibus et parochiis commorabimur.*" Regesta sive epistulae CXXXV. B.II. Bernardo Primo et fratribus ejus. Forma religionis quam tenent describitur (Signiae, X Kal. Augusti, 1212), PL 216, col. 0649 B a 0649 C.

[264] „*Sub protectione beati Petri et nostra suscipientes eosdem in fide catholica et devotione apostolica persistentes; ipsis tanquam viris fidelibus et vere catholicis impendas consilium et auxilium et favorem secundum praescriptam formam in domo Domini ambulantibus cum consensu.*" Regesta sive epistulae CXLVI. Episcopo Cremonensi. De negotio Bernardi primi et sociorum, PL 216, col. 0668 D.

[265] Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 125.

[266] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze,* s. 141.

[267] Okrem dišputy vo Foix absolvoval Dominik podobné podujatia v Mas-Saintes-Puelles, Fanjeaux, Villenueve-la-Comptal, Bram, Saissac a inde. NELLI, René. *Życie codzienne katarów w Langwedocji w XIII. wieku*. Warszawa : Państwowy instytut wydawniczy, 1979, s. 73 a 102.

výrazne zasiahlo zavraždenie pápežského legáta, cistercitu Petra z Castelnau.[268] Križiacke ťaženie proti albigéncom, následne uskutočnené pod vedením Šimona z Montfortu,[269] mu na juhu Francúzska sťažilo voľný pohyb. Hoci nie je možné presne rekonštruovať Dominikov život počas vojnových rokov, od Jordána Saského vieme, že aj napriek tomu neprestával kázať.[270] Tento čas Dominik využil aj na organizačnú činnosť a v rokoch 1210 – 1211[271] rozvinul vzťahy s biskupom Fulkom z Toulouse.[272] Prvotná spolupráca medzi Dominikom a biskupmi Diegom i Fulkom nijako neprekvapuje, pokiaľ si uvedomíme, že v zhode s tradíciou i dobovými kánonmi spočívala hlavná zodpovednosť za náboženskú výchovu veriacich na pleciach episkopátu. Keďže si títo zo súdobého uhla pohľadu stanovenú úlohu skôr neplnili, ako plnili,[273] IV. lateránsky koncil túto skutočnosť ešte zdôraznil a v kánone č. X na nelichotivú situáciu zareagoval povinnosťou biskupov ustanoviť vo svojich diecézach vhodných kazateľov a zabezpečiť ich potreby.[274] Počas vojnových rokov sa Dominik okrem angažovanosti v obmedzenej misijnej činnosti venoval príprave budúceho rehoľného diela založením ženského kláštora v Prouville.[275] Toto miesto malo Dominikovi a jeho spoločníkom slúžiť ako útočisko v ťažkých vojnových časoch a zároveň ako oporný bod pre podnikanie kazateľskej činnosti. Za týmto účelom bol kláštor v roku 1211 obdarovaný majetkovými nadáciami od Šimona z Montfortu,[276] toulouského biskupa Fulka[277] a Rajmunda de Villario.[278]

---

[268] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 233. Peter z Castelnau nie je menovaný medzi legátmi ustanovenými Inocentom III. v roku 1204, lebo jeho ustanovenie za legáta sa malo uskutočniť niekedy v októbri alebo novembri 1203 listinou, ktorá sa dnes považuje za stratenú. Porov. Tamže, s. 174, pozn. 5.

[269] OBERSTE, Jörg. *Der Kreuzug gegen die Albigenser*, s. 10.

[270] „*Eo tempore, quo ibi cruce signati fuerunt, mansit frater Dominicus usque ad obitum comitis Montisfortis verbi divini sedulus predicator*." MOPH XVI, Libellus, n. 34, s. 41 – 42.

[271] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 377 – 379.

[272] Vojenský konflikt trval desať rokov. Toulouse bolo od albigéncov oslobodené v roku 1212. OBERSTE, Jörg. *Der Kreuzug gegen die Albigenser*, s. 108. Táto skutočnosť umožnila Dominikovi slobodný pohyb a zvýšila jeho aktivitu.

[273] „*Quod episcopi propter occupationes multiplices vel invaletudines corporales aut hostiles incursus seu occasiones alias.*" *Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312)*, s. 244.

[274] „*Ut episcopi viros idoneos ad sanctae praedicationis officium salubriter exequendum assumant, potentes in opere et sermone, qui plebes sibi commissas vice ipsorum, cum per se idem nequiverint, sollicite visitantes, eas verbo aedificent et exemplo.*" Tamže, s. 246.

[275] „*Ad susceptionem autem quarundam feminarum nobilium, quas parentes earum ratione paupertatis erudiendas et nutriendas tradebant hereticis, quoddam instituit monasterium, situm inter Fanum (Fanjeaux) lovis et Montem Regalem (Montréal), nomen loci eiusdem Prulianum.*" MOPH XVI, Libellus, n. 27, s. 39. Do Prouville prišiel Dominik niekedy na jeseň 1206 a kláštor existoval už v roku 1207, kedy preň boli vydané dve listiny. Porov. MOPH XXV. n. 5, s. 13 – 15 a n. 6, s. 16 – 17. V polovici 13. storočia tu žilo už okolo 50 mníšok. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 195.

[276] MOPH XXV, n. 10, s. 20 – 21.

[277] MOPH XXV, n. 11, s. 21 – 22.

[278] MOPH XXV, n. 13, s. 23 – 24.

Vznik rehole

Z hľadiska formovania sa novej rehole je dôležitý fakt, že v listine z decembra 1211 sa Dominik ako kanonik z Osmy spomína spolu s ostatnými bratmi a sestrami, čo svedčí o postupnom formovaní sa zárodku spoločenstva v jeho okruhu.[279] V inej listine z roku 1215, ktorej autorom je sv. Dominik, sa v Toulouse udeľuje právo bývania v jednom dome istému Viliamovi Hugonovi obrátenému z herézy spolu s inými mužmi, ktorí sa tiež obrátili.[280] Z tohto prostredia sa pravdepodobne regrutovali aj prví Dominikovi príverženci. Vydanie listiny v Toulouse naznačuje, že Dominik tu trvalejšie pobýval už niekedy od prelomu rokov 1214 a 1215.[281] O tom, že sa „niečo" v tomto období pripravovalo, nás informuje aj Jordán Saský, keď konštatuje: „Vtedy Rehoľa kazateľov ešte nevznikla, ale rokovania o jej vzniku už prebiehali."[282]

Podľa najstaršej rehoľnej tradície zložili v apríli 1215, v čase, keď sa už biskupi vydávali na cestu do Ríma na koncil, dvaja z Dominikových prívržencov a spolupracovníkov (mešťan Peter Seil[283] a Tomáš), do jeho rúk sľub.[284] Onedlho po tejto udalosti vydal biskup Fulko listinu, v ktorej na diecéznej úrovni potvrdzuje prvým bratom novú rehoľu: „ ...ustanovujeme brata Dominika a jeho druhov za kazateľov v našej diecéze, aby vyhladili kacírsku zvrátenosť a zapudili neprávosti, poučovali ľudí o základných pravdách viery a viedli ich ku zdravým mravom. Chcú chodiť po kraji ako rehoľníci pešo, v evanjeliovej chudobe hlásať slová evanjeliovej pravdy."[285] Z textu listiny je zrejmé, že Dominikovým zámerom bolo realizovanie požiadavky života podľa evanjelia v chudobe a výkon kazateľskej služby, čo je v listine o niekoľko riadkov ďalej presne definované ako *officium predicationis*,[286] pričom tento termín posvätnej kazateľskej služby zopakoval o niekoľko mesiacov v dekréte č. X aj IV. lateránsky koncil.[287]

---

[279] „*Domino Dominico, Oxomensi canonico, et cunctis fratribus atque sororibus in monasterio de Prolano.*" MOPH XXV, n. 13, s. 23.

[280] „*Licentiam concessimus ut Guillermum Hugonem, hereticali condam habitu ut idem coram nobis asseruit investitum, secum in domo sua apud Tholosam teneat more aliorum hominum conversantem.*" MOPH XXV, n. 61, s. 52 – 53.

[281] Porov. VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique I*, s. 327.

[282] „*Necdum enim Ordo Predicatorum fuerat institutus, sed solum de ordinis institutione fuerat tractatum, quamvis ipse pro viribus officio predicationis insisteret.*" MOPH XVI, Libellus, n. 37, s. 44.

[283] Neskorší prior v Limoges a v rokoch 1241 – 1242 pápežský inkvizítor v Quercy. Porov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 191 a GUIDONIUS, Bernardus OP. *De fundatione et prioribus conventum provinciarum Tolosanae et Provinciae Ordinis praedicatorum*. Ed. Paul AMARGIER. MOPH XXIV, Roma : Istituo storico domenicano, 1961, s. 59.

[284] „*Ingruente autem tempore, quo ad Lateranense consilium Romam adire ceperunt episcopi, obtulerunt se fratri Dominico duo probi viri et idonei de Tholosa, quorum unus fuit frater Petrus de Selani, postmodum prior Lemovicensis, alter vero frater Thomas, vir admodum gratiosus et sermone facundus.*" MOPH XVI, Libellus, n. 38, s. 44.

[285] „*Dei gratia Tolosane sedis minister humilis, ad extirpandam hereticam pravitatem et vitia expellenda et fidei regulam edocendam et homines sanis moribus imbuendos, instituimus predicatores in episcopatu nostro fratrem Dominicum et socios eius, qui in paupertate euuangelica pedites religiose proposuerunt incedere et veritatis euvangelice verbum predicare.*" MOPH XXV, n. 63, s. 57

[286] Tamže.

[287] „*Sanctae praedicationis officium*" *Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312)*, s. 246.

Postupne sa začala rodiť rehoľa, ktorá by bola schopná prevziať v cirkvi zodpovednosť za apoštolát v nových spoločenských štruktúrach v takej miere, v akej sa to žiadnemu inému rehoľnému spoločenstvu predtým nepodarilo. Na to však bolo potrebné získať pápežský súhlas a písomné potvrdenie novej rehole, čo nebolo také jednoduché. Cirkev nemala najlepšie skúsenosti s rôznymi spoločenstvami pokúšajúcimi sa hlásať Božie slovo v evanjeliovej chudobe. Často sa ukázalo, že tieto skôr či neskôr skĺzli do heréz rôzneho stupňa, alebo zanikli. To boli hlavné príčiny obáv cirkevných predstaviteľov zo zakladania nových reholí, ktoré sa hlásili v podstate ku tomu istému, k hlásaniu Božieho slova *verbo et exemplo*, a to všetko v evanjeliovej chudobe. Zotrvávanie na dovtedajšej mníšskej tradícii reprezentovanej *ordo monasticus* a *ordo canonicus*[288] bez možnosti konštituovania nových typov rehoľných spoločenstiev sa z hľadiska cirkvi mohlo javiť ako oprávnené a logické. Určitou nádejou bol pre Dominika nový koncil západného kresťanstva zvolaný Inocentom III. už 19. apríla roku 1213.[289] Ten sa začal 1. novembra 1215 už po štvrtý raz v Lateráne[290] a Dominik dúfal, že medzi množstvom cirkevných predstavených nájde niekoho, kto pochopí aktuálne požiadavky doby a podporí jeho dielo.

Do Ríma sa odobral spolu s biskupom Fulkom v lete roku 1215.[291] Koncil, na ktorom sa zúčastnilo najviac duchovných v dovtedajších dejinách kresťanstva,[292] bol krátky, ale intenzívny. Trval prakticky mesiac a mal len tri zasadnutia 11., 20. a 30. novembra 1215,[293] a v cirkevno-právnej oblasti ním na takmer 300 rokov vyvrcholilo cirkevné aggiornamento započaté v 11. storočí. Žiaľ, XIII. kánon práve skončeného koncilu sa postavil veľmi negatívne k zakladaniu nových rehoľných spoločenstiev.[294] Zmysel tohto kánonu a pohnútky koncilových otcov na jeho schválenie v čase, keď sa črtalo zmysluplné a nadčasové riešenie pretrvávajúcich problémov, by si určite zaslúžili podrobnejšie štúdium a hlbšiu analýzu, aj keď nebol až taký reštriktívny, ako sa vo všeobecnosti predpokladá. Jeho tón je zjavne zameraný proti kacírom, združujúcim sa do spoločenstiev napodobňujúcich rehoľný spôsob života. Historici diskutujú, či pápež Inocent III. pochopil Dominikovu koncepciu a či ju prijal, alebo či využil koncil ako zámienku a oddialil ju.[295] Koncilový postoj je nevyhnutné vnímať komplexne, v zrkadle ostatných jeho záverov. V dekréte č. III. *De haereticis* sa uvádza, že niektorí si uzurpovali právo kázania, a preto všetci tí, ktorí majú zákaz kázania, alebo im toto právo nebolo

---

[288] FRANK OP, Isnard. *Lexikon des Mönchstums und der Orden*, s. 220; FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 77.

[289] XXX. Archiepiscopo et episcopis, abbatibus, prioribus per viennensem provinciam constitutis. Indictio concilii generalis, Laterani, XIII Kal. Maii, PL 216, col. 0824 A – 0827 A.

[290] JEDIN, Hubert. DB 35, HKG, s. 5366.

[291] TUGWELL OP, Simon. *Early dominicans*. New York : Paulist Press, 1982, s. 13; KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 11.

[292] Zhromaždenie koncilu tvorilo viac ako 400 biskupov a viac ako 800 prelátov a opátov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 168.

[293] JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5369.

[294] „*Ne nimia religionum diversitas gravem in Ecclesiam Dei confusionem inducat, firmiter prohibemus ne quis de cetereo novam religiosam inveniat.*“ Can. XIII, De novis religionibus prohibitis, MOPH XXV, n. 67, s. 63.

[295] SPIEŻ OP, Jan. *Dominikáni a cisterciáci ve 13. století*, s. 49. Porov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 152.

udelené apoštolskou stolicou alebo biskupom, budú exkomunikovaní a pokiaľ sa v tejto veci nepolepšia, budú náležite potrestaní.[296] V podobnom duchu sa nesie aj kánon č. X *De praedicatoribus instituendis*, na základe ktorého mali biskupi vybrať zodpovedných mužov schopných plniť povinnosť kazateľskej služby *verbo et exemplo*. Táto povinnosť sa vzťahovala na katedrálne i kláštorné kostoly a ustanovení kazatelia mali byť spolupracovníkmi episkopátu nielen v kazateľskej službe, ale aj pri spovedaní a ukladaní pokút. Za nesplnenie tohto nariadenia dokonca hrozilo biskupom prísne potrestanie.[297]

Zdá sa, že energický a vzdelaný Inocent III. si potrebu nových foriem apoštolátu uvedomoval. Uvedené citácie naznačujú, že postup koncilu mal presne vymedziť cirkevné normy v definovaní toho, čo dovolené je a toho, čo sa zo strany cirkvi považuje za neprípustné. Už v liste zo 17. novembra 1206 adresovanom cistercitom v Languedoku im pápež prikazuje, aby sa poverili ochotné osoby, „ktoré nasledujú chudobného Krista a neohrozene pôjdu v opovrhnutom odeve a s planúcim duchom k opovrhovaným a majú ich príkladom činov a poučovaním odviesť od bludu a priviesť k Bohu."[298] V podobnom duchu, ako vyznievajú koncilové dokumenty týkajúce sa kázania, sa nesie tiež text listiny biskupa Fulka z roku 1215, ktorou potvrdzuje Dominikovi a jeho spoločenstvu kazateľskú činnosť na území svojej diecézy.[299] To, že sa Inocent III. tesne pred koncilom a bezprostredne po ňom zdráhal potvrdiť Dominikovi novú rehoľu, nebolo zrejme kvôli tomu, že by nesúhlasil s jeho myšlienkami. Štvrtý lateránsky koncil totiž jasne stanovil, že pre rehoľné komunity nesmú existovať žiadne iné regule okrem Benediktovej (*Regula sancti Benedicti*) a Augustínovej (*Regula Sancti Augustini*).[300] Požadoval preto, aby sa možné nové rehoľné spoločenstvo prispôsobilo.[301] Pokiaľ by mala byť nová rehoľa potvrdená, odporučil Dominikovi zvoliť si jednu z dvoch

---

[296] „*Quia vero nonnulli sub specie pietatis virtutem eius (iuxta quod ait Apostolus) abnegantes, auctoritatem sibi vendicant praedicandi, cum idem Apostolus dicat: Quomodo praedicabunt nisi mittantur, omnes qui proibiti vel non missi, praeter auctoritatem ab apostolica sede vel catholico episcopo loci susceptam, publice vel privatum praedicationis officium usurpare praesumpserint, excomunicationis vinculo innodentur, et nisi quantocius resipuerint, alia competenti poena plectantur.*" *Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312)*, s. 234.

[297] „*Generali constitutione sancimus, ut episcopi viros idoneos ad sanctae praedicationis officium salubriter exequendum assumant, potentes in opere et sermone, qui plebes sibi commissas vice ipsorum, cum per se idem nequiverint, sollicite visitantes, eas verbo aedificent et exemplo. Unde praecipimus tam in cathedralibus quam in aliis conventualibus ecclesiis viros idoneos ordinari, quod episcopi possint coadiutores et cooperatores habere, non solum in praedicationis officio verum etiam in audiendis confessionibus et poenitentiis iniungendis ac caeteris, quae ad salutem pertinent animarum. Si quis autem hoc neglexerit adimplere, districtae subiaceat ultioni.*" *Tamže, s. 246*.

[298] „*Qui paupertatem Christi pauperis imitando in despecto habitu et artendi spiritu non pertimescant accedere ad despectos ut ad eosdem hereticos festinantes per exemplum operis et documentum sermonis eos concedente Domino sic revocent ab errore.*" MOPH XXV, n. 4, s. 13.

[299] Pozri pozn. 285.

[300] „*Ne nimia religionum diversitas gravem in Ecclesia Dei confusionem inducat, firmiter prohibemus, ne quis de caetro novam religionem inveniat, sed quicumque voluerit ad religionem converti, unam de approbatis assumat. Similiter qui voluerit religiosam domum de novo fundare, regula met institutionem accipiat de (religionibus) approbatis.*" Can. XIII, De novis religionibus prohibitis, *Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312)*, s. 250.

[301] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 81.

aprobovaných regúl.[302] Po skúsenostiach s inými hnutiami zdieľal Inocent III. isté obavy zo vzniku niečoho príliš nového. Pokiaľ v tomto období koncil aj niečo zakázal, alebo sprísnil pravidlá vzhľadom na ďalší vývoj a vznik mendikantov, môžeme sa domnievať, že koncilovým účastníkom išlo o určitý spomaľovací zásah do vývoja nových rehoľných foriem a to všetko za účelom získania dostatku času na ich primerané formovanie aj v legislatívnom zmysle.[303] Okrem toho, v čase koncilu mal už Dominik pre svoju kazateľskú službu diecézne potvrdenie, v podstate anticipujúce koncilový dekrét č. X, čo mohlo zjednodušiť a urýchliť univerzálnu aprobáciu novej rehole.

Vzhľadom na pápežove odporúčania si Dominik a jeho prví bratia zvolili Regulu sv. Augustína.[304] Bola veľmi všeobecná, a preto ju bolo možné následnými konštitúciami postupne dopĺňať a modifikovať. Takto pripravené nové dielo čakalo na schválenie v Ríme, ale toho sa Inocent III. už nedožil, lebo v júli 1216 zomrel. Jeho nástupcom sa stal Honorius III. (1216–1227), jeden z koncilových otcov, ktorý Dominikove zámery dobre poznal. Keď sa Dominik na jeseň roku 1216 vrátil do Ríma,[305] obdržal potvrdenia nevyhnutné pre vznik rehole. Dňa 22. decembra mu pápež udelil privilégium potvrdzujúce existenciu jeho komunity u sv. Romana v Toulouse a spôsob jej života. Dominik sa tak spolu so svojimi spoločníkmi stal rehoľníkom v pravom slova zmysle.[306] Ďalšie privilégium Honoria III. uzrelo svetlo sveta o mesiac neskôr, 21. januára 1217. Potvrdilo všetky výsady predchádzajúceho, ale komunitu bratov u sv. Romana už nazýva kazateľmi, čím sa položil aj základ pre názov celého nového spoločenstva: Rehoľa kazateľov – *Ordo praedicatorum*.[307]

Nová rehoľa tak bola na svete. Ako prvá obsahovala už v názve svoju orientáciu na kazateľskú činnosť, aj keď samotné kázanie nebolo dovtedy ničím novým. Týmto právom de iure disponovali biskupi, opáti, vyšší cirkevní predstavení a niekoľko nimi poverených osôb, vrátane špecificky vymedzených výnimiek, akými boli humiliáti, katolícki chudobní a spoločenstvo Bernarda Prima.[308] Exkluzivita dominikánov ohľadom kázania po privilégiu z 21. januára 1217 spočíva v tom, že je nezávislá od biskupov, je včlenená priamo do legislatívneho rámca práv rehole a za jeho realizáciu sa dominikáni zodpovedajú

---

[302] „*Auditis igitur eis super hac postulatione Romane sedis antistes hortatus est fratrem Dominicum, reverti ad fratres suos et, habita cum eis plena deliberatione, cum unanimi omnium eorum consensu regulam aliquam iam approbatam eligere quibus ecclesiam assignaret episcopu, ac demum iis exactis rediret ad papam confirmationem super omnibus accepturus.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 41, s. 45 – 46.

[303] Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 141.

[304] „*Itaque celebrato concilio reverentes, verbo domini pape fratribus publicato, mox beati Augustini, predicatoris egregii, ipsi futuri predicatores regulam elegerunt.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 42, s. 46.

[305] BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*, s. 81.

[306] „*Honorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis Dominico, priori Sancti Romani Tolosani, eiusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuum. Qui secundum Deum et beati Augustini regulam in eaden ecclesia institutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur.*“ MOPH XXV, n. 77, s. 73.

[307] „*Honorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis priori et fratribus Sancti Romani praedicatoribus in partibus Tholosanis … .*” MOPH XXV, n. 79, s. 78. Dominikáni sa s týmto názvom identifikovali, čo potvrdila aj generálna kapitula slávená v roku 1256 v Paríži. „*Quod fratres nostri vocentur fratres predicatores. et non aliis nominibus*.“ DB, s. 336.

[308] Porov. JEDIN, Hubert. HKG, DB 35, s. 5373.

priamo pápežovi. Súvislosť medzi prevzatou tradíciou monasticko-kanonického života a prispôsobením sa dobovým požiadavkám je v tomto prípade zjavná.[309] Po prvýkrát tu ale bola rehoľa, ktorej hlavným zameraním bolo kázanie: „Naša rehoľa bola založená osobitne pre kázanie a spásu duší.“[310] Fulkove potvrdenie modelu komunitného života pre spoločenstvo zhromaždené okolo sv. Dominika reprezentovalo nový experiment. Ním cirkevná hierarchia prvýkrát vo svojich službách zamestnala klerikov, vysvätených duchovných, ako kazateľov žijúcich žobravým spôsobom života.

Na rozdiel od skorších laických kazateľov, ašpiroval Dominik na úlohu ortodoxných a teologicky zasvätených evanjelistov – kážucich cirkevnú doktrínu.[311] Aj vďaka tejto činnosti – kázaniu chápanému ako *officium praedicationis* –,[312] ktorej nositeľmi sa stali istým spôsobom všetci mendikanti (dominikáni osobitným spôsobom), sa cirkvi otvorili dvere na vstup medzi spomínané nové spoločenské vrstvy, prevažne vzdelané a žijúce najmä v mestskom prostredí.[313] Mestská spoločnosť, vývojom odcudzená tradičným formám mníšstva a sama určitým spôsobom istý čas cirkvou nepovšimnutá, sa aj vďaka Reholi kazateľov ocitla v jej zornom poli, keďže sa žobraví rehoľníci orientovali na väčšie mestá, hlavné strediská obchodu a výmeny.[314] Cirkev sa tak mohla vo zvýšenej miere spolupodieľať na formovaní ortodoxnej mestskej kresťanskej kultúry.

Vrcholný stredovek bol poznačený hľadaním *vita apostolica* a v Dominikovi sa mu ho určitým spôsobom podarilo dosiahnuť. Vo svojej reholi spojil originálne staré tradície s novými potrebami a tendenciami rozvíjajúcich sa sociálnych skupín. To, čím sa predtým v mníšskej tradícii tak opovrhovalo – poznanie sveta –, sa Dominikovi stalo *labora*.[315] Toto všetko a mnohé iné s pomocou novej rehole podmienilo, hlbokú zmenu v podmienkach evanjelizácie.[316] Definitívne potvrdenie názvu novej rehole – Rehoľa kazateľov – a jej univerzálneho privilégia kázať po celom svete vpísal Honorius III. do buly z 11. februára 1218, čím napomohol jej rýchlemu rozšíreniu.[317]

---

[309] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 81.

[310] *„Ordo noster specialiter ob predicationem et animarum salutem ad inicis noscatur institutus fuisse.“* DENIFLE OP, Heinrich. *Constitutiones antique Ordinis fratrum praedicatorum*, s. 194.

[311] MULCHAHEY, Michèle. *„First the Bow is Bent in Study …“*, 1998, s. 8. Dokonca aj sv. František spolu so spoločníkmi v súvislosti s kázaním disponoval spočiatku len právom na nabádanie poslucháčov k pokániu. VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II*, s. 28.

[312] VICAIRE OP, Humbert. *Dominik i jego Bracia Kaznodzieje*, s. 84.

[313] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 93.

[314] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 255 – 256.

[315] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Zakon braci kaznodziejow w Polsce 1222 – 1972*, s. 22.

[316] VICAIRE OP Humbert. *Dominik i jego Bracia Kaznodzieje*, s. 81.

[317] *„Rogamus proinde devotionem vestram et hortamur attente, per apostolica vobis scripta mandantes, quatinus fratres ordinis Predicatorum, qiu verbum Domini gratis et fideliter proponentes.“* MOPH XXV, n. 86, s. 87.

2. 3. Prvé konštitúcie, vnútorná organizácia a žobravá chudoba

Stanovy rehole – Liber constitutionum et ordinationum

Po potrebných oficiálnych schváleniach v Ríme a rozoslaní prvých bratov sa stala najdôležitejšou úlohou vnútorná organizácia novej rehole. Tou sa zaoberali predovšetkým prvé dve kapituly, obe zvolané do Bologne na Zoslanie Ducha Svätého[318] v roku 1220 a 1221.[319] Počas prvej, na ktorej sa zúčastnilo ani nie tridsať bratov,[320] sa zrodili stanovy rehole – *Liber constitutionum et ordinationum* (LCO) – a ustanovenia týkajúce sa jej štruktúry. Vznikla tak prvá *regula apostolica*[321] a v nej bola legislatívne definovaná prax dišpenzov, kazateľská činnosť, štúdium, prežívanie chudoby, prax vizitácii a zakladania konventov, a vôbec flexibilita a mobilita nového rehoľného zoskupenia.[322] Prvý provinciál provincie Lombardia a druhý magister rehole a zároveň účastník obidvoch kapitúl Jordán Saský na margo oboch kapitúl skonštatoval, že „tam bolo ustanovených množstvo konštitúcií, ktoré sa zachovávajú až dodnes."[323]

Na prvej generálnej kapitule sa okrem usporiadateľskej komunity z Bologne zúčastnili len štyria bratia z Paríža.[324] Podľa všetkého tak učinil sv. Dominik úmyselne, aby v tejto fáze rozhodovania vložil autoritu do rúk malého kolégia, keďže takýmto spôsobom je možné skôr dospieť ku konsenzu a závery prijať rýchlejšie a efektívnejšie.[325] Presne naopak postupoval sv. František, keď na tzv. rohožkovú kapitulu v roku 1221 zvolal takmer všetkých bratov a rozhodovacie procesy v preľudnenom prostredí boli pomalé, neformálne a tak trochu rozpačité.[326]

Ak chápeme prvú dominikánsku generálnu kapitulu ako ústavodarnú,[327] tak druhú by sme mohli nazvať zákonodarnou. Pokračovala v organizovaní rehole a schválila jej ďalšie šírenie vyslaním bratov do Anglicka.[328] Krátko potom, ako zakladateľ so svojimi najbližšími formuloval a uviedol do praxe prvý text LCO, ho 6. augusta 1221 vyčerpaného z neustáleho putovania, kazateľskej a organizačnej činnosti zastihla smrť a zomrel obklopený bratmi v Bologni. Pápež Gregor IX. (1227–1241) ho 3. júla 1234 svätorečil. Spolu so sv. Františkom sa

---

318 VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II*, s. 203.

319 „*Anno domini MCCXX primum capitulum generale huius ordinis Bononie celebratum est.*" a „*Ita tamen ut proxime futuro anno apud Bononie ageretur.*" MOPH XVI, Libellus, n. 86, s. 66 a n. 87, s. 66 – 67.

320 HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 36.

321 VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II*, s. 210.

322 HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 35.

323 „*Alia quoque plura ibi constituta sunt, que usque hodie observatur.*" MOPH XVI, Libellus, n. 87, s. 67.

324 „*Quatuor fratres de eadem domo Parisiensi ad Bononiense capitulum sibi mitti.*" Tamže, n. 86, s. 66.

325 Jordán Saský spomína, že počet štyroch bratov ako zástupcov konventu v Paríži, bol stanovený na základe písomného nariadenia sv. Dominika. „*Quod magister Dominicus mandasset per literas suas.*" Tamže, n. 86, s. 66.

326 Porov. BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 99.

327 FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 82.

328 „*Anno domini MCCXXI, in Bononiensi generali capitulo visum est eis, mihi officium prioratus super provinciam Lombardie primum imponere. In ipso capitulo quoque conventus fratrum in Angliam cum fratre Gilberto priore transmissus est.*" MOPH XVI, Libellus, n. 88, s. 67.

stal jednou z najväčších postáv západného kresťanstva a stredovekej európskej kultúry vôbec.[329]

Pri podrobnejšom štúdiu LCO je zrejmé, že stanovy dominikánov primerane odzrkadľujú dovtedajšiu mníšsku tradíciu spolu s požiadavkami a ambíciami, aké mali samotní bratia kazatelia. Počiatky dominikánov sú úzko spojené s činnosťou cistercitov a Dominik v priebehu svojej niekoľkoročnej juhofrancúzskej misie úzko s cistercitmi spolupracoval. V Osme bol členom reformovanej kapituly, patril medzi najbližších kolegov biskupa Diega (ktorý sa v roku 1206 stal cistercitom, pozn. 346), v Toulouse rozvinul spoluprácu s ďalším biskupom, Fulkom, taktiež cistercitským mníchom. Okrem toho sa pohyboval na území, na ktorom účinkovali hnutia ovplyvnené Durandom Huescom, Bernardom Primom a, samozrejme, humiliátmi a valdéncami. Všetky tieto skutočnosti sa podpísali pod formovanie textu a obsahu LCO.[330]

Hlavným dôvodom pre legislatívny odklon od mníšskej reguly bola kazateľská misia nezlúčiteľná s mníšskym spôsobom života. V Reholi kazateľov sa tiež pomerne úspešne podarilo priblížiť k naplneniu starého rímskeho porekadla, že „čo sa všetkých týka, všetkými musí byť prediskutované." Právo spolurozhodovať a podieľať sa prostredníctvom svojho hlasu a práva voľby na chode inštitúcie u dominikánov v sebe zrkadlí dobové prostredie, v ktorom sa prvé konštitúcie tvorili. Hoci mali LCO v reholi funkciu akejsi reguly, určujúcej jednotlivosti rehoľného života, predsa len v inštitúcii generálnej kapituly podliehali neustálej novelizácii a zmenám jednotlivých nariadení. Isnard Frank videl v tejto pružnosti vplyv súdobého konštitucionalizmu, aký sa presadil v samostatne spravovaných korporáciách, napr. *coniurationes* a *universitates* v podobe cechov, mestských rád a v neposlednom rade v podobe školských zväzov magistrov a scholárov. Dominikáni niečo z tohto korporatívneho konštitucionalizmu preniesli do vlastnej legislatívy, čím zároveň dostal dlhodobo hľadaný evanjeliový fraternalizmus praktickú a kontrolovateľnú zákonnú kánonickú formu.[331] Okrem toho LCO vznikli v Bologni, v meste, ktoré viedlo pomyselný rebríček koncentrácie a kvality kanonistov. Prvými členmi rehole boli vzdelaní a rozhľadení muži, nezdráhajúci sa prijať samosprávne podnety z prostredia italských mestských komún. Vďaka pestrým inšpiráciam zo svetského i cirkevno-právneho prostredia sa rehoľná organizácia dominikánov stala dostatočne pružnou a vyváženou.[332] Zabúdať v tejto súvislosti nemožno ani na XXIV. kánon IV. Lateránu *De electione facienda per scrutinium vel compromissum*.[333] Ustanovoval spôsob tajnej voľby, jej zápisu a definoval chápanie väčšiny, čo sú nepochybne prvky obsiahnuté v dominikánskej volebnej praxi už od samého začiatku.

K rôznorodým vplyvom na vznik dominikánskej ústavy sa veľavravným spôsobom vyjadril aj v poradí piaty najvyšší predstavený rehole Humbert z Romans

---

[329] Ku svätorečeniu podrobnejšie HUNČAGA OP, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov*. Bratislava : CŠK a Chronos, 2008, s. 81 – 108.

[330] K historiografii LCO pozri pozn. 29 v 1. kapitole.

[331] FRANK OP, Isnard. *Die Grundlegung des intellektuellen Profils des Predigerordens in seinen Anfängen*, s. 15.

[332] Porov. BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*, s. 34 – 35.

[333] *Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312)*, s. 262.

(1254 – 1263) vo svojom spise *Expositio magistri Humberti super constitutiones Fratrum Praedicatorum*. V tomto komentári píše, že dominikánske stanovy boli vzaté zo stanov premonštrátov a že „táto voľba je dobrá, lebo premonštráti majú reformovanú a zdokonalenú Regulu sv. Augustína, ako cisterciti Regulu sv. Benedikta. Keď sv. Dominik a jeho prví bratia neobdržali od pápeža dovolenie na novú a prísnejšiu regulu, o ktorú sa usilovali, z uvedených príčin si zvolili Regulu sv. Augustína a prevzali stanovy, ktoré boli v prvej kanonickej reholi a ktoré obsahovali prísnosť, krásu a jemnosť spoločného duchovného života, čo sa zhodovalo s ich cieľom. S týmto sa však neuspokojili a pri svojich každoročných kapitulách pripojili (a pripájajú) mnoho iných rehoľných predpisov, lebo v Regule sv. Augustína nechcú prvé miesto vyhradiť len vyučovaniu a kázaniu, ale aj svätému životu.“[334] Podľa Jordána Saského bola sv. Dominkovi samotným pápežom odporúčaná už aprobovaná regula.[335] Po návrate z Ríma si bratia zvolilii RSA a pridali k nej vlastné ustanovenia v podobe LCO.[336]

Ako už bolo spomenuté, ďalšou inšpiráciou pre prvých dominikánov boli stanovy premonštrátov. Obzvlášť dobre im poslúžil najmä ich prológ vhodne korešpondujúci s ideálom prvých bratov kazateľov[337] a prejavil sa predovšetkým v prvej časti LCO, kde sa popisuje kláštorný vnútorný život.[338] Vplyv kanonického spôsobu života na konštituovanie novej rehole je badateľný aj v komunikácii cirkevných autorít s Dominikom. Až do pápežskej listiny z 21. januára 1217[339] sú prví dominikáni chápaní ako kanonici.[340] Dokonca aj v privilégiu Honoria III. z 22. decembra 1216,[341] v ktorom sa opakuje právo na užívanie kostola sv. Romana, sa uvádza, aby sa pri tomto kostole neodňateľne na večné časy uctieval Boh a Regula sv. Augustína výslovne spôsobom *ordo canonicus*.[342] Vlastné časti LCO

---

[334] „*Notandum quod constitutiones Praemonstratensium omnimo eodem modo incipiunt, et ex hoc elicitur quod verum est quod constitutiones nostrae extractae sunt ab illorum constitutionibus, cum ipsi nos praecesserint: et hoc justum fuit. Praemonstratenses enim reformaverunt et auxerunt religionem beati Augustini, sicut Cistercienses beati Benedicti religionem. Proinde beatus Dominicus et fratres sui temporis, cum non potuissent obtinere a Domino Papa secundum fervorem conceptum novam et arctam regulam, et ab hoc repulsi proposito elegissent regulam beati Augustini, non immerito cum illa regula de constitutionibus illorum qui alios illius ordinis excedebant, assumpserunt quod arduum, quod decorum, quod discerunt invenerunt in illis, si competens reputarunt. Non contenti autem illis alia multa superaddiderunt, et addere non cessant in capitulis annualibus, praerogativam ordinis beati Augustini sibi non solum doctrinae et praedicationis officio, sed et vitae merito vindicantes.*“ Opera II, s. 2 – 3.

[335] „*Auditis igitur eis super hac postulatione Romane sedis antistes hortatus est fratrem Dominicum, reverti ad fratres suos et, habita cum eis plena deliberatione, cum unanimi omnium eorum consensu regulam aliquam aim approbatam eligere quibus ecclesiam assignaret episcopus, ac demum iis exactis rediret ad papam confirmationem super omnibus accepturus.*“ MOPH XVI, Libellus, s. 46 – 47, n. 41.

[336] „*Itaque celebrato concilio revertentes, verbo domini pape fratribus publicato, mox beati Augustini, predicatoris egregii, ipsi futuri predicatores regulam elegerunt, quasdam sibi super hec in victu et ieiuniis, in lectis et laneis arctiores consuetudines assumentes.*“ MOPH XVI, Libellus, s. 46, n. 42.

[337] TUGWELL OP, Simon. *Early dominicans*, 1982, s. 21.

[338] FRANK OP, Isnard. *Der Beitrag der Orden zur Spiritualität in Spätmittelalter*, s. 102.

[339] Pozri pozn. 307.

[340] „*Ibi habere et facere possint cimiterium ad opus fratrum suorum canonicorum.*“ Toulouský prepošt udelil právo na cintorín pre komunitu okolo sv. Dominika pri kostole sv. Romana v Toulouse. MOPH XXV, n. 73, s. 68 – 69.

[341] Pozri pozn. 306.

[342] „*In primis siquidem statuentes ut ordo canonicus, qui secundum Deum et beati Augustini regulam in eadem ecclesia institutus esse, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur.*“ MOPH XXV, n. 77, s. 73.

naformulované dominikánmi v prvých desaťročiach ich existencie, približne do roku 1237, už obsahujú osobitosti novej rehole. Ide v tomto zmysle o inovatívny korpus stanov Rehole kazateľov, súčasne v niektorých ohľadoch predstavujúci akýsi vzor aj pre konštitúcie iných žobravých reholí.[343]

Vnútorná organizácia

Organizačná štruktúra dominikánov so sebou priniesla isté novinky. Bola vedená zdola a fungovala na princípoch kolegiality a subsidiarity.[344] Nositeľkou najvyššej právomoci spolu s magistrom rehole bola generálna kapitula. Tá mala dokonca právomoc ho v prípade potreby odvolať.[345] Podľa tradície sa sv. Dominik mal v roku 1206 spolu s biskupom Diegom[346] ako hosť osobne zúčastniť na generálnej kapitule cistercitov v Cîteaux,[347] a práve od cistercitov prevzali dominikáni inštitút generálnych kapitúl a vizitácií.[348] Jeho zaradením do svojich observancií zároveň uvádzali do života XII. kánon IV. lateránskeho koncilu.[349] Pre dominikánov sa inštitút generálnej kapituly stal východiskom pre tvrobu LCO, ktorých vznik nie je možné pripísať jednému autorovi. V prípade františkánov tomu bolo naopak. Autorstvo regule menších bratov je pripisované Františkovi, zostáva nemenná a nachádza sa v nej esencia františkánskej životnej cesty. V prípade dominikánov sa všetky charakteristické črty ich rehole nachádzaju v konštitúciach (ustanoveniach, nariadeniach) a sú výsledkom rozhodnutí jednotlivých generálnych kapitúl, resp. ich účastníkov.[350] Zo vzťahu každého jednotlivca v Reholi kazateľov k svojmu navyššiemu predstavenému a k LCO sa vyvinulo tzv. osobné spoločenstvo (Personenverband), čiže spôsob, akým sa každý jeden rehoľník začleňoval do celku rehoľnej inštitúcie. Osobné spoločenstvo ako forma prináležitosti k reholi sa v Reholi kazateľov mohlo právom postaviť po boku dovtedajších spôsobov organizácie, známych zo starých reholí, a v nutnej sebaobrane sa prezentovať ako oprávnený výklad starého mníšskeho ideálu.[351]

---

[343] FRANK OP, Isnard. *Der Beitrag der Orden zur Spiritualität in Spätmittelalter*, s. 103.

[344] HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 37.

[345] Aj v prípade tohto pravidla sa dominikáni inšpirovali u cistercitov. Porov. SPIEŻ OP, Jan. *Dominikáni a cisterciáci ve 13. století*, s. 49.

[346] Podľa záznamu Jordána Saského tu mal Diego dokonca od najvyšších predstaviteľov cistercitov prijať ich mníšsky habit a vziať so sebou aj skupinu mníchov, ktorí ho mali uviesť do mníšskeho spôsobu života. *„Reverens itaque in via Cistercium visitavit, ubi multorum servorum Dei conversationem intuitus, et altitudine religionis illectus assumpto ibidem habitu monachali, et aliquibus monachis, quorum instructione formam conversationis addisceret, secum addutis reverti in Hispaniam properabat, ignorans adhuc, qualem in via procurante Deo sue festinantie foret obicem habiturus.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 18, s. 35.

[347] OBERSTE, Jörg. *Der Kreuzug gegen die Albigenser*, s. 47.

[348] Humbert z Romans ku tomu poznamenal, že: *„Cistercienses omnes illius religionis in vitae austeritate, in observantiarum pulchritudine, in discerto maximae multitudinis regimine per capitula generalia, et visitationes, et hujusmodi.*“ Opera II, s. 2 – 3.

[349] *„Huiusmodi vero capitulum aliquod certis diebus continue iuxta morem Cisterciensis ordinis celebretur.*“ Can. XXII, De communibus capitulis monachorum, MOPH XXV, n. 67, s. 62.

[350] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 97.

[351] FRANK OFM, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 83.

Vďaka osobitým črtám a charizmám, ktorými sa dominikáni vyznačovali, boli ako mendikanti v protiklade k ostatným existujúcim reholiam vrcholného stredoveku charakterizovaní nasledujúcimi znakmi: 1. tvorili centrálne spravované osobné spoločenstvo, nezávislé od konkrétneho miesta a prekonávajúce izoláciu jednotlivých samostatných kláštorov (rezignácia na *stabilitas loci*), 2. vykonávali mimofarskú pastoračnú činnosť, pre ktorú získavali spôsobilosť štúdiom a pápežskými privilégiami (na spovedanie, kazateľskú činnosť a vyučovanie), 3. realizovali spoločnú kolektívnu a inštitucionalizovanú žobravú chudobu – *sine reditibus et possessionibus* (nielen jednotlivého rehoľníka, ale celého spoločenstva) zrieknutím sa stálych príjmov a spoločného vlastníctva.

Osobná príslušnosť dominikána a vôbec mendikanta k reholi bola zabezpečená sľubmi (*professio*) poslušnosti, čistoty a chudoby zloženými na regulu a konštitúcie priamo magistrovi rehole, prípadne prostredníctvom delegovaného predstaveného.[352] Spôsob, akým sa sami dominikáni definovali vo vzťahu k iným reholiam vystihol Tomáš z Cantimpré OP († 1277), sám pôvodne príslušník regulovaných kanonikov sv. Augustína v opátstve Cantimpré. V diele *Bonum universale de apibus* napísal: „Existujú tri rozličné cesty duchovného života, podľa ktorých žije klérus. Svetskí duchovní sa namáhajú pri ich štúdiách, kanonici – rehoľní i svetskí – sa venujú sláveniu Božského ofícia a mnísi a ostatníci rehoľníci využívajú všetku svoju energiu na dôsledné plnenie si rehoľných observancií. Ale bratia, tak Kazatelia ako Menší, zdá sa, v zhode s požiadavkami svojich reholí idú všetkými troma životnými cestami súčasne. Študujú s klerikmi, venujú sa bohoslužbe s kanonikmi a spoločne s mníchmi a inými rehoľníkmi praktizujú spoločný komunitný život s tým, že majú svoje vlastné observancie. Okrem tohto všetkého si zvolili život bez vlastnenia akéhokoľvek majetku. Takže milí bratia, nemusíte sa hanbiť, keď vás nazývajú gyrovagi. Vy ste v spoločnosti sv. Pavla, učiteľa národov, ktorý naplno hlásal evanjelium na ceste zo Španielska do Ilýrie. Zatiaľ čo oni [klasickí mnísi] sedia doma vo svojich kláštoroch – a dúfajme, že tak činia spolu s Máriou – vy putujete s Pavlom a vykonávate prácu, ku ktorej ste boli určení.“[353]

K štyrom najväčším žobravým reholiam[354] boli privtelené aj tzv. druhé rády, teda ich ženské vetvy prevažne prísne klauzúrované. Okrem ženskej vetvy mali tieto rehole aj svoje laické bratstvá, tzv. terciárov.[355] Najvyšší predstavený dominikánov bol volený generálnou kapitulou spočiatku na doživotie, po čase na

[352] Porov. FRANK OP, Isnard. *Die Grundlegung des intellektuellen Profils des Predigerordens in seinen Anfängen*, s. 29; FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 126; FRANK OP, Isnard. *Die Spannung zwischen Ordensleben und wissenschaftlicher Arbeit im frühen Dominikanerorden*, s. 182.

[353] Citované podľa TUGWELL OP, Simon. *Early dominicans*, s. 133 – 134.

[354] Žobravé rehole sa delia na dve skupiny: na štyri najväčšie rehole de facto v mendikantskej podobe definitívne potvrdené na II. lyonskom koncile v roku 1274 a na niekoľko malých reholí. Súčasnú kanonickú precedenciu mendikantom udelil pápež Pius V. v konštitúcii *Divina* v roku 1568 nasledovne: 1. dominikáni (*Ordo praedicatorum, OP*), 2. františkáni (*Ordo fratrum minorum, OFM*), 3. karmelitáni (*Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo, OCarm*) a 4. augustiniáni eremiti (*Ordo Fratrum Eremitarum sancti Augustini, OESA*, od roku 1969 *OSA*). Tieto štyri žobravé rehole si v dobovom kanonickom práve vyslúžili pomenovanie *quattuor ordines mendicantes de iure communi.*

[355] Porov. HUNČAGA OP, Gabriel. Žobraví mnísi – mendikantské rehole v stredoveku. In *Historická revue*, roč. XXI, č. 3, 2010, s. 48 – 59.

presne určené obdobie niekoľkých rokov, a nazývaný bol *prior ordinis*, *magister*, *magister predicationis*, *magister predicatorum*,[356] alebo *prior et magister praedicatorum*.[357] Dôraz sa kládol na prvok osobnej podriadenosti každého brata magistrovi rehole.[358] Celá rehoľa sa skladala z provincií. V ich čele stála provinčná kapitula s provinciálom, taktiež voleným provinčnou kapitulou na obdobie niekoľkých rokov.[359] Základom každej provincie boli konventy a domy, ktoré spravoval *prior*, resp. *superior*, opäť volený, resp. menovaný.[360] Každý konvent bol samostatný.[361] Neexistovali kláštory vystupujúce ako materské, príp. dcérske, podriadené opátovi materského kláštora, ako to bolo napríklad u cistercitov. Rovnako neexistoval žiadny *numerus clausus*, t. j. nijakému konventu či domu nebolo vopred určené, aké maximálne množstvo bratov v ňom môže prebývať.[362] Pokiaľ ide o počet bratov, bolo smerodajné len to, že ak bol ich počet v komunite minimálne dvanásť, šlo o konvent (*conventus*), ak bol tento počet menší, šlo o dom (*domus*).[363]

Dominikáni, a mendikanti všeobecne, zrušili vo svojich radoch existenciu tzv. konveršov[364] a v zmysle subordinácie priniesli do rehoľného života svojim spôsobom rovnosť. U dominikánov skladali všetci bratia profesiu (*professio*) a aj tí, ktorí neobdržali niektoré zo svätení a nazývali sa frátrami (*fratres*),[365] mali prístup do klauzúry a ako členovia komunitných kapitúl mali podiel na ich správe a chode.[366] Stanovy neboli dané pevne, t. j. bez možnosti prispôsobiť ich novým formám apoštolátu. Právo zmeny v stanovách prislúchalo generálnej kapitule.[367] Ustanovenia prijaté na generálnych kapitulách sa delili do troch kategórií: niekoľko základných ustanovení, ktoré nesmú byť nikdy zmenené; tie, ktoré smú byť zmenené len v prípade výnimočných okolností; a zvyšné, ktoré je možné zmeniť, ale len vtedy, ak takúto zmenu schvália tri po sebe nasledujúce generále kapituly.[368]

---

[356] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II,* s. 211.

[357] Listina prepošta Mascaronia Dominikovi z júla 1216. „*Priori et magistro Praedicatorum.*“ MOPH XXV, n. 73, s. 68. Spôsob voľby generálneho predstaveného, jeho kompetencie a zodpovednosť voči generálnej kapitule majú v dominikánskcyh LCO inšpiráciu u cistercitov. Porov. TUGWELL, Simon. Notes on the life of St. Dominic: Dominic Last years (1219 – 1221), In *AFP*, 1996, 66, Roma, s. 100 – 106.

[358] TUGWELL OP, Simon. Spiritualita dominikánov. In ENGEL OP, Ulrich (ed.). *Dominikánska spiritualita.* Košice : Vienala, 2001, s. 79.

[359] HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 44 – 45.

[360] Porov. *De electione prioris conuentualis. et institutione supprioris: secundum capitulum*. LCO 1256, DB, s. 72.

[361] Porov. *De domibus concedendis et construendis: primum capitulum*. Tamže, s. 70.

[362] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 104.

[363] „*Conuentus citra numerum duodenarium.*“ LCO 1256, DB, s. 70.

[364] Konverši (*conversi*, ale aj *serviti*) sa v monastickom prostredí kresťanského západu objavujú niekedy začiatkom 11. storočia s rozvojom pôdohospodárstva a podnikania veľkých kláštorov. Žili podľa vlastných pravidel striedajúc najmä ťažkú manuálnu prácu a modlitbu. Bývali vo vlastných ubikáciách izolovaní od mníšskej klauzúry, chóru a kapitulnej miestnosti, nosili rustikálny odev líšiaci sa od odevu profesných mníchov. Nemali žiadny podiel na správe a chode kláštorov. LE BRAS, Gabriel. *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'a nos jours*, s. 182 – 183.

[365] Dominikáni už od svojho počiatku boli prevažne klerickou rehoľou, t.j. s prevahou bratov, ktorí boli kňazi. PIEPER, Josef. *Thomas von Aquin*. München : Kösel Verlag, 1990, s. 45.

[366] LE BRAS, Gabriel. *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'a nos jours*, s. 182 – 183.

[367] Porov. HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 33 – 39.

[368] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 98.

Generálne kapituly sa konali podľa vzoru cistercitov najskôr každý rok a od rokov 1331 a 1337, keď bola prerušená tradícia každoročných generálnych kapitúl, už nepravidelne v rozmedzí od jedného do štyroch rokov.[369] Až do roku 1245 sa všetky generálne kapituly konali striedavo v Paríži a v Bologni.[370] V 13. storočí sa ich celkovo uskutočnilo 75, v 14. storočí 76, ale v 15. storočí je badať zjavný pokles ich počtu, uskutočnilo sa ich len 47. Tento trend pokračoval aj v 16. storočí, kedy sa konalo iba 28 generálnych kapitúl.[371]

Okrem generálnych kapitúl existovala u dominikánov, síce zriedkavá, ale realizovateľná platforma tzv. *capitulum generalissimum*. Šlo o špecifický druh generálnej kapituly zvolateľnej len v prípade mimoriadnych a núdzových situácií. V dejinách rehole sa od roku 1216 uskutočnili len tri takéto kapituly v rokoch 1228 a 1236 v Paríži a v moderných dejinách v roku 1968 v River Forest v USA. Rozhodnutia prijaté na *capitulum generalissimum* mali automaticky váhu konštitúcie bez toho, že by ich museli prijať tri po sebe nasledujúce kapituly.[372]

Žobravá chudoba

Na prvých generálnych kapitulách sa popri rýchlej expanzii ako veľmi dôležitá javila aj otázka chudoby. Išlo o úplnú chudobu podľa vzoru apoštolov (*paupertas evangelica*), čiže zrieknutie sa všetkých majetkov. Nebolo to jednoduché ani legislatívne, pretože už v listine, ktorou biskup Fulko roku 1215 potvrdil rehoľu na území svojej diecézy, priznáva novému spoločenstvu „polovicu z tretiny desiatkov, od všetkých farských kostolov, ktoré sú v našej právomoci, ktorá bola určená na výzdobu a udržiavanie kostolov."[373] Tým boli bratia v otázke živobytia odkázaní na to, čo dostanú od diecézy. Takáto závislosť bola pre novú rehoľu neprípustná, a preto sa generálna kapitula v Bologni rozhodla majetku v toulouskej diecéze zriecť s tým, že dominikáni budú rehoľou žobravou, že nikdy nebudú vlastniť statky a ani v budúcnosti nebudú mať žiadne dôchodky.[374] Okrem toho si jej zakladateľ želal, aby jeho duchovní synovia žili len z almužien,[375] k čomu sám dával príklad žobraním.[376]

Chudobu a žobranie nechápali dominikáni ako „klasické", ale ako určitú formu odmeny za odvedenú prácu – za apoštolát, pastoráciu, kazateľskú a univerzitnú činnosť. O niekoľko desaťročí neskôr zdôvodňoval takýto prístup dominikánsky teológ a autor Teologickej sumy sv. Tomáš Akvinský († 1274), keď napísal:

---

[369] Porov. *Hec sunt acta capituli generalis celebrati apud Victoriam anno Domini · M° · CCC° · XXXI°*. DB, s. 1457.

[370] V roku 1245 sa konala generálna kapitula v Kolíne nad Rýnom. DB, s. 234.

[371] HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 92.

[372] HOYER OP, Wolfram. *Jordan von Sachsen: Von den Anfängen des Predigerordens*, s. 222.

[373] *„…medietatem tertie partis decime que asignata est ornamentis et fabrice ecclesiarum omnium parrochialium ecclesiarum que in nostra potestate sunt."* MOPH XXV, n. 63, s. 57.

[374] *„Tunc etiam ordinatum est, ne possessiones vel reditus de cetero tenerent fratres nostri, sed et iis renuntiarent, quos habuerant in patribus Tholosanis.*" MOPH XVI, Libellus, n. 87, s. 67.

[375] *„Et volebat et dicebat fratribus, sicut sepe audivit, quod de elemosinis viverent.*" MOPH XXV, Testimonium fratris Pauli Veneti, n. 42, s. 162.

[376] *„Item dixit, quod vidit ipsum fratrem beatum Dominicum quandoque euntem hostiatim querendo elemosinas et recipere panem sicut pauper.*" Tamže, s. 161.

„Niekedy je lepšie pracovať rukami, inokedy zase nie. Pokiaľ manuálna práca nevzďaľuje od nejakého užitočnejšieho diela, tak je lepšie pracovať rukami. Ak však manuálna práca bráni v diele užitočnejšom, je lepšie od nej upustiť, ako to vysvitá z príkladu apoštolov, ktorí ustali v práci, akonáhle prišiel čas vhodný na kázanie. A manuálna práca znamená celkom určite veľkú prekážku skôr pre rodených kazateľov ako pre apoštolov, ktorým to, čo majú kázať, bolo dané inšpiráciou, zatiaľ čo moderní kazatelia sa musia na kázne pripravovať neustálym štúdiom. Tak je verejnou úlohou venovať sa čítaniu a učiť sa alebo vyučovať v škole, ako si počínajú majstri a žiaci náboženskí a svetskí. Obdobne je pre niekoho verejnou úlohou zaoberať sa Božím slovom a verejne kázať ľudu. Tí, ktorí tieto duchovné činnosti vykonávajú ako verejnú službu, právom prijímajú od veriacich za svoju prácu potraviny, lebo konajú všeobecne užitočné dielo."[377]

Chudoba, ako určitá forma oslobodenia od povinností starať sa o materiálne statky bola u dominikánov zároveň prostriedkom ako získať viac času a energie na dôležitejšiu činnosť – štúdium a kázanie.[378] Z tohto dôvodu, a po skúsenostiach s cistercitskými legátmi i s vlastnou kazateľkou činnosťou, sa bratia zriekli obdržaných donácií vo Francúzsku, ktoré dali cistercitským mníškam. Tých, ktoré sa nachádzali na iných územiach, sa zriekli v prospech iných komunít, ako nás o tom informuje Dominikov súčasník a svedok v jeho kanonizačnom procese, Ján Hispánsky.[379] Prijatím takejto mendikantsky chápanej chudoby dominikáni v tejto oblasti de facto opustili nielen cistercitský, ale aj premonštrátsky model *vita communis*.[380]

V praxi to bolo ale zložitejšie, pretože už pred príchodom žobravých reholí bolo obyvateľstvo urbanizovaných oblastí zvyknuté na pôsobenie najrozličnejších potulných kazateľov evanjelia a divokých prorokov nedbalého zovňajšku.[381] Žobranie duchovných nebolo v súlade s vtedajším kánonickými zvyklosťami[382] a v mestskej spoločnosti, v ktorej neustále rástol záujem o pozemské statky a práca sa stala kritériom spoločenskej prestíže, sa život v chudobe a z almužien nezaobišiel bez komplikácií. Dovtedajšie chápanie chudoby u tradičných autarkných reholí si nevedelo predstaviť život spoločenstva bez pevného majetkového základu. Aj títo mnísi skladali sľuby čistoty, chudoby a poslušnosti. Jednalo sa však o chudobu individuálnu, čo nevylučovalo kolektívne vlastníctvo.[383] Naproti

---

[377] BROCCHIERI, Mariateresa. *Intelektuál*, s. 167.

[378] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 93

[379] „*Frater Dominicus laboravit et fecit, quod fratres ipsius ordinis dimitterent et contemnerent omnia temporalia, et insisterent paupertati, et non equitarent, et viverent de elemonsis et nichil secum in via portarent. Et ita date fuerunt possessiones de Francia monialibus ordinis Cisterciensium et alie aliis. Et ut fratres fortius intenderent studio et predicationibus, voluit dictus frater Dominicus.*" MOPH XVI, Testimonium fratris Iohannis Hispani, n. 26, s. 144.

[380] SPIEŻ OP, Jan. *Dominikáni a cisterciáci ve 13. století*, s. 50.

[381] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 240.

[382] KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 35.

[383] O kolektívnom bohatstve veľkých benediktínskych, cistercitských či premonštrátskych kláštorov je na tomto mieste zbytočné sa zmieňovať. Len v opátstve Cluny dokázalo v prvej polovici 12. storočia asi 300 tamojších mníchov prestravovať ročne viac ako 17 000 návštevníkov vrátane servírovania mäsa, čo bez značného hospodárskeho a ekonomického zázemia bolo nemožné. DINZELBACHER, Peter. *Europa im Hochmittelalter 1050 – 1250*, s. 99; ANGENENDT, Arnold. *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, s. 55. V samotnej RSB sa výslovne objavuje požiadavka autarknosti a text predpisuje,

tomu u dominikánov (aspoň v prípade prvých generácií) išlo o chudobu kolektívnu. Dominik ju chápal ako celkový zámer apoštolského života a zároveň ako zdroj nezávislosti, slobody a mobility.[384] S potrebnou mierou pochopenia sa Rehoľa kazateľov v otázke chudoby stretla aj u pápeža Honoria III. Ten 12. decembra 1219 vydal bulu, ktorou potvrdil reholi žobravú chudobu a naplnil ich pôvodné predstavy. Zároveň poodhalil jej ďalší rozmer, keď uvádza: „Aby v dobrovoľnej chudobe uskutočnovali službu kazateľstva pre spásu mnohých iných. Nedostatky a útrapy, ktoré budú musieť [bratia] pri vykonávaní tejto služby znášať, budú uznané ako zadosťučinenia za hriechy."[385]

V otázke chudoby mali dominikáni šťastie, že sa im podarilo vyhnúť konfliktu s cirkvou, do akého sa s pápežstvom dostali františkánski spirituáli. Hoci možno skonštatovať, že pre dominikánov bola chudoba chápaná skôr v zmysle prostriedku ako cieľa, táto skutočnosť medzi bratmi rezonovala po celý stredovek, najmä v súvislosti so zabezpečovaním prostriedkov pre štúdium.[386] Potreba venovať sa štúdiu postupne znižovala nároky na radikálnu chudobu, čo už v druhej polovici 13. storočia viedlo k existencii tzv. *personae interpositae*. Tieto osoby na seba preberali úlohu prostredníka medzi donátorom a konventom. Oficiálne vlastnili majetok, z ktorého sa zaviazali poskytovať konventom dobrovoľné príspevky.[387] Napokon pápež Sixtus IV. († 1484) udelil bratom kazateľom dovolenie vlastniť majetok.[388] Vo svojej dobe prísne zachovávaná chudoba dokonale poslúžila požiadavkám apoštolátu mendikantov, hoci sa nevyhli uštipačnej kritike a výsmechu z pokrytectva.[389]

Veľký význam takto prežívanej chudoby (minimálne v prvých desaťročiach existencie rehole) spočíval aj v tom, že dala prednosť rozdávaniu a odriekaniu. Rozhodnutie pre chudobu malo aj praktický význam. Dominikáni nahradili manuálnu prácu štúdiom,[390] apoštolátom, poskytovaním duchovnej starostlivosti[391] a rôznymi formami pomoci núdznym v budovách podobných hospicom.[392] Keďže kláštory a domy mendikantov boli zväčša situované v tesných priestoroch miest ohraničených hradbami a súčasne nedisponovali potrebnými poľnohospodárskymi plochami na dopestovanie dostatočného množstva potravín, boli žobraví re-

---

že každý kláštor má byť podľa možností nadimenzovaný tak, aby sa všetko potrebné – voda, mlyn, záhrada, dielne – nachádzalo v obvode kláštora, aby mnísi nemuseli vychádzať von, pretože to ich dušiam vôbec neprospieva. „*Monasterium autem, si possit fieri, ita debet constitui, ut omnia necessaria, id est aqua, molendinum, hortum vel artes diversas intra monasterium exerceantur, ut non sit necessitas monachis vagandi foris, quia omnino non expedit animabus eorum.*" Regula sancti Benedicti, LXVI, De hostiariis monasterii, 6 – 7.

384 KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 34 – 35.

385 „*In voluntarie paupertatis officium gerere predicandi pro aliorum salute multis. Indigentias et labores quos passuri estis pro huiusmodi officio exercendo vobis pro satisfactione vestrorum iniungimus peccatorum.*" MOPH XXV, n. 111, s. 116.

386 TUGWELL OP, Simon. *Spiritualita dominikánov*, s. 79.

387 Porov. FRANK OP, Isnard. Mendikanten. In BRANDMÜLLER, Walter. (ed.). *Handbuch der bayerischen Kirchengeschichte*. München : Eos Verlag, 1999, s. 575.

388 TUGWELL OP, Simon. *Spiritualita dominikánov*, s. 79.

389 LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 103.

390 BROCCHIERI, Mariateresa. *Intelektuál*, s. 166.

391 Porov. FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 126.

392 FRANK OP, Isnard. *Mendikanten*, s. 571.

hoľníci chtiac-nechtiac odkázaní na rozličné formy darov a almužien. Z tohto dôvodu boli v klauzúrach mendikantov potlačené hospodárske prvky.

Priemerný počet rehoľníkov v kláštoroch býval rôzny, v závislosti od samotného poslania komunity, stupňa urbanizácie tej ktorej lokality a zázemia nevyhnutného na zabezpečenie každodenného chodu kláštora.[393] Menšie, priemerne veľké, mali menej ako 30 bratov, tie väčšie niečo vyše 30 bratov a tie s počtom 50 – 100 bratov sa na konci 13. storočia nachádzali predovšetkým vo väčších a univerzitných mestách, prípadne tam, kde mala rehoľa generálne štúdium.[394] Okolo sto bratov malo byť napríklad v komunitách v Narbonne, Tours, Montpellier, Bristole, Kolíne, Oxforde, Lisabone či Besançone.[395] Pravdepodobne najpočetnejšou komunitou dominikánov bol konvent v Paríži, kde už v roku 1219 pôsobilo približne tridsať bratov[396] a o dva roky neskôr, v roku 1221, tu už malo pobývať približne sto bratov. Ich počet na prelome 13. a 14. storočia mal dosiahnuť takmer tri stovky.[397]

2. 4. Prienik do Európy

Už počas riešenia doktrinálnych záležitostí začala rehoľa nenápadne expandovať do celej Európy. Začiatkom expanzie nového rehoľného spoločenstva sa stal rok 1217, konkrétne 15. august, deň slávenia Nanebovzatia Panny Márie. V lete tohto roku, napriek protestom grófa Šimona z Montfortu, arcibiskupa z Narbonne a biskupa z Toulouse, rozposlal Dominik svoje malé spoločenstvo[398] do veľkých miest vtedajšieho európskeho kresťanstva.[399] Hŕstka siedmich bratov sa od sv. Romana v Toulouse vydala do Paríža. Podľa Jordána Saského tam ako prví dorazili 12. septembra Matúš, Bertrand a rodný brat sv. Dominika, Mannes (Mames). O tri týždne neskôr dorazili aj ďalší štyria bratia.[400] Už v roku 1218 tu vznikla

---

[393] Priemerný počet bratov v jednom kláštore sa pre obdobie okolo roku 1300 odhaduje vo Francúzsku a Anglicku okolo 25. Porov. EMERY, W. Richard. *The Friars in Medieval France*. London; New York : Columbia University Press, 1962, s. 4 – 5, pozn. 7. K iným, nemenej zaujímavým, výsledkom dospeli bádatelia v Anglicku a na území provincie Teutonia. V tretej štvrtine 13. storočia odhadujú priemerný počet dominikánov na jednu komunitu v týchto provinciách zhodne na 37. Napr. Bristol 106, Oxford 77, Cambridge 60, Hamburg 15, Bazilei 42, Colmar 30. FREED, B. John. *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, s. 119; HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 274.

[394] Porov. BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*, s. 22.

[395] Porov. HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order I*, s. 280.

[396] „*Inde venit Parisius anno domini MCCXIX, ubi fratrum fere triginta congregationem invenit.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 59, s. 53.

[397] BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*, s. 22. W. Hinnebusch sa domnieva, že v Paríži v tom čase pôsobilo cca 250 – 300 bratov. HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order I*, s. 280.

[398] Podľa Jordána Saského k Dominikovi v roku 1216 patrilo asi 16 bratov. „*Erant autem tunc fratres numero circiter XVI.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 44, s. 47.

[399] „*Et invocato sancto spiritu convocatisque fratribus dixit hoc esse sui cordis propositum, ut omnes eos licet paucos per mundum transmitteret, nec iam ibi.*“ Tamže, n. 47, s. 48.

[400] „*Missi sunt quoque Parisius frater Mattheus, electus abbas, cum fratre Bertrando qui postmodumfuit prior provincialis Provincie, vir existens sanctitatis magne et rigoris circa se ipsum inexorabilis, quoniam sue carnis erat mortificator acerrimus, et magistri Dominici sibi formam et exemplar in multis imbiberat, cui*

komunita v darovanej Kaplnke sv. Jakuba pri Orleánskej mestskej bráne.[401] Spojením sakrálneho priestoru sv. Jakuba a domu, darovaného dominikánom v roku 1221 dekanom od Sv. Quentina Jánom Barastrom, získali bratia potrebné zázemie na pôsobenie v kľúčovom meste latinskej vzdelanosti.[402] Ďalšími miestami boli Bologna,[403] Orleáns,[404] neskôr Montpellier[405] a ešte bližšie neurčené miesta v súčasnom Španielsku.[406] Tieto sa v roku 1219 ukázali byť Madridom a Segoviou.[407] Zakrátko prenikli prví jednotlivci z Rehole kazateľov aj na územie rímskeho cisárstva a v roku 1221 aj do Anglicka.[408] Tu boli prvými dominikánskymi destináciami Londýn a Oxford.[409] O týchto dvoch dôležitých komunitách Rehole

---

etiam aliquando comes itineris sui fuit. Ii, inquam, sunt destinati Parisius cum literis summi pontificis, ut ordinem publicarent; et cum eis alii duo fratres ad studium, frater Johannes videlicet de Navarra et frater Laurentius Anglicus, cui, antequam Parisius ingrederentur, multa ex iis, que circa fratres postmodum acciderunt Parisius, videlicet de habitatione et situ domorum, de receptione multorum fratrum, a domino revelata sunt, prout ipse predixit et rei postmodum probavit eventus. Seorsum autem ab iis frater Mames, uterinus frater magistri Dominici, et frater Michael Hispanus, habentes secum conversum Normannum, cui nomen Oderius.“ Tamže, n. 51, s. 49 – 50; „*Ii omnes Parisius sunt transmissi, sed novissimi tres agentes celerius citius pervenerunt, ingressi Parisius pridie Idus Septembris, quos post trium septimanarum spatium subsecuti sunt alii supradicti. Conduxerunt autem sibi domum iuxta hospitale beate Marie virginis ante fores Parisiensis episcopi.*“ Tamže, n. 52, s. 50.

[401] „*Item dixit, quod cum esset cum dicto fratre Dominico apud Tholosam in conventu ecclesie supradicte, ipse frater Dominicus contra voluntatem comitis Montis fortis et archiepiscopi Narbonensis et episcopi Tholosani et quorundam aliorum prelatorum misit hunc testem, quamvis invitum, Parisius cum quinque fratribus clericis et uno converso, ut studerent et predicarent et conventum ibi facerent. Et dum ipse testis et socii studerent Parisius, data fuit ei et sociis a magistro Iohanne decano sancti Quintini tunc regente in theologia Parisius et ab universitate magistrorum et scolariorum Parisiensium ecclesia sancti Iacobi, posita in porta Aurelianensi.*“ MOPH XVI, Testimonium fratris Iohannis Hispani, n. 26, s. 144. Ide o Jána de Barastre stojaceho na čele jednej z katedier teológie v rokoch 1213 – 1226. GLORIEUX, Palémon. *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIII^e^ siècle – I*, s. 274 a tabuľky. Jordán Saský darovanie domu datuje na 6. augusta a opisuje ho nasledovne: „*Anno domini MCCXVIII, data est fratribus domus sancti Jacobi, quamvis nondum absolute, a magistro Iohanne, decano sancti Quintini, et ab universitate Parisiensi, ad instantiam precum domini pape Honorii, quam intraverunt ad habitandum VIII Idus Augusti.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 53, s. 50.

[402] Dom bol pôvodne asi jonahitským špitálom (*fratres hospitales*) situovaný pri kostole sv. Štefana, v blízkosti dvoch brán neďaleko východu z mesta (*Ego Johannes, decanus Sancti Quintini, notum facimus omnibus presentem paginam inspecturis quod pro salute anime nostre quicquid iuris habemus vel habere videmur in loco nostro qui est Parisius coram Sancto Stephano ad manum dextram, inter duas portas proximas exitu civitatis sicut vie communes ambiunt*). Darovacia listina bola vydaná 3. mája 1221 v kaplnke sv. Jakuba (*in capella Sancti Jakobi, anno Incarnationis dominice MCCXXI*). MOPH XXV, n. 160, s. 160 – 161; CHUP I, n. 43, s. 100.

[403] „*Anno domini MCCXVIII, circa principium, missi sunt a Roma per magistrum Dominicum fratres Bononiam,videlicet frater Iohannes de Navarra et quidem frater Bertrandus, postmodum vero frater Christianus cum fratre converso, qui moram facientes Bononie magnam perpessi sund ibidem paupertatis angustiam.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 55, s. 51.

[404] „*In ipso etiam anno missi sunt Aurelianis quidam iuvenes fratres et simplices, qui et ipsi tamquam parva quedam semina futuri postmodum uberioris germinis principium extitetur.*“ Tamže, n. 54, s. 51.

[405] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 256.

[406] „*Et tunc alios etiam misit in Hispaniam, et similia eis dicebat et precipiebat.*“ MOPH XVI, Testimonium fratris Iohannis Hispani, n. 26, s. 144.

[407] „*Anno eodem perrexit in Hispaniam magister Dominicus, ibique duabus domibus instauratis una apud Madrid, altera vero apud Segobiam.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 59, s. 53.

[408] V lete roku 1221 pristála v Doveri skupina trinástich dominikánov a začala svoju činnosť v Anglicku. RÖHRKASTEN, Jens. The Mendicant Houses of Medieval London 1221 – 1539. In *Vita Regularis*, Band 21, Münster : LIT Verlag, 2004, s. 21.

[409] LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 256.

kazateľov v Anglicku nás informujú aj pramene františkánskej proveniencie, konkrétne Tomáš z Ecclestonu, ktorý píše o príchode prvých františkánov do Londýna a Oxfordu v roku 1224, a uvádza, že tam našli už etablované komunity dominikánov s tým, že tu dokonca nejaký čas pobývali.[410]

Prví dominikáni sa vydávali na cesty s neistotou a s vedomím, že vzhľadom na stredoveké možnosti šírenia informácií sa o výsledku misie mohol zakladateľ dozvedieť najskôr o niekoľko týždňov. Dominik vyslal takmer každého, koho mal, a zaiste si bol vedomý toho, že čím skôr sa jeho spolubratia dostanú do popredných miest, tým to bude pre šírenie rehole lepšie. Po uskutočnení prvej misie sa on sám už po štvrtýkrát vydal do Ríma, aby sa pokúsil od pápeža získať univerzálne privilégeium pre kázanie na celom svete, čo sa mu aj začiatkom roku 1218 podarilo.[411]

V zaalpskom prostredí sa prvým miestom pôsobenia dominikánov stal korutánsky Friesach, kam mali prví bratia prísť už roku 1217. Podľa *Annales Frisacenses* tu došlo k formálnemu založeniu dominikánskej komunity 27. decembra toho istého roku,[412] čo je zároveň prvá fundácia na nemecky hovoriacom území. Dôvodom, prečo sa tu rehoľníci usídlili, nebola okamžitá stavba kláštora, ale vybudovanie záchytného bodu, východzej misijnej stanice pre ďalšie šírenie do nemeckého priestoru, Čiech a Moravy, Poľska a Uhorska.[413] Rehoľa sa podobným spôsobom šírila aj v iných oblastiach. V začiatkoch jej existencie spravidla nešlo o okamžité vybudovanie kompletných kláštorov s priľahlými svätyňami, ale o čo najrýchlejšie rozšírenie. V mestách, kam bratia prišli, prebývali v provizórnych podmienkach, v darovaných domoch a kostoloch. Tak to bolo napr. v Toulouse u sv. Romana,[414] v Paríži u sv. Jakuba,[415] v Prahe u sv. Klimenta,[416] v Krakove u sv. Trojice,[417] vo Vroclavi u sv. Vojtecha atď.[418] Až po nejakom čase strávenom

---

[410] „Keď prišli do Londýna prví štyria hore menovaní bratia, odobrali sa k bratom kazateľom a tí ich vľúdne prijali. Zostali tam dva týždne a jedli a pili to, čo im predložili, akoby boli skutočnými členmi ich spoločenstva. Potom si prenajali dom v Cornhille…Krátko pred sviatkom Všetkých svätých sa vydal brat Richard z Ingworthu a brat Richard z Devonu do Oxfordu, kde boli rovnakým spôsobom a s láskou prijatí bratmi kazateľmi: jedli v ich refektári a spali v ich dormitóriu osem dní, akoby patrili do konventu. Potom si prenajali dom vo farnosti sv. Ebba.“ Františkánské prameny II, Tomáš z Ecclestonu, O příchodu Menších bratří do Anglie, s. 48.

[411] KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 14. K privilégiu porov. pozn. 317.

[412] LANG OP, Raymund. Die Dominikanerkirche zu Friesach. Klagenfurt : Verlag Carinthia, 1960, s. 3 – 4.

[413] Porov. SPIEŻ OP, Jan. Friesach na trasie podróży św. Jacka i jego hagiografia. In *Colloquia medievalia Pragensia 3*, Historia monastica I, Praha : CMS AV ČR, 2005, s. 255 – 266.

[414] KOUDELKA OP, Vladimír. *Dominik – zvěstování Božího slova*, s. 29.

[415] Podľa svedectva Jordána Saského dorazili prví bratia do Paríža 12. septembra 1217 a do vlastných priestorov u sv. Jakuba sa nasťahovali až 6. augusta 1218, čiže takmer jedenásť mesiacov účinkovali v meste v provizórnych podmienkach. „*Ii omnes Parisius sunt transmissi, sed novissimi tres agentes celerius citius pervenerunt, ingressi Parisius pridie Idus Septembris*.“ a „*Anno domini MCCXVIII, data est fratribus domus sancti Iacobi, quamvis nondum absolute, a magistro Iohanne, decano sancti Quintini, et ab universitate Parisiensi, ad instantiam precum domini pape Honorii, quam intraverunt ad habitandum VIII Idus Augusti*.“ MOPH XVI, Libellus, n. 52 a 53, s. 50.

[416] ČERNUŠÁK, Tomáš – PROKOP, Augustin – NĚMEC, Damián. *Historie dominikánů v českých zemích.* Praha : Krystal OP, 2001, s. 21 – 22.

[417] SZYMA, Marcin. Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. In *Ars vetus et nova,* tom. XV, Kraków : Universitas, 2004, s. 16.

[418] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Dominikanie polscy na Śląsku v XIII. xieku*. Lublin : Towarzystwo naukowe,

na mieste a po nadviazaní prvých kontaktov sa bratia udomácnili. Novostavby alebo prestavby kláštorov a svätýň hradili z almužien a z milodarov. Stávalo sa, že značnú časť nákladov niesol biskup, v diecéze ktorého sa rehoľa usadila, mesto ako také alebo bohatá rodina, ktorá si v novovybudovanom kostole chcela založiť rodinnú hrobku.[419]

Situácia v spomínanom Friesachu môže určitým spôsobom poslúžiť ako modelová, aj keď každá oblasť Európy, každé mesto, mali špecifické podmienky. Po trojročnom pôsobení dominikánov v meste bol politický, kultúrny, sociálny a náboženský život povznesený natoľko, že sa salzburský arcibiskup Eberhard II. († 1246) rozhodol rehoľníkov usadiť vo Friesachu natrvalo. V roku 1220 získali stavebné miesto po cistercitoch, ktorých budovy zničil požiar. S výstavbou nových budov sa začalo roku 1251 a úplne dokončené boli roku 1309.[420] Friesach bol v tom čase súčasťou Teutónskej provincie, pričom hranice vtedajších provincií sa dnes dajú určiť len približne.[421] Neboli stále a v priebehu niekoľkých desaťročí sa mohli zmeniť aj viackrát.

Z Friesachu sa potom rehoľa šírila ďalej na sever. Už roku 1221 vznikol kláštor v Kolíne,[422] v roku 1224/1225 v Magdeburgu[423] (tu sa konala aj prvá provinčná kapitula teutónskej provincie a prvým provinciálom sa stal brat Bernard).[424] Do roku 1230 bolo na nemeckom území fundovaných 17 komunít, v roku 1273 už 49.[425] Pod správu tejto provincie v tom čase spadalo rozľahlé územie zodpovedajúce súčasnému Nemecku, Rakúsku, Holandsku, Belgicku a Švajčiarsku. Z teutónskej provincie sa dominikáni vydali do Škandinávie. Tu sa po neúspešnom pokuse v roku 1220 podarilo založiť prvý kláštor v biskupskom meste Lund až roku 1223 a do roku 1229 boli založené kláštory v Ribe (Dánsko), vo Visby na ostrove Gotland, ďalej v sídle arcibiskupstva v nórskom Nidarose (Trondheim), v Pobaltí v Revale (Tallin)[426] a v roku 1249 vo fínskom Åbo.[427] Korutánsky Friesach bol východiskovým bodom pre expanziu rehole aj do Uhorska. Podľa *Historia FF. Praedicatorum in Dania* sa tu v roku 1220 na svojej ceste z Bologne mal zastaviť aj prvý provinciál Uhorskej provincie Pavol Uhorský (*Paulus de Hungaria*, *Paulus Hungaricus*) so spoločníkmi.[428]

1956, s. 52.

[419] Ako príklad môže poslúžiť Oxford, kde nesmierne vysoké náklady pomáhali znášať miestny biskup a grófi z Oxfordu Walter Mauclerc a Isabela de Bulbec. SOMMER-SECKENDORFF, Ellen. *Studies in the life of Robert Kilwardby OP*, s. 32 – 33.

[420] LANG OP, Raymund. *Die Dominikanerkirche zu Friesach,* s. 3 – 4.

[421] Pre rozlohou istú dobu najväčšiu provinciu Teutonia sa hranice odhadujú v líniách Stralsund – Chur a Bruggy – Riga. GERWING, Manfred. *Theologie im Mittelalter*, s. 132.

[422] DIETMAR, Carl. Das mittelalterliche Köln. Köln : J. P. Bachem Verlag, 2004, s. 85.

[423] SCHEEBEN OP, Heribert. *Jordan der Sachse*. Vechta in Oldenburg : Albertus Magnus Verlag, 1937, s. 124.

[424] Tamže.

[425] FREED, B. John. *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, s. 22 a 119.

[426] Porov. WALZ OP, Angelus. *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*. Roma : Pontificium Athenaeum Angelicum, 1948, s. 154 – 155.

[427] HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 78.

[428] „*Hic primum constituit ire in Ungariam cum fratre Paulo; hic prior erat cuiusdam domus illius regni. Sed cum venissent in Frisacum in Theuthonia, invenerunt fratres illius domus solatio sacerdotis destitutos... Unde prior Paulus, fratribus compatients, reliquit eis pro priore et sacerdote fratrem Salomonem. Ipse*

Na Pyrenejskom polostrove po konventoch v Madride (vybudovaný pre dominikánske mníšky) a Segovii, založených ešte za Dominikovho života, nasledovali v roku 1221 fundácie v Palencii a Barcelone[429] a do roku 1230 pribudli konventy aj v mestách ako Santiago de Compostela, Zamora, Toledo, Burgos a Salamanca.[430] Pravdepodobne ešte počas Dominikovho pobytu v Paríži v roku 1219[431] došlo k založeniu komunít v Lyone, Limoges a Remeši, ku ktorým sa o rok neskôr pripojil aj Montpellier.[432] V Itálii popri Bologni a Ríme patrili medzi najstaršie dominikánske kláštory predovšetkým tie v Lombardii a Toskánsku, konkrétne v Miláne, Bergame, Verone, Florencii a Piacenze.[433] Po prieniku na Britské ostrovy v roku 1221 vznikli krátko po prvých komunitách v Londýne a Oxforde ďalšie (pozn. 408 a 409), pričom v tretej štvrtine 13. storočia tu existovalo už 43 kláštorov.[434] Rýchlemu šíreniu novej rehole mohol určitým spôsobom napomôcť aj X. kánon IV. lateránskeho koncilu, vyzývajúci biskupov, aby ustanovovali vo svojich diecézach vhodných kazateľov.[435] Z tohto dôvodu niektorí biskupi sami žiadali kúriu, aby mohli v čo najkratšom čase udomácniť vo svojej diecéze Rehoľu kazateľov.[436] Ešte pred smrťou svojho fundátora v roku 1221 sa mladá rehoľa stihla rozrásť na 8 provincií potvrdených druhou generálnou kapitulou s približne 60 kláštormi.[437]

Vrcholný stredovek – epocha mendikantov

Pod vplyvom zvyšujúceho sa počtu bratov i kláštorov dochádza v reholi po roku 1300 k ďalším deleniam veľkých provincií, keď sa už na generálnych kapitulách v Paríži v roku 1228[438] a v Lucce roku 1288 prerokúvali návrhy na rozdelenie

---

autem in Ungariam est profectus ... .“ Citované podľa PFEIFFER, Nikolaus. *Die ungarische Dominikanerordenprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241 – 1242*, s. 21, pozn. 29. Porov. DEKAŃSKI, Dariusz. *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999, s. 50 – 51.

[429] Porov. WALZ OP, Angelus. *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*, s. 127.

[430] VOSE, Robin. Dominicans, Muslims and Jews in the medieval crown of Aragon. In MCCKITTERICK, Rosamond (ed.). *Cambridge Studies in Medieval Life and Thought – Fourth Series*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, s. 63.

[431] BEDOUELLE OP, Guy. *Dominikus – von der Kraft des Wortes*, s. 84.

[432] EMERY, W. Richard. *The Friars in Medieval France*, s. 70, 74. 91 a 105.

[433] HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order I*, s. 66.

[434] HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 274.

[435] „*Unde praecipimus tam in cathedralibus quam in aliis conventualibus ecclesiis viros idoneos prdinari, quos episcopi possint coadiutores et cooperatores habere non solum in praedicationis officio, verum etiam in audiendis confessionibus et poenitentiis iniungendis.*“ Can. X, De praedicatoribus instituendis, MOPH XXV, n. 67, s. 61

[436] Niektorí zase vyvinuli nemalé úsilie o to, aby príchod a začatie pastoračnej činnosti dominikánom maximálne uľahčili. Porov. pozn. 460 – 464.

[437] „*Secundum generale capitulum est Bononie per beatum Dominicum celebratum. In quo fundatis per orbem · lx · circiter conventibus. dicti conventus per. viii · provincias sunt distincti. scilicet Hyspaniam. Provinciam. Franciam. Lombardiam. Romanam provinciam. [Ungariam. Theutoniam]. Angliam.*“ DB, s. 172.

[438] Na tejto generálnej kapitule boli založené nové provincie: poľská, škandinávska, grécka a Svätá Zem. „*Anno domini · m° · cc° · xxviii° · celebratum fuit a prefato magistro Iordane; primum capitulum generalissimum Parisius. In quo capitulo; · viii · prefatis provinciis per beatum Dominicum institutis; · iiiior · fuerunt superaddite scilicet Polonia. Dacia. Grecia. et Terra sancta.*“ Tamže, s. 173.

Hispánskej, Rímskej, Provensálskej, Lombardskej a Poľskej provincie.[439] V roku 1301 vznikla vyčlenením z Poľskej Česká provincia,[440] z Hispánskej Aragónska[441] a oddelením od Teutónskej, v tom istom roku, Saská.[442] Do tohto rozdelenia bola Teutónska provincia najväčšou čo do rozlohy i počtu komunít v celej reholi a mala takmer 100 kláštorov. Podľa odhadov J. Kłoczowského za Teutóniou nasledovali provincie Anglická s 89 kláštormi, Lombardská s asi 62, Francúzska s 58, Poľská (ešte pred rozdelením) s 54, Provensálska s asi 52, Hispánska s necelými 50 a Dánska takmer s 30 kláštormi.[443]

V tomto ukazovateli boli medzi západnou a stredovýchodnou Európou badateľné rozdiely, ktoré boli podmienené stupňom urbanizácie. Väčšina miest v 13. storočí vznikla na západ od Labe, alebo na hornom Dunaji a v Anglicku. Len na niektorých miestach prekročila líniu Viedeň – Lübeck.[444] Pochopiteľne aj v jednotlivých provinciách jestvovali rozdiely. Veľmi viditeľné boli napríklad v Poľskej provincii. Približne dve tretiny kláštorov založených pred rokom 1300 vznikli v jej urbanisticky najrozvinutejších častiach, v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Len zvyšná jedna tretina pripadla na celé Malopoľsko, Veľkopoľsko, Mazovsko, Pomoransko a Prusko.[445] Pre zaujímavosť možno uviesť odhad, podľa ktorého v tomto období pripadlo na jedného žobravého rehoľníka z radov dominikánov, augustiniánov a františkánov v Poľsku 1250 a v Anglicku asi 560 obyvateľov.[446]

Pre porovnanie, čo sa týka pomeru rozšírenia dominikánov a františkánov,[447] tak napríklad na nemecky hovoriacom území v polovici 13. storočia bolo

---

[439] „*Item hanc. In eodem capitulo. in fine addatur sic · v · provincie. scilicet. Hyspania. Provincia. Lombardia. Romana provincia. Polonia dividantur. ita quod quelibet earum dividatur in duas.*“ Tamže, s. 710.

[440] „*Item hanc. Quod provincia Polonie dividatur et dividimus ipsam in duas. ita quod Polonia sit una provincia. et vocetur provincia Polonie. et teneat locum in dextro choro; post provinciam Theotonie. Boemia vero et Moravia sint alia provincia. et vocetur provincia Boemie. et teneat locum in sinistro choro; post provinciam Terre sancte.*“ Tamže, s. 872.

[441] „*Confirmamus has constituciones. Quod provincia Hyspanie dividatur. et dividimus eam in duas. ita quod Castella. Legio. Gallexia. et Portugallia; sint una provincia. et vocetur provincia Hyspanie. et teneat primum locum a dextris. Aragonia vero et Cathalonia et Navarra; sint alia provincia. et vocetur provincia Aragonie. et teneat locum in dextro choro; post provinciam Grecie.*“ Tamže, s. 872.

[442] „*... et nominetur provincia Saxonie. et teneat locum in sinistro choro. immediate iuxta Boemiam.*“ Tamže, s. 879.

[443] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Zakon Braci kaznodziejów*, s. 39 – 40.

[444] Porov. ZWETTLER, Otto. *Historická geografie světa I. Evropa (5. – 17. století)*. Brno : Masarykova Univerzita, 1992, s. 129 – 130; ENNEN, Edith. *Die europäische Stadt des Mittelalters*, s. 227 – 229.

[445] Čechy 15, Morava 7, Sliezsko 11, Malopoľsko 4, Veľkopoľsko a Mazovsko 8, Pomoransko a Prusko 9. ČERNUŠÁK, Tomáš – PROKOP, Augustin – NĚMEC, Damián. *Historie dominikánů v českých zemích*, s. 47.

[446] V Poľsku, približne v jeho dnešných hraniciach, žilo vtedy okolo 2 miliónov obyvateľov a bolo tu 78 konventov príslušníkov mendikantských reholí. Z toho 40 františkánskych, 33 dominikánskych a 5 augustiniánskych s asi 1600 mendikantmi. Ak by sa v Poľsku mala dosiahnuť podobná proporcia na jedného obyvateľa ako v Anglicku, muselo by tam pôsobiť asi 26 tisíc žobravých rehoľníkov, pričom v Anglicku bolo okolo roku 1300 okrem mendikantov ešte asi 7650 mníchov a 3900 kanonikov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. Zakon Braci kaznodziejów. In *Studia*, s. 30; KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 214.

[447] Na prelome 13. a 14. storočia zostávali najpočetnejšou žobravou rehoľou stále františkáni s odhadovaným počtom 30 – 40 tisíc členov. Po nich nasledovali dominikáni, ktorých počet kolísal medzi 12 až 20 tisíc príslušníkmi. Karmelitáni mohli disponovať približne 12 tisícovou členskou základňou a augustiniáni eremiti mali približne 8 tisíc členov. Celkový počet príslušníkov *quatuor ordines mendicantium* sa v odhadoch pohybuje niekde medzi 70 až 80 tisícmi. KŁOCZOWSKI, Jerzy.

založených 38 dominikánskych a 117 františkánskych komunít, čomu zodpovedá približný pomer 1:3. Tento sa na konci toho istého storočia zmenil na 1:2, čo predstavovalo 94 dominikánskych a 200 františkánskych fundácií.[448] V provinciách na území súčasného Francúzska do roku 1275 vzniklo 87 dominikánskych a 195 františkánskych komunít, čo zodpovedá približne vývoju v provincii Teutónia v nemeckom jazykovom prostredí. Od roku 1276 do roku 1350 sa situácia zmenila v prospech dominikánov, ktorí založili 41 komunít, zatiaľ čo františkáni 45.[449] Najvyrovnanejší pomer medzi dominikánmi a františkánmi bol v Anglicku, kde okolo roku 1300 z celkového počtu všetkých mendikantských konventov (asi 170) pripadalo na obe najrozšírenejšie žobravé rehole asi po 50 kláštorov[450] s viac ako 1600 dominikánmi.[451]

Pokiaľ ide o približné počty bratov v druhej polovici 13. storočia, môžeme sa oprieť o list, ktorý poslal Humbert z Romains francúzskemu kráľovi Ľudovítovi IX.[452] Magister rehole v ňom uvádza, že rehoľa má už asi okolo 10 000 kňazov a asi 3000 novicov. V roku 1336 sa malo dokonca uskutočniť sčítanie členov rehole a podľa Sebastiana de Olmeda, ktorý mal o rok neskôr približné údaje zo sčítania odovzdať na pápežskú kúriu, mala Rehoľa kazateľov okolo 12 000 členov. Počas moru zúriaceho v Európe v rokoch 1348 – 1349 sa počet príslušníkov rehole výrazne znížil.[453] Vysokú úroveň rastu počtu kláštorov si dominikáni zachovali až do začiatku 14. storočia. Od roku 1277, keď bol počet mužských kláštorov v dvanástich provinciách 404, pribudlo do roku 1303 takmer 190 nových a ich celkový počet sa medzitým už v osemnástich provinciách zvýšil na 590. Do roku 1358 nebola založená žiadna nová provincia, ale počet mužských kláštorov sa ešte zvýšil na 635. Spolu so ženskými kláštormi mala Rehoľa kazateľov v polovici 14. storočia 792 kláštorov.[454]

Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie, s. 286 – 287.

448 SCHENKLUHN, Wolfgang. *Architektur der Bettelorden*, s. 10 (rozšírenie františkánov prílohy č. 4, 6 a 12). Počet dominikánov sa odhaduje na 1800 a františkánov na 3750. FREED, B. John. *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, s. 120.

449 EMERY, W. Richard. *The Friars in Medieval France*, s. 3.

450 V Anglicku pripadalo na jedného mendikanta asi 600 obyvateľov a na jeden mendikantksý konvent asi 15 až 20 tisíc obyvateľov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 287.

451 Porov. HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 274.

452 Sv. Ľudovít bol jedným z najštedrejších monarchov v prístupe k dominikánom a františkánom. Dominikáni boli jeho spovedníkmi, on sám medzi nimi často vystupoval v úlohe veľkorysého spolubrata, ktorý sa medzi Menších bratov a Bratov kazateľov chodil modliť, duchovne posilniť a často hľadať radu. Porov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 288.

453 HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 40; BURBACH, Maur. *Early Dominican and Franciscan Legislation Regarding St. Thomas*, s. 139 – 140, pozn. 4.

454 WALZ OP, Angelus. *Compendium historiae Ordinis praedicatorum*, s. 177. Františkáni vlastnili v roku 1282 len v italských kustódiách (bolo ich 14) 669 kláštorov, čo je viac ako dominikáni v celej Európe v roku 1358! V celej Európe sa počet mužských františkánskych komunít podľa záverov ich generálnej kapituly z roku 1316 odhaduje na 1017 a ženských na 285. Koncom 14. storočia sa počet mužských i ženských františkánskych fundácií odhaduje na neuveriteľných 1600. Rýchlosť a kvantita dominikánkeho rozšírenia sa v Európe je porovnateľná s cistercitskou expanziou o storočie skôr. Za prvých päťdesiat rokov existencie mali cisterciti 333 kláštorov. V roku 1250 mali k dispozícii už 647 kláštorov. Za obdobie rokov 1220 – 1360 dosiahli dominikáni v počte svojich fundácií takmer identické číslo ako cisterciti za rovnako dlhé obdobie ohraničené periódou 1100 – 1250. SCHENKLUHN, Wolfgang. *Architektur der Bettelorden*, s. 9 – 10 (prílohy č. 3, 5 a 11)

Možno konštatovať, že v prvých desaťročiach 14. storočia sa rehoľa ocitla na rozkvete svojich síl a v roku 1317 sa na jej adresu pápež Ján XXII. vyjadril slovami, že: „Medzi všetkými rehoľami je služba Kazateľov najviac obdarená milosťou, a preto žiari najväčším jasom.“[455] V tomto období sa zároveň končí hromadné zakladanie konventov v závislosti od jednotlivých oblastí a od stupňa ich urbanizácie,[456] keďže rehoľa sa zamerala, azda len s výnimkou Toskánska, na pôsobenie v mestskom prostredí (pozn. 60 v 1. kapitole).[457] Pri pomerne rýchlom šírení zohralo úlohu viacero faktorov. Bolo to (aspoň počas 13. storočia) autentické žitie apoštolského spôsobu života so všetkým, čo k tomu patrí: kázanie, chudoba, charitatívna činnosť, jednota zaručená osobou jedného najvyššieho predstaveného, vysoká mobilita, demokratická ústava, pestovanie liturgie či metodicky prepracovaný vzdelávací systém.[458] Svoju úlohu zohralo aj to, že žobravé rehole boli vo svojej dobe niečo nové, neopotrebované a ako také mali v súperení s cenobitskými mníšskymi, pustovníckymi a rytierskymi rehoľami určitú výhodu. V tomto zmysle predstavovali pre potenciálnych záujemcov o zasvätenú formu života novú alternatívu. Ako poznamenávajú Normandské anály: „Tieto dve rehole – dominikáni a františkáni – boli cirkvou i ľudom prijaté s veľkou radosťou pre novosť svojej reguly.“[459] Pozitívnu úlohu v procese expanzie rehole zohrali aj niektorí biskupi, ktorí si veľmi skoro uvedomili potenciál novej inštitúcie v cirkvi a prezieravo jej pomohli usadiť sa vo svojich diecézach a rozvinúť široké spektrum činnosti. V strednej Európe boli takými Ivo Ordowąż († 1229)[460] v Krakove, ostrihomský arcibiskup Robert († 1238),[461] salzburský arcibiskup Eberhard II. († 1246),[462] pražskí biskupi Ondrej († 1224) a Peregrin (Pelhřim, † 1240),[463] vroclavský biskup Vavrinec Doliveta († 1232)[464] a niektorí ďalší.

Keďže nie všetci boli takí veľkodušní, pre prípad, že by biskupi nejakým spôsobom bránili rehoľníkom pri zakladaní domov a konventov, vydal pápež Honorius III. tzv. odporúčacie buly.[465] Boli určené pre miesta v Itálii, Pyrenejskom polostrove, Provence, Francúzsku a Nemecku.[466] Obsahovali zdôvodnenú zvláštnu úlohu bratov kazateľov a zainteresovaným odporúčali (v praxi to znamena-

---

a MUNDY, John. *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*, s. 193.

[455] HINNEBUSH OP, William. *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, s. 87.

[456] Porov. KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Zakon Braci kaznodziejów*, s. 39 – 41.

[457] V nemeckom priestore bolo zistené, že zakladanie dominikánskych a františkánskych komunít bolo priamo ovplyvnené stupňom urbanizácie prostredia, kde sa títo mendikanti rozhodli pôsobiť. Komúny s cca 3000 obyvateľmi (bolo asi 50) si za svoje sídlo vybrali zároveň dominikáni aj františkáni a v komúnach s 1000 – 2000 obyvateľmi (týchto bolo asi 150) sú doložené založenia len jednej z týchto dvoch reholí. SCHENKLUHN, Wolfgang. *Architektur der Bettelorden*, s. 10.

[458] Porov. FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 126.

[459] LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 256.

[460] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Zakon Braci kaznodziejów*, s. 28.

[461] Tamže, s. 27.

[462] LANG OP, Raymund. *Die Dominikanerkirche zu Friesach*, s. 3 – 4.

[463] DEKAŃSKI, Dariusz. *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, s. 76 – 77.

[464] ZAWADZKA, Krystyna. Biblioteka we Wrocławiu (1226 – 1810). In KŁOCZOWSKI, Jerzy. (ed.). *Studia nad historią Dominikanów v Polsce 1222 – 1972*. tom. II, Warszawa : W drodze, 1975, s. 293 – 301.

[465] Spomína ich aj Jordán Saský. V *Libelluse*, v kapitole O bratoch vyslaných do Paríža píše, že „*Ii inquam, sunt destinati Parisius cum literis summi pontificis, ut ordinem publicarent.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 51, s. 50.

[466] HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order I*, s. 78.

lo nariadenie), aby vyšli rehoľníkom v ich potrebách v ústrety.[467] Odporúčacie buly sa vo väčšine prípadov začínajú citátom z Matúšovho evanjelia (Mt 10, 41) „Kto prijme proroka ako proroka, dostane odmenu proroka.“,[468] čím chcel pápež vyzdvihnúť dôležitosť a potrebu ústretovosti cirkevných hodnostárov vo vzťahu k dominikánom. Dodnes sa z týchto búl zachovalo 31 exemplárov s vydaním od 11. novembra 1218 (pre Poitiers) do 30. apríla 1227 (pre Olomouc).[469] Buly mali zároveň aj istú ochrannú funkciu, lebo po skúsenostiach s predchádzajúcimi hnutiami apoštolského života reprezentovali pápežskú autoritu potvrdzujúcu pravovernosť a kánonickú aprobáciu dominikánov prichádzajúcich pôsobiť do tej ktorej diecézy.

Listiny podobného významu vydávali aj biskupi s platnosťou pre im zverené diecézy. Jednu takú vydal 22. apríla 1221 aj Konrád von Scharfenberg, biskup z Mét a súčasne kancelár cisára. Tzv. spásonosným napomenutím odporúča mestu Méty, aby pomohli bratom založiť priorát, čiže konvent podľa požiadaviek svojej rehole. V jeho žiadosti o usadenie dominikánov v meste je obsiahnutý zásadný fakt, že prítomnosť rehoľníkov neprinesie benefit len laikom prostredníctvom ich kázania, ale aj kléru vďaka ich *sacrae lectiones*, čo nie je nič iné, ako istá forma výuky teológie.[470] Biskup Konrád takýmto spôsobom poukázal na jednu z dôležitých profilových vlastností Rehole kazateľov, intelektuálny potenciál využiteľný nielen pre vnútorné potreby rehole.[471]

Mendikanti ako možné riešenie problémov s náboženskými hnutiami

Po vzniku mendikantov už nie sú doklady o ďalších dobrovoľných zmiereniach s umiernenými valdénskymi či inými skupinami typu Duranda Huesca a Bernarda Prima.[472] Prezieravý prístup Inocenta III. k požiadavkám a výzvam náboženských hnutí, či už ortodoxných, alebo hetorodoxných, umožnil etablovanie takých náboženských prvkov v cirkevnej praxi, akými boli apoštolská chudoba, život z almužien a verejná kazateľská činnosť. Tie sa zároveň stali signifikantnou črtou *cura animarum* a *vita religiosa* mendikantov.

---

[467] „*Universitatem vestram rogantes et hortantes attentius ac per apostolica vobis scripta mandantes quatinus, cum ad partes vestras accesserint, ad predicandi officium ad quod deputati sunt caritative recipiatis eosdem, et populos vobis commissos ut ex ore ipsorum verbi Dei semen devote suscipiant sedulo ammonentes pro divina et nostra reverentia in suis eis necessitatibus liberaliter assistatis.*“ MOPH XXV, n. 147, s. 150.

[468] „*Cum qui recipito prophetam in nomine prophetae mercedem prophetae accipiat.*“ MOPH XXV, n. 148 – 151, s. 151 – 152. Preambuly búl vydaných Honoriom III. v období od 11. marca do 15. apríla 1221.

[469] VICAIRE OP, Humbert. *Histoire de saint Dominique II*, s. 374 – 375. Vicaire tieto buly analyzuje a podáva ich chronologickú tabuľku so základným popisom o lokalite určenia a mieste zachovania.

[470] „ *... vobis salutaribus montis suademus ut ipsis ad locum habendum in quo secundum ordinis sui formam intra civitatem prioratum construere valeant consilium et auxilium praebeatis, eisdem fratribus in civitate Metensi prioratum aedificandi potestatem concedentes. Scientes itaque quod si in civitate Metensi aliquam eorum ordo haberet mansionem cohabitatio eorum non tantum laicis in praedicationibus sed et clericis in sacris lectionibus esset plurimum profutura.*“ MOPH XXV, n. 157, s. 157 – 158.

[471] TUGWELL OP, Simon. St. Dominic and the intellectual side of dominican life. In KŁOCZOWSKI, Jerzy – SPIEŻ OP, Jan, (edd.). *Dominikanie w środkowej Europie w XIII. – XV. wieku: Studia nad historią dominikanów w Polsce*. tom. III, Poznań : W drodze, 2002, s. 124.

[472] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 143.

Inocent III., v osobe ktorého vrcholí epocha pápežov juristov,[473] sa ukázal ako dobrý teológ i právnik a poskytol legálnu odpoveď na viaceré výčitky heretikov. Jeho politika otvorenosti smerom k heretikom ho vmanévrovala do pozície, v akej bol ich perzekútorom (križiacka výprava na juhu Francúzska), ale do istej miery aj sympatizantom v tom, že sa usiloval načúvať ich prejavom a precízne rozlišovať medzi tým, čo malo byť kacírske, a tým, čo bolo možné vtesnať do mantinelov pravovernosti. Nadpriemerná znalosť náboženskej a politickej situácie latinského kresťanstva mu (v porovnaní s niektorými jeho predchodcami) umožnila realisticky oceniť, ale aj presne rozlíšiť orientácie a záujmy jendotlivých hnutí.[474] Tento žiak Petra Cantora sa spája predovšetkým so IV. lateránskym koncilom, ale aj s podporou Parížskej univerzity a univerzitného vzdelania vôbec. Generálnu líniu jeho vzdelávaco-pastoračného úsilia možno schematicky zhrnúť nasledovne: usiloval sa predovšetkým v čo možno najširšej miere včleniť dobové apoštolsko-evanjelizačné snahy do rámca katolíckej ortodoxie a zmierniť prekážky, ktoré im boli kladené zo strany cirkevnej hierarchie. V duchu takto vytýčeného programu sa mu aj skutočne podarilo „korigovať" valdéncov i humiliátov, dokonca s povolením kázať tzv. kajúce kázne.[475] Aj vďaka jeho pápežskej politike duchovná a myšlienková klíma v kresťanstve akoby pozvoľne spela k vzniku novej formy rehoľného života, v ktorej by sa odzrkadlili jednotlivosti vyskúšané v uplynulých obdobiach.[476] Úspešnou odpoveďou na toto napätie, a zároveň ovocím pápežovho nového prístupu, bol vznik a rýchle rozšírenie františkánov a dominikánov.

Žobravé rehole sa stali elementom regenerácie, nadšenia a elánu pre návrat k prvotným kresťanským hodnotám vystupujúcim v kresťanstve 13. storočia pod názvom evanjelizmus. František stelesňoval tento nový duch vo svätosti, Dominik založil rehoľu, v ktorej bola stará budova regulovaného kanonického života prestavaná a kde sa uskutočňovala silná túžba po vedomostiach vo svetle viery.[477] Obe rehole, Františkova i Dominikova, sa spočiatku ocitli v rovnakej pozícii ako iné náboženské hnutia disponujúce pápežským požehnaním. Zásadný rozdiel v ich prístupe k realizácii dobových náboženských požiadaviek v porovnaní s predchodcami spočíval v rozsahu, v celistvosti, v akej boli schopní plniť jednotlivé úlohy a v dištancovaní sa od množstva povážlivých zvláštností sprevádzajúcich ideály „chudobných" v predošlých desaťročiach. Od predchádzajúcich kazateľských zväzov a skupín chudoby ich odlišovala jednak schopnosť dotiahnuť život v dobrovoľnej chudobe a apoštolskom putovnom kázaní, v úplnej podriadenosti sa cirkevnej autorite a v tesnom napojení na cirkevnú hierarchiu, a jednak

---

[473] FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 102.

[474] Porov. MANSELLI, Raoul. *La religion populaire au moyen âge : Problèmes de méthode et ďhistoire*, s. 198 – 199; BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 86.

[475] KŁOCZOWSKI, Jerzy. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 252.

[476] Na samom sklonku 12. storočia sa parížsky majster teológie na tamojšej katedrálnej škole Peter Cantor († 1197) v spise *Verbum abbreviatum* vyjadril k potrebe kazateľskej činnosti a hovoril o nej ako o streche , ktorá chráni veriacich pred horúčosťou a víchrom nerestí: „*Praedicatio vero, cui subserviunt priora, quasi tectum est tegens fideles ab aestu, et a turbine vitiorum.*" Verbum abbreviatum, PL 205, col. 0025B. V tomto duchu svoju kazateľskú úlohu o niekoľko desaťročí neskôr chápali aj dominikáni.

[477] CHENU OP, Dominique. *Die Theologie als Wissenschaft im 13. Jahrhundert*. Ostfildern : Matthias Grünewald Verlag, 2008, s. 164 – 165.

v rýchlom teritoriálnom rozšírení sa spojenom s prudkým nárastom počtu svojich členov.[478]

Mendikanti mali mnoho spoločného, no napriek tomu sa v niektorých prípadoch nevyhli konfrontácii. Snaha navzájom sa odlíšiť mohla byť motivovaná aj konkurenčným zápasom v úsilí o získavanie nových členov. Pre jedných boli františkáni „rybármi ľudí", alebo pokračovateľmi sv. apoštola Jána, ktorého Ježiš tak veľmi miloval pre jeho pokoru. Pre iných boli zase dominikáni „lovcami", prípadne nasledovníkmi sv. apoštola Petra, ktorý sa z rybára pod Ježišovým vplyvom stal kazateľom.[479] Potenciál ukrytý v mníšskom spôsobe života v spolužití s prostredím, v ktorom sa odohrával spôsobil, že rehole a rehoľníci cirkev dvakrát zmenili a dvakrát ju ovládli, a v priebehu týchto dvoch „invázií" prešli premenou aj oni sami.[480] Novozaložení mendikanti už od svojho vzniku vložili svoj apoštolát bezvýhradne do služieb cirkvi a netýkal sa len štandardnej dušpastierskej činnosti, ale aj špeciálnych misijných úloh a inkvizície.[481] V dominikánoch a františkánoch získal pápež účinný nástroj v zápase s herézami, ktorý bol od základu organizovaný novým spôsobom[482] a nimi uskutočnené inštitucionalizované kázanie sa tak stalo frekventovanejším a efektívnejším.[483] Obe hlavné žobravé rehole na ďalšie obdobie svojím spôsobom v tejto oblasti konzervovali ďalší vývoj kánonicky aprobovanou náboženskou praxou, rytmom určených modlitieb, lektúrami, vyučovaním, kázňami, misijnou činnosťou a chudobou.

U jedných i druhých zaberalo pomerne veľký priestor aj dielo zapojenia laikov do tohto procesu. Táto činnosť uviedla do života veriacich zvnútornený (tzv. interný) *fuga mundi* realizovateľný aj uprostred rušného sveta.[484] V mendikantoch vyvrcholila jedna významná epocha dejín latinského Západu, v ktorej zohrali vedúcu úlohu monastické a rehoľné hnutia.[485] Je zrejmé, že bez skúseností a určitého experimentovania s opätovným začlenením neortodoxných skupín späť do cirkvi, by sa niečo také s najväčšou pravdepodobnosťou nepodarilo. Obzvlášť v prvotných fázach niektorých heterodoxných a ortodoxných hnutí medzi nimi neboli väčšie odlišnosti.[486] Napríklad Peter Valdes a sv. František pochádzali

---

[478] Porov. GRUNDMANN, Herbert. *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 126 – 127.

[479] Františkánsky kronikár Salimbene z Parmy sa pokúsil vystihnúť rozdiel medzi obidvoma najväčšími žobravým rehoľami, keď svojich spolubratov prirovnal k „rybárom ľudí", zatiaľ čo dominikánov k „lovcom". MUNDY, John. *Evropa vrcholného středověku 1150 – 1300*, s. 203; Filip Kancelár v kázni na Parížskej univerzite z obdobia medzi rokmi 1229 – 1231 povedal, že: „*Petrus quidem prius piscator deinde factus predicator, quid aliud significat nisi ordinem predicatorum. Johannis discipulus, quem diligebat Jesus, quid significat nisi fratres minores humilitas enim virtus est quam diligit dominus.*" Citované podľa LERNER, Robert. Weltklerus und religiöse Bewegung im 13. Jahrhunder. In *AfKG*. Band 51, Köln : Böhlau Verlag, 1969, s. 103.

[480] MUNDY, John. *Evropa vrcholného středověku 1150 – 1300*, s. 195.

[481] LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*, s. 192 – 193.

[482] OBERSTE, Jörg. *Der Kreuzug gegen die Albigenser*, s. 172.

[483] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 560.

[484] MOLLAT, Michel. *Formes populaires de la piété au moyen age*, s. 18.

[485] Podľa J. Mundyho mnísi prevzali vedúcu úlohu v latinskom kresťanstve okolo roku 1100. Porov. MUNDY, John. *Evropa vrcholného středověku 1150 – 1300*, s. 26.

[486] Je možné, že medzi súčasníkmi boli dominikáni ešte nejaký čas od svojho vzniku vnímaní len ako jeden z dobových prejavov náboženských hnutí, ktorý sa nevymyká z kontextu vtedajších prejavov zbožnosti. Generálna kapitula rehole v Paríži ešte v roku 1256 riešila, aby sa dbalo na zachovávanie oficálneho pomenovania dominikánov – fratres praedicatores. „*Quod fratres nostri vocentur*

z rovnakého kupecko-remeselného prostredia a v čase, keď Durand Huesca, Bernard Prim a sv. František okolo roku 1210 žiadali pápeža o predbežnú autorizáciu ich spôsobu života, neboli medzi ich predstavami žiadne markantné rozdiely.[487] V spore s konzervatívcami dominikánom veľmi pomohla rozhodná podpora pápežov, organizačné schopnosti Dominika a jeho nasledovníkov a v neposlednom rade aj kríza v Languedoku. Voči ich právu kázať, spovedať a pastoračnou činnosťou sa podieľať na duchovnej správe vo farnostiach sa napokon nepresadila ani neskoršia opozícia svetského kléru.[488]

fratres predicatores. et non aliis nominibus.“ Generálna kapitula v Paríži v roku 1256, DB, s. 336.

[487] BROOKE, Rosalind. *The Coming of the Friars*, s. 87.

[488] LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*, s. 144.